

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ

ΠΕΡΙ

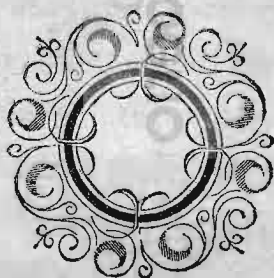
ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ

ΕΚ ΤΑΥΤΗΣ ΩΦΕΛΕΙΩΝ

ΥΠΟ

Κ. Ν. ΦΩΚΑ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ΤΥΠΟΙΣ « ΒΥΖΑΝΤΙΔΟΣ ».

Ὀδὸς Γεουξέκ Καλδερή. Ἀριθ. 44.

1867.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἡ Ἀγιότης τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τὸ διαυγὲς τῆς ἠθικῆς τῆς, ἡ θεία βαθύτης τῶν μυστηρίων τῆς, ἡ μεγαλοπρεπὴς ἀπλοϊκότης τῆς λατρείας τῆς, αἱ εὐγενεῖς ἀρεταὶ τῶν ἀποστόλων τῆς, οἵτινες περιῆλθον τὸν κόσμον διαδίδοντες τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἐνέπνευσαν ἀπὸ τὰς πρώτας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐποχὰς τὴν λατρείαν πρὸς τὴν ἱεράν μας θρησκείαν, κατέδειξαν δὲ εἰς τοὺς μετὰ Χριστὸν φιλοσόφους ὅτι ἐνῶ ὑπάρχει ἡ στενοτέρα μεταξὺ τῆς καθαρωτέρας φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας σχέσις, κέκτηται αὕτη περιπλέον τὸ θεόπνευστον καὶ ὑπεράνθρωπον, ὅπερ κατέστησεν αὐτὴν σεβαστὴν ἐν μέσῳ τῶν καταδιωγμῶν καὶ τῶν προλήψεων θρησκευμάτων κολακευόντων τὸ πάθος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐξάσκησις ἀπεμακρύνετο τῆς τε ἠθικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας.

Οἱ βουλόμενοι νὰ ἐξαπατήσωσι τοὺς ὁμοίους των μετὴν ἐπίδειξιν πνεύματος δῆθεν διακεκριμένου καὶ παιδείας ὑψηλῆς, δεικνύουσι περιφρόνησιν πρὸς τὴν ἱεράν θρησκείαν καὶ ὑποκρίνονται ὅτι πρεσβεύουσι τὰς ἀρχὰς ὑψηλῆς φιλοσοφίας, ἄλλοι δὲ, καὶ οὗτοι εἰσὶν οἱ κινδυνωδέστεροι ἴσως τῆς θρησκείας ἐχθροὶ, προσπαθοῦσι νὰ καταδείξωσιν ὅτι ἡ θρησκεία δὲν εἶναι εἰμὴ ἐφαρμογὴ τῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν διαφόρων συστημάτων, στερεῖται δὲ τοῦ φιλανθρώπου καὶ τοῦ θεοπνεύστου.

ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΠΕΡΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Βάσεις τῆς θρησκείας, ἤτοι ἀρχαία ὀρθόδοξος φιλοσοφία.

Ὁπαδὸς τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης ἣτις ἐπενεργεῖ μὲ τὰς φυσικὰς δυνάμεις τοῦ λογικοῦ ἐπὶ τῆς πίστεως, τῆς ἐπιστήμης ἐκείνης ἣτις ψυχόρραγοῦσα κατέφυγεν εἰς τὸν χριστιανισμόν καὶ δι' αὐτοῦ ἀνεπέτασεν ἀτρόμητος ὑπὸ τὸν κάλαμον τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐνόμισα καλὸν πρὶν εἰσεῖτι πραγματευθῶ περὶ θρησκείας ἐν γένει καὶ τῶν ὠφελειῶν αὐτῆς ν' ἀναφέρω ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας ἣτις ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ ἣτις οὐδὲν κοινὸν ἔχει μὲ τὸν ἀγέρωχον καὶ περιφρονητικὸν σαρλατανισμόν, ὅστις κακῶς ἔλαβε τὸ ὄνομά της, ἀπαριθμῶν ἐν συνόψει τὰς βιογραφίας τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀρχαίων φιλοσόφων οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ εὐεργέται τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ οἱ ἰδρυταί, οὕτως εἶπεν, τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος καὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐνασχόλησις τοῦ λογικοῦ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διηρεῖτο εἰς τρία μέρη, τὴν φυσικὴν, ἣτις πραγματεύεται περὶ ἀντικειμένων καθαρῶς αἰσθητῶν καὶ ποιεῖται λόγον περὶ σχηματισμοῦ τοῦ κόσμου καὶ τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, τὴν διαλεκτικὴν, ἣτις διευθύνει τὰς ἐνεργείας τῆς νοήσεως, σπουδάζει τὴν ὑπαρξίν καὶ τὰς ιδιότητας τῆς θεότητος καὶ τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς, καὶ τέλος τὴν ἠθικὴν, ἣτις κανονίζει τὰ ἥθη καὶ πραγματεύεται περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου.

Θέλουμεν τὴν ἐξετάσει ὑπὸ τὰς δύο τελευταίας ταύτας ἐπόψεις της.

Καθ' ὅλους τοὺς χρόνους καὶ ἐν ἅπασιν τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν ὑπῆρξαν ἄνθρωποι φιλόπονοι καὶ μεγαλοφυσεῖς, οἵτινες

μετὰ σπουδῆς ἐνησχολήθησαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Οἱ Μάγοι παρὰ τοῖς Πέρσαις, ὁ Κομφούκιος εἰς τὴν Κίναν, οἱ Βραχμῶνοι εἰς τὰς Ἰνδίας ἀπῆλαυσαν μεγίστης φήμης· ἀλλ' ἢ ἀπομάκρυνσις τῶν χρόνων καὶ τοῦ τόπου δὲν επέτρεψεν ἡμῖν νὰ γνωρίσωμεν ἀρκούντως τὴν διδασκαλίαν, καὶ ὀλίγιστα μόνον τῶν συγγραμμάτων των περιῆλθον εἰς τὰς χεῖράς μας.

Παρὰ τοῖς Ἕλλησι λοιπὸν, εἰς αὐτὸ τὸ μέγα ἔθνος ὅπερ διεβίβασεν εἰς τοὺς εὐρώπαικούς λαοὺς τὰς γνώσεις αἷ εἶχεν ἀποκτήσει, πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ φιλοσοφίας παρ' Ἕλλησιν.

Ὁ Θαλῆς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὅστις συνῆψεν εἰς ἓν σύστημα διδασκαλίας τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης ταύτης.

Τὰ πλούτη τῶν γονέων του, ἡ φροντίς καὶ ἡ προσπάθεια ἦν κατέβαλον διὰ τὴν ἀνατροφὴν του, τὰ προτερήματα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς του τὸν προήγαγον κατὰ πρῶτον εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων.

Ἀλλ' ἢ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά ἔμφυτος ἐπιθυμία καὶ τάσις του, ἀπέσπασαν αὐτὸν ἐνωρὶς τῶν φροντίδων τῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ μυηθῆ τῶν μυστηρίων τῆς θρησκείας καὶ τῶν κανόνων τῆς πολιτικῆς ζωῆς τὸν ἔκκαμε νὰ ἐπιχειρησθῆ ἐκτεταμένα ταξίδια.— Διέμεινεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἰς Κρήτην, Φοινίκην, καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔνθα ἐσπούδασε παρὰ τῶν ἱερέων τῆς Μέμφιδος τὰς ἀρχὰς τῶν ὑψηλῶν ἐπιστημῶν. Ἐκαμε γιγαντιαία προόδου βήματα ὑπὸ τοὺς περιφήμους αὐτοὺς διδασκάλους, καὶ τοῖς ἔμαθεν ὁ ἴδιος νὰ μετρῶσιν ἀκριβῶς τὰς ἀπεράντους πυραμίδας, αἵτινες μέχρι σήμερον δοξάζουσι τὸν τόπον αὐτῶν καὶ ἐπισύρουσι τὸν θαυμασμὸν τῶν ξένων.

Τῷ ἀποδίδουσι τὴν τιμὴν ὅτι ἔκαμε πολλὰς ἀνακκλύψεις

εἰς τὴν ἀστρονομίαν, ὥρισεν τὴν ἐποχὴν τῶν ὥρων τοῦ ἔτους, περιώρισεν τοὺς μῆνας εἰς τριάκοντα ἡμέρας, διήρησεν τὸ ἔτος εἰς δώδεκα μῆνας καὶ τὸ συνεπλήρωσε διὰ πέντε συμπληρωματικῶν ἡμερῶν· ἀλλὰ τῷ ὀφείλεται προσέτι μείζων εὐγνωμοσύνη, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν ἣν κατέβαλεν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀρετῆς, καὶ εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς.

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς μετέδωκαν ἡμῖν πολλὰ ἐκ τῶν ἀξιωμάτων του, ὧν παραθέτομεν ἐνταῦθά τινα.

Δὲν ὑπάρχει εἰμὴ εἰς κόσμος. Εἶναι ἔργον ἐνὸς Θεοῦ, λοιπὸν εἶναι τέλειος.

Ἰπάρχει εἰς Θεὸς, ὅστις δὲν ἔχει ἀρχὴν, οὔτε τέλος.

Ὁ Θεὸς εἶναι ἀκατάληπτος, τίποτε δὲν τῷ εἶναι κρυπτὸν, βλέπει εἰς τὸ βάθος τῶν καρδιῶν μας.

Ἡ ψυχὴ μας εἶναι ἀθάνατος.

Ἡ ἀνάγκη διοικεῖ τὸ πᾶν, ἀλλ' ἢ ἀνάγκη εἶναι ἢ ἀναλλοίωτος δύναμις καὶ ἢ σταθερὰ θέλησις τῆς Προνοίας.

Μὴ πράττετε ἐκεῖνο ὅπερ ἠθελὲς κατηγορήσει, ἂν ἄλλος ἔπραττεν αὐτό.

Μάθανε εἰς τοὺς ἄλλους πᾶν ὅ,τι γινώσκεις καλλίτερον, καὶ προσπάθει πρὸ πάντων νὰ γινώσκῃς σεαυτὸν.

Ἐχε πρὸς τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου τὸ αὐτὸ σέβας, ὅπερ ἠθελὲς ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὰ τέκνα σου.

Τὸ ταχύτερον εἶναι δόνοϋς· τὸ σοφώτερον ὁ καιρὸς, τὸ σπανιώτερον ὁ γῆράσκων τύραννος.

Τὸ μέσον τοῦ νὰ ἦναι τις φρόνιμος καὶ εὐλαβῆς εἶναι τὸ νὰ ἦναι πεπεισμένος ὅτι ἡ θεότης ὑπάρχει πάντοτε παρούσα, καὶ ὅτι τίποτε δὲν διαφεύγει τοὺς ὀφθαλμούς της.

Ὁ Ἀναξίμανδρος ἐβάδισεν εἰς τὰ ἴχνη τοῦ Θαλῆτος, καὶ διήλθε τὴν ζωὴν του εἰς τὴν σπουδὴν καὶ εἰς τὴν μελέτην.

Ἀλλ' ὁ μάλλον περίφημος ἐκ τῶν μαθητῶν του εἶναι ὁ Ἀναξάγορας. Ὁ φιλόσοφος οὗτος, ὅπως δαθῆ καθόλου εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας παρητήθη τῶν τιμῶν καὶ τῶν φροντίδων τῆς κυβερνήσεως. Ἐπιθυμῶν τὴν μόρφωσιν ἀνθρώπων ἱκανῶν

νά ὠφελήσωσι τὴν πατρίδα του, καὶ νά τῇ περιποιήσωσι τι-
μάς, ἐνησχολήθη ἰδίως εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ μαθητοῦ του
Περικλέους.

Τῷ ἐνέπνευσε μεγάλας καὶ ὑπερρφάνους ἰδέας, αἵτινες τὸν
ὑψωσαν ὑπεράνω τῶν συμπολιτῶν του. Τὸν ἐδίδαξε τὸ μυστι-
κὸν τῆς λαμπρᾶς καὶ νικητρίας ἐκείνης εὐγλωττίας, ἣτις τῷ
ἐξησφάλισε τόσῃν ἐπιρροὴν καὶ δύναμιν. Τὸν ἐδίδαξε νά σέ-
βηται τὸν Θεὸν ἄνευ δέσποδαιμονίας, νά διοικῆ τοὺς ἀνθρώπους
χωρὶς νά τοὺς ὑποδουλόνη, καὶ ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν χρόνον σύμ-
βουλός του εἰς τὰς σπουδαιοτέρας καὶ δυσχερεστέρας περιστάσεις.

Οὐδὲν ὑψηλότερον τῆς πραγματείας ἣν εἶχε συντάξει περὶ τῆς
φιλοσοφίας. Ὅλα τὰ πράγματα, ἔλεγεν ἐν αὐτῇ, ὑπῆρχον κατὰ
πρῶτον ἐν σύνολον. Ἡ διάνοις ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ συνόλου, καὶ
ἔθεσεν ἐκεῖ τὴν τάξιν τῆς ὁποίας ἀποτελεσμα εἶναι ὁ κόσμος.

Διέκρινε διὰ θετικοῦ καὶ ἀκριβοῦς τρόπου τὴν διάνοικν τῆς
ὑλῆς. Ἔθεσεν ἐν τῇ δικνοίᾳ τὴν ἀρχὴν τῆς τάξεως καὶ τῆς
κινήσεως, καὶ ἀφῆκεν εἰς τὴν ὕλην τὴν ἀδράνειαν.

Ἄλλ' ἡ διδασκαλία αὕτη ἦν πάνυ ὑψηλὴ διὰ τὴν ἐποχὴν καθ'
ἣν ἔζη. Ἐθεώρησαν τὸν Ἀναξαγόραν ὡς ἐχθρὸν τῶν χυδαίων καὶ
ὕλικῶν θεῶν των. Κατεμηνύθη, ἐδικάσθη, καὶ καταδικάσθη εἰς
θάνατον. Μαθὼν τὴν ἀπόφασιν ταύτην εἶπε μετὰ πολλῆς στα-
θερότητος καὶ πραότητος: *Πρὸ καιροῦ ἡ φύσις εἶχεν ἐκδώσει
τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐνακτίον τῶν δικαστῶν μου καὶ ἐμοῦ.*

Ὁ Περικλῆς ὁμως μετεχειρίσθη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ
τὴν ἐπιρροὴν του, καὶ ἐνήργησε νά μεταβληθῇ ἡ ἀπόφασις αὕτη
εἰς πρόστιμον καὶ εἰς ἐξορίαν. Ὁ φιλόσοφος ἐξορισθεὶς τῆς πα-
τρίδος του ἀπεσύρθη εἰς Λάμψακον ἐνθα διήλθε τὰ τελευταῖα
ἔτη τῆς ζωῆς του σπουδάζων καὶ μελετῶν, καὶ κατέλιπε τὸν
βίον θρηναύμενος ἀπὸ τοὺς φίλους του, καὶ τιμῶμενος ἀπὸ τοὺς
συμπολίτας του. Οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὸν θάνατόν του ἐπανώρ-
θωσαν τὴν ἀδικίαν των, καὶ καταληφθέντες ἀπὸ θαυμασμόν
καὶ λύπην ὑψωσαν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀναξαγόρα δύο ναοὺς, τὸν
μὲν εἰς τὴν διάνοικν, τὸν δὲ εἰς τὴν ἀλήθειαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Περὶ ἀρχαίας φιλοσοφίας ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ.

Ἐνῶ διὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Θάλητος ἦνθει ἡ φιλοσοφία εἰς
τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰς τὴν Ἰωνίαν, ὁ Πυθαγόρας ἔθετε τὰ θεμέ-
λια αὐτῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὢν ἐκ τῶν μεγαλητέρων πνευμάτων ἅτινα
παρήγαγεν ἡ φιλοσοφία, ἐγεννήθη εἰς τὴν Σάμον 500 σχεδὸν
ἔτη πρὸ Χριστοῦ.

Διακαῆς πρὸς τὴν δόξαν ἔρως, καὶ ἔκτακτος ἐπιθυμία τοῦ
νά διδαχθῇ καὶ γνωρίσῃ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν διαφόρων ἐθνῶν,
τὸν ἠνάγκασαν ν' ἀφήσῃ τὴν πατρίδα του πολὺ ἐνωρίς. Διέτρεξε
τὴν Αἴγυπτον, τὴν Κρήτην, τὰς Ἰνδίας, καὶ διαφόρους τόπους
τῆς Ἀνατολῆς. Συνεσκέφθη μετὰ τῶν ἐκεῖ σοφῶν, καὶ ἠντλησεν
ἐκ τῶν διδασκῶν των βαθεῖας ἐπὶ τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς,
καὶ τῶν νόμων ἰδέας.

Μεστὸς τῶν πολυτίμων τούτων λαφύρων ἐπανῆλθεν ἐν Ἑλλά-
δι, καὶ ἀπεφάσισε νά διαχύσῃ εἰς τὴν πατρίδα του τοὺς θησαυ-
ροὺς τοὺς ὁποίους εἶχε συναΐξει· ἀλλ' ἡ τυραννία τὸν ἐτρόμαξεν.

Ἡ Σάμος ἐστέναζε τότε ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Πολυκράτους.
Ὁ δὲ Πυθαγόρας δὲν ἠθέλησε νά συμμεθέξῃ τῆς δουλείας τῶν
συμπολιτῶν του. Ἐξωρίσθη ἐκουσίως, καὶ ἀπεσύρθη εἰς Κροτώ-
νην, εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τῆς Ἰταλίας ὅπου ὠνομάζετο μεγάλη
Ἑλλάς.

Ἡ ἐξοχὸς φήμη του, καὶ ἡ λάμψις τῆς διδασκαλίας του,
δὲν ἐβράδυναν πολὺ νά ἐλκύσωσι πρὸς αὐτὸν πληθὺν ἀκροατῶν.
Πλείονες τῶν τριακοσίων μαθητῶν συνηθροίσθησαν περὶ αὐτόν,
καὶ ἐσχημάτισαν εἰδὸς τι μικρᾶς δημοκρατίας τῆς ὁποίας ἦτο
ὁ ἀρχηγὸς καὶ νομοθέτης.

Κατέφθανον σωρηδὸν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ὅπως ἀκροασθῶσιν
αὐτοῦ. Πλείονες ἢ ἑξακόσιοι μετέβαινον ἑτησίως εἰς τὴν Κρο-
τώνην ὅπως λάβωσι τὴν εὐχάριστησιν νά τὸν ἰδῶσι, καὶ ἐπέ-
στρεφον χαίροντες ὑπερμέτρως, καὶ ἄσμενοι ἂν ἐπετύγχανον
παρ' αὐτῷ στιγμᾶς τινος συνδιαλέξεως.

Αἱ διδασκαλίαι του, καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ πειράδειγμά του, εἶχον προξενήσει εἰδὸς τι ἐπανάστασεως ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅτε τὸ πρῶτον ἀφίχθη εἰς Κροτωνήν, οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐκείνης ἦσαν ἐκδοτοὶ εἰς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀσωτείαν. Τοὺς ἐπενέφερε διὰ τῆς ἰσχύος του εἰς τοὺς κανόνας τῆς λιτότητος. Ἐνεψύχωσε μεταξὺ αὐτῶν τὴν διάθεσιν τῆς ἀρετῆς, καὶ τῶν χρηστῶν ἠθῶν. Καθ' ἑκάστην τοὺς ἠνάγκαζε νὰ ἀκούωσι καὶ ἐκτελῶσι τὰς παρακινήσεις καὶ προτροπὰς του.

Ἐσύστησεν εἰς τοὺς πατέρας τὴν περὶ τῶν τέκνων των φροντίδα, εἰς τὰ τέκνα τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς των ἀπεριόριστον ἀγάπην, εἰς ἅπαντας δὲ τὸ σέβας πρὸς τὸν Θεόν.

Καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες μετὰ θαυμασμοῦ ἠκροῶντο αὐτοῦ, καὶ ὁ λαμπρότερος τῶν θριάμβων οὗς ἐπέτυχεν ὑπῆρχε τοῦ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὰς πρὸς τὴν πολυτέλειαν, καὶ τὸν καλλωπισμὸν ἐπιθυμίας καὶ τάσεις αὐτῶν. Πεισθεῖσαι διὰ τῆς γλυκύτητος καὶ τῆς δυνάμεως τῆς εὐγλωττίας ἀφιέρωσαν τοὺς πολυτιμωτέρους των στολισμοὺς εἰς τὴν λατρείαν του, καὶ δὲν ἐκράτησαν δι' ἴδιον ἑαυτὸν στολισμὸν εἰμὴ τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν σεμνότητα.

Ἄλλ' ὁ ζῆλος τοῦ Πυθαγόρου δὲν περιωρίσθη μόνον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ σχολείου του, καὶ τῶν ὁρίων τῆς πόλεως ἦν κατῴκει.

Διέτρεχε τὰς πόλεις, καθισύχαζε τὰς φαρτίνας, εἰρηνοποιεῖ τοὺς ἐσωτερικοὺς πολέμους, ἀφῆκεν εἰς ὅλους τοὺς τόπους εἰς οὗς διέμεναν ἀναμνήσεις γλυκειάς, ζωηρὰς ἐντυπώσεις, καὶ πολυτιμὰ τῆς διατρίβῆς του καὶ ἀνεξάλειπτα ἴχνη· αἱ ἀποφάσεις του ἦσαν τόσῳ σεβασταί, ὅσῳ οἱ χρησμοὶ τῶν Θεῶν.

Ἐἶχεν ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν θαυμάσια ἀξιώματα, καὶ ἤθελε νὰ ἀναφέρηται ὅλη ἡ σπουδὴ τῆς φιλοσοφίας ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς τὴν δόξαν τῶν Θεῶν· πολλάκις περιέβαλλε τὴν διδασκαλίαν του μὲ διάφορα εὐφυῆ ἐμβλήματα.

Ἐλεγεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ πηδᾷ τις ὑπεράνω τῶν ζυγίων διὰ νὰ ἐκφράσῃ ὅτι δὲν πρέπει τις ποτὲ νὰ κάμπτη τοὺς κανόνας τῆς δικαιοσύνης.

Ὅτι δὲν πρέπει νὰ κάθηται ἐπὶ τῆς ἡμερουσίῳ ζωοτροφίας, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι δὲν πρέπει τις ποσῶς ν' ἀμελῇ τὸ μέλλον.

Ἀλλὰ διὰ νὰ γνωρίσῃ τις καλῶς τὴν ἠθικὴν του, πρέπει νὰ τὸν σπουδάσῃ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν μαθητῶν του, ἦτοι τοῦ Ἀρχύτα (Architas) Ζαλεύκου (Zaleucus) καὶ Ἰπποδάμου (Hippodamus).

« Ἰπάρχουν, λέγει ὁ Ἰππόδαμος, δύο εἶδη λογικῶν ὄντων.
 » Τὸ ἐν τέλειον καθ' ἑαυτὸ, ἀνεξάρτητον, αἰώνιον, περικλείει
 » ἐν ἑαυτῷ τὰς πηγὰς τῆς εὐτυχίας. Τὸ τέλειον αὐτὸ ὄν εἶναι
 » ὁ Θεός. Τὸ ἄλλο σχηματίζον μέρος τοῦ μεγάλου ὄλου εἶναι
 » ὁ ἄνθρωπος. Τὸ ὄλον αὐτὸ συγκείμενον ἀπὸ μέρη σχηματί-
 » ζει σχέσεις, συμφωνίας, ἀρμονίαν, διότι ἄνευ τῆς ἀρμονίας,
 » οὔτε τὸ ὄλον, οὔτε τὰ μέρη δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν. Ἡ
 » ἀρμονία αὕτη εἶναι ἡ αἰώνιος δικαιοσύνη ἐξ ἧς ἀπορρέει ἡ
 » εὐτυχία τῶν κρατῶν, τῶν πόλεων, καὶ τῶν ἀνθρώπων. Διότι
 » εἰς κοινωνίαν, εἰς ἣν δὲν βασιλεύει ἡ δικαιοσύνη ἀδύνατον νὰ
 » ὑπάρξωσιν ἄνθρωποι ἀγαθοὶ καὶ εὐτυχεῖς.

Ὁ Ἀρχύτας δοξάζει τὰς αὐτὰς ἀρχάς. « Δὲν εἶναι μόνον
 » αἱ ἐνάρετοι κλίσεις καὶ ἡ θεωρία τῆς ἀρετῆς, ἅτινα ἀποτε-
 » λουσι τὴν εὐτυχίαν, εἶναι ὁ ζῆλος, καὶ ἡ ἐπιθυμία ἅτινα πρέ-
 » πει νὰ θέτῃ τις πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῆς. Καθὼς καὶ διὰ
 » νὰ μεταχειρισθῇ τις τὴν ὄρασιν δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχῃ ὀ-
 » φθαλμοὺς, ἀλλὰ πρέπει προεῖτι νὰ ἀνοίγῃ αὐτοὺς εἰς τὸ φῶς.
 » Ἄλλ' οὐδὲν παραβάλλεται ὡς πρὸς τὴν σοφίαν μὲ τοὺς δο-
 » θέντας εἰς τοὺς Λοκροὺς παρὰ τοῦ Ζαλεύκου νόμους:

Ὅτι: « Πᾶς πολίτης τῆς πόλεως ἢ τῆς ἐξοχῆς ὀφείλει πρὸ
 » παντὸς ἄλλου νὰ ἦναι πεπεισμένος περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν
 » Θεῶν, οὐδὲ δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ ἐν θεωρήσει τὴν λαμπρό-
 » τητα τῶν Οὐρανῶν, καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀρμονίαν ἧτις
 » ἐπικρατεῖ εἰς τὸ σύμπαν. Τὰ θαύματα ταῦτα δὲν εἶναι δυ-
 » νατὸν νὰ ὦσιν ἔργον ἀνθρώπινον, οὐδὲ τυχαία παραγωγή.
 » Ἄπαντα τ' ἀγαθὰ τῶν ὀποίων ἀπολαμβάνομεν πηγάζουσιν
 » ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς αὐτοὺς μόνον ὀφείλομεν τὸν θαυμα-
 » σμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν. Ἀλλὰ διὰ νὰ τοὺς λα-

» τρέψωμεν πρέπει νὰ ἔχωμεν καρδίαν καθαρὰν καὶ ἐνάρετον,
 » διότι ἡ θεότης δὲν τιμᾶται διὰ τῆς λατρείας τῶν κακῶν καὶ
 » μοχθηρῶν ἀνθρώπων, μηδ' εὐχαριστεῖται ποσῶς εἰς ματαίας
 » τελετάς, οὐδὲ θέλγεται παντάπασιν, ὡς οἱ ἀδύνατοι θνητοὶ
 » διὰ τῆς πομπῆς καὶ τοῦ πλούτου τῶν θυσιῶν. Προτιμᾶ πρὸ
 » πάντων ἐνάρετον ψυχὴν, καὶ τίμια καὶ καλὰ ἔργα. Πᾶς ἄν-
 »θρωπος ὀφείλει νὰ φοβῆται μᾶλλον τὸ ἔγκλημα καὶ τὴν ἀτιμίαν,
 » παρὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς καταστάσεώς του, καὶ ὁ καλλίτερος
 » πολίτης εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις εἶναι ἕτοιμος νὰ θυσιάσῃ πᾶν
 » ὅ,τι ἔχει, παρὰ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν τιμὴν του καὶ τὴν πρὸς
 » τὴν δικαιοσύνην ἀγάπην. Ἐὰν ὑπάρχωσιν ἄνθρωποι τινες τοὺς
 » ὁποίους οἱ λόγοι οὗτοι δὲν δύνανται ν' ἀναχαιτίσωσιν, ἅς
 » ἔχωσι πρὸ ὀφθαλμῶν, πρὶν ἢ ἀφεθῶσιν εἰς τὴν βίαν τῶν
 » παθῶν των, τὸ φόβον τῶν Θεῶν. Ἄς σκεφθῶσιν ὅτι τὴν δι-
 » καιοσύνην των, καὶ τὰς ἀσχηρὰς ἀποφάσεις των, τὰς φυ-
 » λάττουσι διὰ τοὺς κακοὺς, ἅς ἔχωσι πάντοτε παροῦσιν
 » εἰς τὴν μνήμην των τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου. Πάντες θέ-
 » λωμεν φθάσει ἐκεῖ διαδοχικῶς. Ἡ τρομερὰ ἐκείνη ὥρα πλη-
 » ροῦ πανικοῦ φόβου τὴν ψυχὴν τῶν ἐνόχων καὶ τοὺς κατα-
 » σχίζει δ' ἀνωφελῶν λυπῶν καὶ ἐλέγχων συνειδότος. Πᾶς
 » ἄνθρωπος λοιπὸν ὀφείλει νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῶν λογισμῶν
 » καὶ πράξεων αὐτοῦ, ὥσει ἡ ὥρα τοῦ θανάτου ἦν ἐγγύς· εἶναι
 » τὸ μόνον μέσον ὅπως μὴ παραβιάσῃ ποτὲ τοὺς κανόνας τῆς
 » δικαιοσύνης. Ἐὰν αἱ ἐμπνεύσεις ἐχθρικοῦ θείμονος τὸν πλη-
 » σιάζουσιν καὶ τὸν ἐρεθίζουσιν, ἅς καταφύγῃ πρὸς τὸ θυσια-
 » στήριον καὶ τοὺς ναοὺς τῶν Θεῶν, ὡς τὸ ἀσφαλέστε-
 » ρον, καὶ βεβαιοτέρον ἄσυλον ἐναντίον τῶν προσβολῶν αὐ-
 » τῶν. Ἄς θεωρήσῃ τὸ ἔγκλημα ὡς τὸν μᾶλλον ἐπίφοβον καὶ
 » σκληρὸν τύραννον. Ἄς καθικετεύσῃ τὸν Θεὸν διὰ ν' ἀπομα-
 » κρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐνοχλήν, καὶ ἐν περιπτώσει ἀνάγκης ἅς
 » προσκαλέσῃ πρὸς βοήθειάν του ἄνδρας ἐναρέτους, καὶ πε-
 » πικιδευμένους, τῶν ὁποίων οἱ λόγοι θέλουν ἐπιχύσει τῆς πα-
 » ρηγορίας τὸ βάλσαμον εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ θέλουσι τῷ ὑπεν-
 » θυμίσει τὴν ἐπιφυλασσομένην διὰ τοὺς κακοὺς ἐκδίκησιν. »

Δι' αὐτῶν τῶν ὑψηλῶν ἀξιωματίων οἱ ἀρχατοὶ νομοθέται ἐ-
 θεμελίοναν τὰς Αὐτοκρατορίας, καὶ προσεκάλουν τοὺς ἀνθρώ-
 πους εἰς τὰ χρέη τῆς κοινωνικῆς τάξεως.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς εἰς τὴν Ἀγραγέντην, ὁ Τιμῖος εἰς τοὺς Λο-
 κρούς, καὶ ὁ Σεζελος εἰς τὴν Λουκανίαν διέσπειραν τὰς αὐτὰς
 ἀρχὰς, καὶ ἐδόξασαν τὴν σχολὴν τοῦ Πυθαγόρου, τόσον διὰ
 τὸ ἀμόλυντον τῶν ἠθῶν των, ὅσον καὶ διὰ τὴν λαμπρότητα
 τῶν φώτων των.

Ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν λαῶν ὑπῆρξεν ἴση μὲ τὰ εὐεργετήμα-
 τά των. Νεὸς ἀφιέρωθη εἰς τὸν Πυθαγόραν. Οἱ στίχοι τοῦ
 Ἐμπεδοκλέους ἀπηγγέλλοντο εἰς τὰς δημοσίας τελετάς, καὶ ἡ
 δόξα αὐτῆ τῶν φιλοσόφων ἤθελεν εἶσθαι ἀθάνατος ἐὰν δὲν ἤθε-
 λον ἀναμίξει εἰς τὰ δόγματα τῆς ἠθικῆς τὸ ἀκατανόητον σύ-
 στημα τῶν ἀριθμῶν καὶ τοὺς παραλόγους μύθους ἐπὶ τῶν ὁ-
 ποίων ἐβάσιζαν τὴν διδασκαλίαν τῆς μετεμψυχώσεως.

Αἰὼν εἶχε σχεδὸν παρέλθει ἀφ' ὅτου ἡ Ἰταλία εἶχε πλουτι-
 σοθῆ διὰ τῶν γνώσεών των, ὅταν ἐγεννήθη εἰς τοὺς κόλπους τῶν
 Ἀθηναίων ἄνθρωπος τοῦ ὀπίου τὸ πνεῦμα καὶ ἡ σοφία ὄφειλον
 νὰ ἐξαλείψωσι πᾶν ὅ,τι μέγα εἶχε παράξει ἕως τότε ἡ φιλο-
 σοφία. Ὁ Σωκράτης τοῦ ὀπίου τὸ ὄνομα μόνον ὑπενθυμίζει
 ὅλας τὰς ἀρετὰς καὶ ἐπιβάλλει τὸ σέβας. Ὁ Σωκράτης, ὅστις
 κατὰ τὴν ὁμολογίαν ὄλων τῶν ἐθνῶν διεκρίθη φρονιμώτερος
 τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ ἐναρετώτερος τῶν φιλοσόφων, ἐγεννήθη
 469 ἔτη πρὸ Χριστοῦ.

Ὁ πατήρ του Σωφρονῆσκος ἦτο ἀγαλαματοποιός. Ὁ ἴδιος ἀ-
 φωσιώθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν
 τοῦ Πausανίου διετήρουν εἰσέτι τὸν Ἄρην καὶ τὰς Χάριτας
 ἔργον τῶν χειρῶν του. Ἀλλὰ τὰ ἔξοχα προτερήματά του, καὶ
 ὁ πρὸς τὰς ἐπιστήμας ἔρος του τὴν προσεκάλουν εἰς ἐνδοξό-
 τερον μέλλον. Διορισθεὶς γερουσιαστὴς διεκρίθη διὰ τὸ πρὸς
 τὴν δικαιοσύνην καὶ τοὺς νόμους σέβας του. Καὶ ἐκεῖνο ὅπερ
 θεωρεῖται μία τῶν ἐντιμωτέρων πράξεων τῆς ζωῆς του εἶναι
 ὅτι, ἐνῶ διώκει τὸ πᾶν εἰς Ἀθήνας ἡ θέλγησις ἐπαναστατῶν
 τινων καὶ αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ λαοῦ δὲν ἠδυνήθησαν ποσῶς νὰ

τὸν καταπέισωσι νὰ ὑπογράψῃ τὸ ψήφισμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ λαὸς εἶχεν, ἐναντίον τῶν νόμων, καταδικάσει εἰς θάνατον ἑννέα ἀξιωματικούς τοῦ στρατοῦ.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ζωὴν ἐνησχολήθη καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως, καὶ ἐσύχνασεν εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Ἀναξαγόρου, καὶ τοῦ Ἀρχελάου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ φιλοσοφία δὲν ἐνησχολεῖτο εἰσέτι, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀντλή τὰ μυστήρια τῆς φύσεως, νὰ μετρή τὴν ἔκτασιν τῶν γαιῶν καὶ τῶν θαλασσῶν, νὰ θεωρῇ τὴν πορείαν τῶν ἀστέρων καὶ τὰς κινήσεις τῶν Οὐρανῶν.

Δὲν εἶχεν εἰσέτι λύσει, εἰμὴ μικρὸν τινα ἀριθμὸν ἀξιωματικῶν ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς λατρείας τῶν Θεῶν, καὶ ἐπὶ τῶν καθηκόντων τῆς δημοσίου καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς. Πρῶτος ὁ Σωκράτης ἐτίμησε τὴν ἠθικὴν, καὶ κατὰ τὴν ὠραίαν ἔκφρασιν τοῦ Κικέρωνος, ἔκαμε νὰ καταβῇ ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τὸν οὐρανὸν εἰς τὰς πόλεις, τὴν εἰσήξεν εἰς τοὺς οἴκους, καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους διδαχὰς ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ τῆς διαγωγῆς τῆς ζωῆς.

Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐνομοθέτησε διὰ τὸν ἑαυτὸν του νὰ ἀκολουθήσῃ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον πᾶν ὅ,τι ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ ἀρετὴ ἢ μᾶλλον αὐστηρὰ ἠδύναντο νὰ ἀπαιτήσωσι παρ' αὐτοῦ. Ἐσυνείθισεν εἰς ζωὴν σώφρονα, τραχεῖαν καὶ ἐργατικὴν καὶ ἐθεώρησεν ὡς τελειότητα θεῖαν τὸ νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην οὐδενός. Ἐπίσθη ὅτι ἐπλησίαζέ τις περισσότερο πρὸς τὴν θεότητα, ὅταν ἠὺχαριστεῖτο εἰς ὀλίγα πράγματα.

Διὰ τῆς ἀρετῆς του ταύτης ἀπήλαυσε παρρηθὺς τὴν παγκόσμιον ὑπόληψιν, καὶ προσεῖλκυσε παρ' αὐτῷ πολλοὺς μαθητὰς πάσης ἡλικίας, οἵτινες ἠσθάνοντο μείζονα εὐχαρίστησιν ἀκροώμενοι αὐτοῦ, ἀφ' ὅσων ἠδύνατό τις νὰ αἰσθανθῇ εἰς τὰς μᾶλλον εὐαρέστους καὶ τερπνὰς διασκεδάσεις.

Αἱ πρῶται ἀρχαὶ αἱ ἐπροσπάθησε νὰ τοῖς ἐμπνεύσῃ, ἦσαν τὸ πρὸς τοὺς θεοὺς σέβας, καὶ ἐντελής ὑποταγὴ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς νόμους.

Ὁ τρόπος μεθ' οὗ ἐπραγματεύετο περὶ ἠθικῆς ἦτο εὐθυμῶς

καὶ πλήρης θελγήτρων, δὲν ἐβάσιζε πλέον τὴν διδασκαλίαν του ἐπὶ τῶν μεταφυσικῶν λεπτοτήτων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς συγκινητικῆς ἀπλότητος, ἣτις τείνει πάντοτε νὰ καθοδηγήσῃ τὸν ἀνθρώπον εἰς τὰς πρώτας διδαχὰς, καὶ εἰς τὰς γλυκυτέρας συμπαθείας τῆς φύσεως.

Δὲν ἐβίαζε ποσῶς τοὺς μαθητὰς του νὰ εἰσέλθωσιν ἐνωρὶς εἰς τὰ δημόσια ἐπαγγέλματα, ἀπήτει νὰ ἐργασθῶσι προηγουμένως, ὅπως λάθωσι τὰς ἀναγκαίας γνώσεις πρὸς τὸ κυβερνᾶν τὰ Κράτη.

Δύναται τις νὰ πιεύσῃ, ἔλεγε πολλάκις, ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη διδασκάλων καὶ ἐξακολουθητικῆς σπουδῆς διὰ νὰ μάθῃ τις τέχνην τινὰ μηχανικὴν, καὶ ὅτι ἡ τοῦ διοικεῖν τέχνη, ἣτις εἶναι ἡ μεγαλειτέρα καὶ σπουδαιότερα προσπάθεια τῆς ἀνθρωπίνου φρονήσεως, δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐργασίας; Ἡ μεγαλειτέρα του φροντίς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ ἐκείνους οἵτινες ἐπεθύμουν τὰς δημοσίας θέσεις, ἦτο νὰ τοὺς κάμῃ χρηστοὺς, νὰ τοῖς ἐμπνεύσῃ ἀρχὰς στερεὰς καλοκάγαθίας καὶ δικαιοσύνης πρὸ πάντων δὲ νὰ τοῖς ἐμπνεύσῃ ἀληθῆ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτα, ζῆλον μέγαν πρὸς τὸ δημόσιον καλὸν, καὶ ὑψηλὴν ἰδέαν διὰ τὴν δύναμιν καὶ καλωσύνην τῶν Θεῶν. Δὲν δύναται τις νὰ ἐκφράσῃ πόσας εὐεργεσίας προσέφερον εἰς τὸ Κράτος διὰ τῆς σοφίας τῶν διδασκῶν του καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν του. Οὐδεὶς οὐδέποτε φιλόσοφος ἔσχε μείζονα ἀριθμὸν μαθητῶν, οὔτε πλέον ἐνδόξων. Ἡ ζέσις τῶν νέων Ἀθηναίων ὅπως τὸν ἀκολουθήσωσιν ἦτο ἀπίστευτος. Δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τοῦ πικραδείγματος τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις ἦτο ὁ πλέον ζωηρὸς, καὶ ὁ πλέον ἀπερίσκεπτος νέος τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ Σωκράτης δὲν ἀφῆκεν οὐδὲν σύγγραμμα, ἀλλ' ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ξενοφῶν ἔσχον τὴν φροντίδα νὰ διαβιβάσωσιν ἡμῖν μέρος τῶν διδασκαλιῶν του. Οὐδὲν ὠραιότερον εἰς τὴν ἀρχαιότητα τῆς μετὰ τοῦ Εὐθυμίδου συνδιαλέξεώς του περὶ Προνοίας.

« Δὲν ἐπῆλθέ ποτε εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν, ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, » πόσον οἱ θεοὶ ἐφρόντισαν νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πᾶν » ὅ,τι τοῖς χρησιμεύει. Βλέπετε πόσον τὸ φῶς μᾶς εἶναι ἐπά-

» ναγκες, καὶ πόσον τὸ δῶρον ὅπερ οἱ θεοὶ ἐδώρησαντο ἡμῖν
 » πρέπει νὰ μᾶς φκίνηται πολύτιμον· ἄνευ αὐτοῦ ἡ φύσις ἤθε-
 » λεν εἶσθαι δι' ἡμᾶς τεθνεῶσα· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχομεν ἀνάγκην
 » ἀναπαύσεως, ἔδωκαν ἡμῖν ἐπίσης τὴν νύκτα διὰ νὰ ἀναπαύω-
 » μεν τὰ ἐκ τῆς ἡμερουσίας ἐργασίας κεκμηκότα μέλη ἡμῶν.
 » Οὐδὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ θαυμαστότερον τῆς ἀλλεπαλήλου
 » ταύτης μεταβολῆς τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, τοῦ φωτός
 » καὶ τοῦ σκότους, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀναπαύσεως. Τί λέ-
 » γετε βλέποντες τὴν ἀλληλοδιαδοχὴν τῶν ὥρων τοῦ ἔτους,
 » τὴν ἀπομάκρυνσιν καὶ τὴν περιοδικὴν στροφὴν τῶν ἀστέ-
 » ρων; Εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ τις ἐν ταύτῃ τῇ
 » εὐταξίᾳ πρόνοιάν τινα καὶ ἀγαθότητα προσέχουσιν, ὅχι
 » μόνον εἰς τὰς ἀνάγκας μας, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἡδο-
 » νὰς μας;

» Τὰ θαύματα ταῦτα δὲν εἶναι ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τῶν
 » Θεῶν; Οἱ θεοὶ οὗτοι ἀληθῶς δὲν φαίνονται ποσῶς εἰς τοὺς
 » ὀφθαλμούς μας, ἀλλὰ μήπως βλέπομεν τὸν κερκυδὸν ὅστις
 » θραύει καὶ συντρίβει πᾶν τὸ προστυχόν; Διακρίνομεν τοὺς
 » ἀνέμους οἵτινες ἐπιφέρουν ἐνώπιόν μας τὸς τρομερὰς λεη-
 » λασίας καὶ ἐρημώσεις; Τὴν ἰδίαν ψυχὴν μας, αὐτὴν τὴν
 » θαυμάσιον οὐσίαν, ἣτις κινεῖ καὶ ἐμψυχώνει ἡμᾶς, τὴν βλέ-
 » πομεν; Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς θεοὺς, μὲ τὴν δια-
 » φορὰν ὅτι οὗτοι γίνονται καταφανεῖς διὰ τῆς βοηθείας των.
 » Αὐτὸ τὸ ἰσχυρότατον ὄν, ὃ μέγας αὐτὸς Θεὸς, ὅστις ἔκτισε
 » τὸ πᾶν, ὅστις κρατεῖ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, τοῦ ὁποῖου ὅ-
 » λα τὰ μέρη εἶναι ἐντελῆ, ὃ Θεὸς αὐτὸς δὲν καθίσταται ἀρ-
 » κετὰ ὀρατὸς διὰ τῶν θαυμάτων τῶν ὁποίων εἶναι δη-
 » μιουργός; Ἄς μὴ τῷ ἀρνώμεθα λοιπὸν τὴν ὑποταγὴν μας·
 » πρὸς τί, ἂν δὲν δυνάμεθα νὰ τὸν ἴδωμεν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν
 » τοῦ σώματος, ἔχομεν ἐκεῖνους τῆς ψυχῆς, τὴν διάνοιαν ἐκεί-
 » νην ἣτις ὑψώνει ἡμᾶς μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων πραγμάτων;
 » Ἄς λατρεύωμεν λοιπὸν τοὺς θεοὺς, καὶ ἄς σεβώμεθα τὸ μυ-
 » στικόν των. »

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν αἱ διδασκαλῖαι τὰς ὁποίας ἔδιδεν εἰς τοὺς

μαθητὰς του, καὶ τὰ αἰσθήματα τὰ ἐποῖκ ἐπροσπάθει νὰ ταῖς
 ἐμπνεύσῃ. Οὐδὲν ὑπάρχει ἀπλούστερον, οὐδ' ἐπίσης μεγαλείτε-
 ρον καὶ μᾶλλον θρησκευτικὸν ἀπὸ τὴν παράκλησιν ἣν ἐσυνεί-
 θιζε νὰ κάμνῃ:

« Ἰψίστε Θεὲ, χορήγει ἡμῖν πᾶν ἀναγκᾶν ἀγαθὸν, χωρὶς
 » νὰ περιμείνης ὅπως σοὶ ζητήσωμεν τοῦτο, ἀπομάκρυνον ἀφ'
 » ἡμῶν ὅ,τι δύναται νὰ βλάψῃ ἡμᾶς, ἂν ποτε ἠθέλωμεν σοὶ
 » ζητήσῃ τοῦτο παρὰ τῷ ὑψίστῳ σου Θρόνῳ. »

Νομίζω ὅτι εἰς λαὸν εἰδωλολάτρην ἄνθρωπος ἀρετῆς τόσον
 ἐκτάκτου ἔπρεπε ν' ἀπολαύσῃ ναούς. Ἐν τοσοῦτῳ κατηγορήθη
 δι' ἀσεβείαν, καὶ κατεδικάσθη νὰ πῖη τὸ κώνειον..

Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους εἶναι συμβεβηκὸς τοσοῦτον ση-
 μαντικὸν εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὥστε δέον καὶ ἀπαραίτητον νὰ
 ἐπιστήσωμεν στιγμὰς τινὰς τὴν προσοχὴν μας εἰς τοῦτο. Ὅταν
 ὁ Σωκράτης ἤρχισε νὰ διδάσκῃ ἐν Ἀθήναις τὴν ἠθικὴν καὶ
 θρησκείαν, τὰ ἤθη ἦσαν διεφθαρμένα, ἡ ἐξουσία εἶχεν ἀρπαγῆ
 καὶ ἡ δημοκρατία ἤγετο καὶ ἐφέρετο παρὰ τῶν σοφιστῶν καὶ
 τῶν τυράννων. Ἐκεῖνοι εἰς οὓς ἀπενέμετο ὁ τίτλος τῶν φιλο-
 σόφων, δὲν ἦσαν πλέον θνητοὶ τῆς ἀνθρωπότητος φίλοι, δια-
 κρινόμενοι διὰ τὴν ἀφιλοκέρδειαν καὶ σωφροσύνην των· ἦσαν
 ἄνθρωποι πολυτελεῖς, ἄπληστοι πλοῦτου καὶ ἐξουσίας, οἵτινες
 καταλαμβάνοντες τὰς θέσεις τῶν σοφωτέρων τῆς Ἑλλάδος, διῆ-
 γον ὅλως ἀντίθετον διαγωγὴν. Μετεφέροντο ἀπὸ πόλεως εἰς
 πόλιν κηρυττόμενοι ὡς χρησιμοί. Οὐδὲν ὑπῆρχεν ὅπερ νὰ μὴ δι-
 δάσκωσιν οἱ παγκόσμιοι οὗτοι διδάκτορες, φυσικὴν, ἠθικὴν,
 ἀστρονομίαν, γεωμετρίαν, ρητορικὴν ἐπιστήμην, πολιτικὴν,
 ταῦτα πάντα ἐγίνωσκον, καὶ ἐδίδασκον. Οἱ νέοι ἀπκτώμενοι
 διὰ θελκτικῶν ὑποσχέσεων συνηθοῖζοντο πρὸς αὐτοὺς, καὶ οὐδὲν
 ἐκέρδιζον ἄλλο ἐκ τῶν μαθημάτων των, εἰμὴ ἀνόητον ὑπόλη-
 ψιν δι' ἐχυτοὺς, καὶ μεγίστην περιφρόνησιν διὰ τοὺς ἄλλους.

Ὁ Σωκράτης ἀπεφάσισε ν' ἀφαιρέσῃ τὴν προσωπίδα ἀπὸ
 τῶν φιλοσόφων καὶ ρητόρων τούτων, οἵτινες ὑπεστήριζον ὅλας
 τὰς γνώμας, καὶ οἵτινες οὐδεμίαν παραδεχόμενοι, εἰσήγαγον τὴν
 ἀμφίβολίαν εἰς ἀπάσας τὰς οὐσιωδεστερας ἀληθείας πρὸς ἀσχο-

λίαν τῶν κοινωνικῶν, οἵτινες εἰς τὰς δημοσίας συνεδριάσεις ἐπροσπάθουν νὰ ἄρχωσι διὰ πλαστῆς καὶ ὑπερηφάνου εὐγλωττίας, διέθετον δὲ αὐθιγέτως τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, καθὼς δὲ λαὸς διαθέτει τὸ πᾶν εἰς τὸ κράτος. Ἐπεζήτηει λοιπὸν εὐκαιρίαν ὅπως συζητήσῃ μετ' αὐτῶν τὰ ἀξιολογώτερα καὶ σημαντικώτερα ἀντικείμενα τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς. Τοὺς προσέβαλεν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μαθητῶν του καὶ τῶν πολυπληθεστέρων συναθροίσεων, καὶ καλύπτων δι' ἀπλότητός τινος ὄλην τὴν δύναμιν τῆς εὐγλωττίας του τοὺς ἔφερε πολλάκις ἀπ' ἀναλογίας εἰς ἀναλογίαν, μέχρι τῶν ἀνοήτων συμπερασμάτων, καὶ τοὺς παρέδιδε τοιοιυτοτρόπως γυμνοὺς καὶ ἐκδεδυμένους τρόπον τινὰ, ἀπὸ τῆς πολυτελείας τῶν ματαίων των φωνασκιῶν εἰς τὰ βλέμματα τοῦ δημοσίου καὶ εἰς τὸν γέλωτα τῶν μαθητῶν.

Τὰ σχολεῖα τῶν σοφιστῶν παρευθὺς ἐγκατελείφθησαν, ἡ δυσφημισθεῖσα διδασκαλία των καὶ τὰ ὀνόματά των κατέστησαν ἀντικείμενον τοῦ γέλωτος καὶ τῆς περιφρονήσεως.

Εὐκόλως δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ πόσον ἦτο ἐπικίνδυνον νὰ προσβάλῃ τις ἀνθρώπους τοιοῦτου χαρακτῆρος, οἵτινες ἔχαιρον τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ λαοῦ, οἵτινες ἐβασίλευον εἰς τὰς συνελεύσεις καὶ εἰς τὰς συναθροίσεις, οἵτινες πρὸ καιροῦ ἠδύναντο νὰ γνωμοδοτήσωσιν ἐπὶ τῶν προτερημάτων καὶ ἀπονέμωσι τὰς ὑπολήψεις.

Τοιοιυτοτρόπως ὁ Σωκράτης ὑπέστη ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων τούτων, τῶν τόσοσιν ζηλοτύπων καὶ ματαιοφρόνων, πᾶν μῖσος καὶ πᾶσαν ἐκδίκησιν, ἣν ἡ ταπεινωθεῖσα φιλαυτία των, καὶ ἡ προσβληθεῖσα μετριότης δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀπεφασίσθη ἡ ἀπώλειά του. Εἰς δύο φατρίας ἦτο διηρημένη ἡ δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων, τὴν τῆς ἀριστοκρατίας, ἣτις ἦτο πάντοτε ἀναποφάσιτος, ἔντρομος, καὶ ὑποτεταγμένη, καὶ εἰς τὴν τῆς δημοκρατίας, ἣτις ἦτο πάντοτε ἀνήσυχος, ὑπόπτος καὶ ταραχοποιός. Ἡ φατρία αὕτη ὑπερίσχυε τότε. Εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἄλυτον, ἄνθρωπον μεγαλορῥήμονα καὶ δημαγωγὸν ῥήτορα, ὅστις ἔβλεπε μὲ πολὺν φθόνον τὴν ὑψηλὴν φήμην ἣν ἔχαιρον ὁ Σωκράτης. Ἠνώθη μετὰ τῶν σοφι-

τῶν, ὅπως καταστρέψῃ τὸν ἐνάρετον ἐκεῖνον ἄνδρα. Τὸν κατηγορήσατε κατὰ πρῶτον μυστικῶς ὅτι διαδίδει γνώμας ἐναντίας εἰς τὴν δημοκρατίαν, ὅτι ὑπερκασιζεται τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα, ὅτι καταφρονεῖ τὴν θρησκείαν Ἴπεστήριξε τὰς μυνύσεις του ταύτας, ὑπενθυμίζων εἰς τὸν λαὸν ὅτι ὁ Σωκράτης ἦτο ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ φίλος τοῦ Ἀλκιβιάδου, καὶ ἔτι ὁ Κριτίας, εἰς τῶν τριάκοντα τυράννων, εἶχεν ἐξέλθει τοῦ σχολείου του.

Ὅταν ἐπέισθη ὅτι ἐκλόνισε πλέον διὰ τῶν δολίων εἰσηγήσεων του τὸ σέβας ὅπερ ὁ λαὸς εἶχε πρὸς τὸν Σωκράτην, ἔκαμιν ὥστε νὰ καταμνησθῇ ὑψηλῇ τῇ φωνῇ παρὰ τοῦ Μελίτου, καὶ τὸν ἐνήγαγεν ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ὡς ἐχθρὸν τῶν θεῶν καὶ διαφθορέα τῆς νεολαίας.

Οὐδὲν ὑπῆρχε παραλογώτερον τῆς καταμνησύσεως ταύτης. Ὁ Σωκράτης ἐδίδασκε δημοσίως πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν, ἦτο ὁ σεβαστὸς διδάσκαλος παρὰ πᾶσι τοῖς τιμίοις πολίταις τῶν Ἀθηναίων.

Μακρὰν τοῦ νὰ ἐμπαιζῇ τὴν θρησκείαν, δὲν ἔπαυε νὰ ὑπενθυμίζῃ εἰς τοὺς μαθητὰς του τὰς ἀρχάς της, καὶ ἡ ἠθικὴ του ἦτο ὑψηλοτέρα ἐκείνης ἣν ἡ φιλοσοφία εἶχε διδάξει ἕως τότε. Ἄλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν διαφωνιῶν τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν φλόγα τῶν παθῶν καὶ τῶν φατριῶν, ὅλαι αἱ συκοφανταίαι γίνονται εὐκόλως δεκταί, καὶ ὁ φρόνιμος ἀνθίσταται σπανίως εἰς τὰς προσβολὰς τῆς τε φιλοδοξίας καὶ τῆς ζηλοτυπίας. Οὕτως ἡ δημαγωγία ἐθυσίασε τὸν Σωκράτην.

Τὴν προσδιορισθεῖσαν λοιπὸν ἡμέραν ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, καὶ, χωρὶς ν' ἀπολέσῃ οὐδὲν τῆς συνήθους ἀξιοπρεπείας του, ἐλάλησεν ὡς ἔπεται:

« Παρίσταμαι ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τούτου διὰ πρώτην »
 » φορὰν ἐπὶ ζωῆς μου εἰς ἡλικίαν πλέον τῶν 70 ἐτῶν ἐνταῦθα »
 » τὸ ὕψος, οἱ τρόποι, τὸ πᾶν εἶναι νέον δι' ἐμέ· θέλω ὁμιλήσει »
 » ξένην γλῶσσαν, καὶ ἡ μόνη χάρις ἣν σὰς ζητῶ εἶναι νὰ ἐπι- »
 » στήσητε περισσότερον τὴν προσοχὴν σας εἰς τὰ δικαιολο- »
 » γήματά μου πρὸς εἰς τοὺς λόγους μου· διότι τὸ χρέος σας

» εἶναι νὰ ἐξακριβώσητε τὴν δικαιοσύνην, τὸ δὲ ἰδικόν μου νὰ
» σὰς εἶπω τὴν ἀλήθειαν.

» Μὲ κατηγοροῦν δι' ἀσέβειαν πρὸς τοὺς Θεούς· ἐν τοσοῦτῳ
» μὲ εἶδον πολλάκις νὰ κάμνῃ θυσίας εἰς τε τὴν οἰκίαν μου
» καὶ εἰς τοὺς ναοὺς. Ὁμίλησα πολλάκις περὶ τῆς ἰσχύος των
» καὶ τῆς ἀγαθότητός των, καθ' ἑκάστην τοὺς παρακαλῶ νὰ
» μοὶ δώσουν ὄχι πλοῦτη καὶ τιμὰς, ἀλλὰ σοφίαν καὶ ἀρετὴν.
» Μὲ κατηγοροῦν ὅτι συγκοινωνῶ καὶ λαμβάνω συμβουλὰς
» ἀπὸ ἰδιαιτέρον τι πνεῦμα. Ὁμολογοῦν ὅτι ἀναγνωρίζω πνεύ-
» ματα κατώτερα τέκνα τῶν θεῶν· ἀλλὰ πᾶς ἄνθρωπος ὅστις
» πιστεύει εἰς τὰ τέκνα τῶν θεῶν, πιστεύει καὶ εἰς τοὺς θεοὺς.
» Τοιοῦτοτρόπως ἐκ τῆς ἰδίας ὁμολογίας τοῦ κατηγοροῦ μου
» δὲν εἶμαι πλέον πταίστης δι' ἀσέβειαν.

» Δῖσχυρίζονται ὅτι διαφθείρω τὴν νεολαίαν τῶν Ἀθηνῶν,
» καὶ ὅτι τῇ ἐμπνέω κινδυνώδη ἀξιώματα, τόσον διὰ τὴν
» θείαν λατρείαν, ὅσον καὶ διὰ τοὺς κανόνας τῆς Κυβερνήσεως.
» Γνωρίζετε, Ἀθηναῖοι, ὅτι δὲν ἔκαμά ποτε ἐπάγγελμα τὸ
» διδάσκειν, καὶ ὁ φθόνος, ὅσον μέγας καὶ ἂν ἦναι ἐναντίον
» μου, δὲν δύναται νὰ μοὶ προσάψῃ ὅτι ἐπώλησά ποτε τὰ μα-
» θήματά μου. Ἐπίσης ἔτοιμος νὰ φανῶ χρήσιμος εἰς τε τὸν
» πλούσιον καὶ τὸν πτωχόν, κοινοποιῶ τὰς διδασχάς μου εἰς
» ὃν τινα ἐπιθυμήσῃ νὰ γείνη σοφός. Ἄν μεταξὺ τῶν ἀκροα-
» τῶν εὐρίσκονταί τινες οἵτινες γίνονται καλοὶ καὶ τίμιοι ἢ τὸ
» ἐναντίον δὲν πρέπει νὰ μοὶ ἀποδίδουν οὔτε τὴν ἀρετὴν τῶν
» μὲν, διότι δὲν εἶμαι ποσῶς ἐγὼ ἡ αἰτία, οὔτε τὰ ἐλαττώ-
» ματα τῶν δὲ, καθότι ποσῶς ἐγὼ δὲν συντελῶ εἰς τοῦτο. Ἡ
» μόνη μου ἐνασχόλησις εἶναι νὰ σὰς πείσω, νέους καὶ γέροντας.
» ὅτι εἶναι καλλίτερον νὰ λάβῃτε φροντίδα περὶ τῆς ψυχῆς σας,
» παρὰ νὰ ἐνασχολῆσθε διὰ τὸ σῶμά σας καὶ ζητῆτε τὰ πλού-
» τη. Διότι δὲν θέλω παύσει ἀπὸ τοῦ νὰ λέγω ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν
» παράγεται ποσῶς ἀπὸ τὰ πλούτη, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἢ εὐτυ-
» χία καὶ τὰ ἀληθῆ πλούτη ἔρχονται ἐκ τῆς ἀρετῆς.

» Ἄν λαλῶν τις τοιοῦτοτρόπως διαφθείρῃ τὴν νεολαίαν, ὁ-
» μολογῶ, Ἀθηναῖοι, ὅτι εἶμαι πταίστης, καὶ ὅτι εἶμαι ἄξιος

» τιμωρίας. Ἐὰν αὐτὸ ὅπερ εἶπον ἦναι ἐναντίον τῆς ἀληθείας
» εὐκόλως μὲ πείθετε. Βλέπω ἐνταῦθα ἓνα μέγαν ἀριθμὸν ἐκ
» τῶν μαθητῶν μου· ἃς ἐγερωθῶσιν, ἃς κατηγορήσωσι τὸν δια-
» φθορέα των. Ἐὰν κωλύωνται ἀπὸ σέβας τι πρὸς ἐμὲ, ἃς ὑ-
» ψώσωσι τοῦλάχιστον τὴν φωνὴν οἱ πατέρες των, οἱ ἀδελφοί
» των, οἱ συγγενεῖς των, καὶ ἃς καταθέσουν ἐναντίον μου. Δὲν
» δύναται νὰ μὴ καταδείξωσι τὸν πταίστην τὸν διαφθειρόντα
» τοὺς ἀνεψιούς των, τὰ τέκνα των καὶ τοὺς ἀδελφούς των·
» ἀλλ' ἐξ ἐναντίας εἶναι αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἵτινες ἀναλαμβάνουν σῆ-
» μερον τὴν ὑπεράσπισίν μου, καὶ οἵτινες ἐνδικφέρονται εἰς τὸ
» ἀποτελεσμα τῆς δίκης μου.

» Ὄχι! συμπολίται, δὲν εἶναι ποσῶς αἱ συκοφαντίαι τοῦ Ἀ-
» νύτου αἵτινες θὰ μὲ φέρουν εἰς τὸν τάφον. Εἶναι τὸ μῖσος
» αὐτῶν τῶν ματαίων καὶ ἀδίκων ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἀ-
» πεκάλυψα τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰ ἐλαττώματα, μῖσος ὅπερ ἔ-
» καμε νὰ χθῶσι τοσοῦτοι καλοὶ ἄνδρες, καὶ ὅπερ θέλει κά-
» μει ν' ἀπολεσθῶσι καὶ τόσοι ἄλλοι, διότι δὲν στοχάζομαι
» ὅτι αὐτὸ τὸ μῖσος θέλει ἐξκντληθῆ διὰ τῆς τιμωρίας μου.

» Ὅποιαιδῆποτε καὶ ἂν ᾧσιν αἱ ἀποφάσεις σας, Ἀθηναῖοι,
» δὲν δύναμαι οὔτε νὰ μετανοήσω διὰ τὴν διαγωγὴν μου, οὔ-
» τε νὰ τὴν ἀλλάξω. Δὲν δύναμαι οὐδαμῶς νὰ παραβῶ κα-
» θῆκον ὅπερ ὁ ἴδιος θεὸς μοὶ ἐπέβαλεν. Τὸ ὑπέρτατον ὅν μοὶ
» ἀνέθεσε τὴν ἐντολὴν νὰ διδάξω τοὺς συμπολίτας μου. Ἄν
» ἀφοῦ ἐφύλαξα πιστῶς τὰς θέσεις τὰς ἐμπιστευθείσας μοι
» παρὰ τῶν στρατηγῶν μας εἰς Ποτιδαιαν, Ἀμφίπολιν καὶ
» Δήλιον, ὁ φόβος τοῦ θανάτου ἤθελε μὲ κάμει νὰ ἐγκταλεί-
» ψω αὐτάς, ἤθελα θεωρηθῆ λειποτάκτης. Τοιοῦτοτρόπως ἂν
» δὲν ἐξεπλήρουν τὴν ἀποστολὴν ἣν ἡ θεία πρόνοια μοὶ ἐνε-
» πιστεύθη, ἤθελον γείνει ἔνοχος ἐγκληματικῆς λειποταξίας
» διὰ τὴν ὁποίαν ἤξιζα νὰ προσαχθῶ ἐνώπιον τοῦ δι-
» καστηρίου σας ὡς ἀσεβῆς μὴ πιστεύων ποσῶς εἰς τοὺς
» Θεούς. Καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι εἴσθε διατεθειμένοι νὰ μοὶ
» συγχωρήσητε ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ νὰ δικτηρήσω ἀπὸ σήμερον
» τὴν σιωπὴν, δὲν ἤθελον δυνηθῆ νὰ ὑποταχθῶ εἰς τὴν ἀπό-

» φασίν σας. Ἦθελον σᾶς ἀποκριθῆ, χωρὶς νὰ διστάσω, ὦ δι-
 » κσταί μου, σᾶς ἀγαπῶ καὶ σᾶς τιμῶ ἀναμφιβόλως, ἀλλὰ
 » θὰ ὑπκκούσω μᾶλλον εἰς τὸν θεὸν παρὰ εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐνόσω
 » μοὶ μένει μία μόνη πνοὴ ζωῆς δὲν θέλω παύσει τοῦ νὰ καλ-
 » λιεργῶ τὴν φιλοσοφίαν, τοῦ νὰ σᾶς παραινῶ καὶ νὰ σᾶς
 » ἐπιπλήττω, λέγων εἰς ἕκαστον ὁσάκις ἤθελον τὸν ἀπαντή-
 » σει. Ἐνδοξε κάτοικε τῆς εὐγενεστέρως πόλεως τοῦ κόσμου,
 » δὲν ἐρυθριᾶς ποσῶς σκεπτόμενος μόνον πῶς νὰ συνάξῃς πλού-
 » τη, πῶς ν' ἀποκτήσῃς πίστιν, δόξαν καὶ τιμὰς ἀμελῶν τοὺς
 » θησαυροὺς τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ καταγινό-
 » μενος νὰ πλουτίσῃς τὴν ψυχὴν σου διὰ τῆς τελειότητος ἧς
 » εἶναι ἐπιδεκτικὴ;

» Μὲ κατηγοροῦν ὅτι δίδω συμβουλὰς ἰδιαιτέρως εἰς ὅλον
 » τὸν κόσμον, καὶ ὅτι πάντοτε ἀπέφυγα νὰ ἔλθω εἰς τὰς βου-
 » λὰς σας διὰ νὰ δώσω τὰς συμβουλὰς μου εἰς τὴν πατρίδα
 » μου. Τολμοῦν διὰ τοῦτο νὰ μὲ ἀποκαλοῦν ἀχρεῖον καὶ δει-
 » λόν. Ἐνόμιζα ὅτι ἀπέδειξα ἀρκούντως τὸ θάρρος μου εἰς
 » τὰς μάχας, καθ' ἃς ἔφερον τὰ ὅπλα μαζὺ μὲ ὑμᾶς, εἰς τὴν
 » Γερουσίαν, ὅταν μόνος ἠναντιώθην εἰς τὴν ἀδικὸν ἀπόφασιν
 » τὴν ὁποίαν ἐξεδώκατε κατὰ τῶν δέκα στρατηγῶν, οἵτινες
 » δὲν εἶχον ἐνταφιάσει τοὺς νεκροὺς εἰς τὴν μάχην τῶν Ἀργι-
 » νουσῶν, ἐναντίον τῶν τριάκοντα τυράννων ὅταν ἀντέτεινα
 » εἰς τὰς βιαιὰς καὶ σκληρὰς διαταγὰς των. Ἐὰν ποσῶς δὲν
 » ἐνεφανίσθην εἰς τὰς συνεδριάσεις σας, ὦ Ἀθηναῖοι, εἶναι ἐ-
 » κείνο τὸ οἰκεῖον πνεῦμα, ἡ θεία αὐτὴ ἔμπνευσις, περὶ ἧς
 » σᾶς ὠμίλησα συχνάκις, καὶ τὴν ὁποίαν ὁ κατήγορός μου
 » μετέτρεψεν εἰς γελοίαν, ἧτις μ' ἀπέτρεψε. Τὸ πνεῦμα τοῦτο
 » μοὶ προσεκολλήθη ἐκ νηπιότητός μου. Ἀγρυπνεῖ ἐπὶ τῶν
 » στοχασμῶν μου, καὶ κανόνιζει τὰς πράξεις μου. Ἡ ἰδία φω-
 » νή του μοὶ εἶπε νὰ μὴ ἀναμιχθῶ εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κρά-
 » τος, καὶ πραγματικῶς μοὶ ἔδωκε μίαν φρόνιμον συμβου-
 » λήν. Διότι ἂν ἤθελον λάβει μέρος εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ δη-
 » μοσίου, ὀφείλω νὰ τὸ εἶπω, Ἀθηναῖοι, πρὸ πολλοῦ δὲν ἤθε-
 » λον πλέον ὑπάρχει. Μὴ προσβάλλεσθε ἐὰν τολμῶ ἐδῶ νὰ

» λαλήσω μετ' εἰλικρινείας καὶ ἐλευθερίας. Πᾶς ἄνθρωπος, ὅς-
 » στις ἤθελε τολμήσει νὰ ἐναντιωθῆ εἰς ὀλόκληρον λαόν, εἴτε
 » εἰς σᾶς, εἴτε εἰς ἄλλον ὁποιονδήποτε, ὅστις ἤθελε τεθῆ ἐπὶ
 » κεφαλῆς, ὅπως ἐμποδίσῃ νὰ μὴ παραβιάζωσι τοὺς νόμους
 » καὶ νὰ μὴ πράττωσιν ἀδικίας εἰς τὴν δημοκρατίαν, δὲν θέ-
 » λει τὸ κάμει ποτὲ ἀτιμωρητί. Πρέπει ἀπολύτως πᾶς ὅστις
 » θέλει νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης, ἐὰν ἐπιθυμῆ νὰ
 » διὰφυλάξῃ τὰς ἡμέρας του, νὰ καταδικασθῆ εἰς τὴν ἰδιωτι-
 » κὴν ζώην· ἀλλοίμονον ἂν ἦναι ἄνθρωπος τοῦ κράτους.

» Εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον ὅπου εὐρίσκομαι δὲν ἐμιμήθην
 » ποσῶς τὴν διαγωγὴν τῶν κατηγορουμένων· δὲν ἔκαμα νὰ
 » ἐμφανισθῶσιν ἐδῶ τὰ τέκνα μου, οἱ συγγενεῖς μου καὶ οἱ
 » φίλοι μου. Δὲν ἐζήτησα ποσῶς νὰ σᾶς κάμψω διὰ τῆς εὐ-
 » σπλαγχνίας. Μὴ νομίσητε ὅμως ὅτι τοῦτο προέρχεται ἐκ πε-
 » ριφρονήσεως πρὸς ὑμᾶς. Τὸ ἔκαμα πρὸς τιμὴν σας, καὶ πρὸς
 » τιμὴν τῆς δημοκρατίας. Πρέπει νὰ μάθουν ὅτι αἱ Ἀθηναῖοι ἔ-
 » χουν πολίτας οἵτινες δὲν θεωροῦν ὡς κακὸν πρᾶγμα τὸν θά-
 » νατον, καὶ οἵτινες δὲν δίδουν τὸ ὄνομα αὐτὸ εἰμὴ εἰς τὴν ἀ-
 » δικίαν καὶ ἀτιμίαν. Εἰς ἣν ἡλικίαν εὐρίσκομαι, μὲ τὴν φή-
 » μην ἣν χαίρω, μὲ συμφέρει μετὰ τὸσαῦτα μαθήματα δο-
 » θέντα ἐπὶ τῆς περιφρονήσεως τοῦ θανάτου, νὰ φοβῶμαι
 » τὴν ἔκβασιν τῶν ἀποφάσεών σας, καὶ νὰ διαψεύσω, διὰ
 » μιᾶς τελευταίας πράξεως, ὅλας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραδείγ-
 » ματα τῆς παρελθούσης ζωῆς μου; Ἀλλὰ χωρὶς νὰ ὀμιλήσω
 » περὶ τῆς τιμῆς μου, νομίζω ὅτι δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ
 » μετχειρισθῆ τις παρακλήσεις παρὰ τῷ δικαστῇ του, οὔτε
 » νὰ ἀθωωθῆ δι' ἱκεσιῶν. Εἰς τὸ θέατρον μόνον πρέπει νὰ κι-
 » νῆ τις τὴν εὐσπλαγχνίαν διὰ συγκινητικῶν εἰκόνων· ἐνταῦθα
 » μόνον ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ ἀκούηται. Ὁ δικαστὴς δὲν κάθη-
 » ται ἐπὶ τῆς ἑδρας του διὰ νὰ κάμνη χάριτας παραβιάζων
 » τὸν νόμον, ἀλλὰ διὰ ν' ἀπονέμῃ δικαιοσύνην ὑπακούων εἰς
 » τὸν νόμον. Δὲν ἔδωκε τὸν ὄρκον διὰ νὰ κάμνη χάριν εἰς ὄν-
 » τινα ἤθελε θελήσει, ἀλλὰ διὰ νὰ δίδῃ δικαιοσύνην εἰς ὄντινα
 » τὴν ὀφείλει. Ἄς μὴ συνειθίζωμεν νὰ παραβιάζωμεν τοὺς ὄρ-

» κους μας, διότι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ θέλομεν προσβάλει ἐπί-
 » σης τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν θρησκείαν, καὶ τότε ἤθελον
 » εἶσθαι ἀληθῶς πταίστης δι' ἀσέβειαν.

» Μὴ περιμένητε λοιπὸν, Ἀθηναῖοι, παρ' ἐμοῦ νὰ μεταχει-
 » ρισθῶ παρ' ὑμῖν μέσα τὰ ὁποῖα δὲν νομίζω, οὔτε τίμια
 » οὔτε συγχωρημένα. Δὲν θέλω ποσῶς νὰ δώσω ὄπλα εἰς τοὺς
 » ἀντιδίκους μου· ἐὰν ἐπροσπάθουν νὰ σᾶς κάμψω διὰ τῶν
 » παρακλήσεών μου, ἤθελον σᾶς ὑποχρεώσαι διὰ τῶν δα-
 » κρύων μου νὰ πράξητε ἐπιорκίαν, ἤθελον σᾶς διδάξαι νὰ
 » προσβάλητε τοὺς Θεοὺς· ἐὰν ἤθελον ὑπερασπισθῆ καὶ ἀ-
 » θωωθῆ ἀπὸ τὴν μέμψιν τῆς ἀσεβείας, ἤθελον ἀποδείξει
 » μόνος μου ὅτι εἶμαι εὐσεβής, ἀλλὰ τιμῶ τοὺς Θεοὺς, καὶ
 » εἶμαι πλέον πεπεισμένος περὶ τῆς ὑπάρξεώς των παρὰ οἱ ἐ-
 » ναντίοι μου. Ἀφίεμαι λοιπὸν ἄνευ φόβου εἰς τὴν δικαιοσύ-
 » νην των, καὶ ἐγκαταλείπομαι εἰς ὑμᾶς, ὅπως μὲ δικάσητε,
 » ὅπως ἠθέλετε τὸ εὐρεῖ καλλίτερον, καὶ δι' ὑμᾶς καὶ δι' ἐμέ.»

Ὁ Σωκράτης ἐπρόφερε τὴν ἀπολογία του ταύτην μὲ τόνον
 σταθερὸν καὶ ἀτρόμητον. Τὸ ὕψος του, τὸ πρόσωπόν του, αἱ
 χειρονομίαι του ἐξέφραζον τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἀθωότη-
 τα. Ἦθελε τὸν ἐκλάβει τις, λέγει ὁ Κικέρων, ὡς κύριον τῶν δι-
 καστῶν του, τόσον ἐλάλει μετὰ θετικότητος καὶ μεγαλοψυ-
 χίας, χωρὶς ὅμως νὰ παρεκτραπῆ τῶν κανόνων τῆς σεμνότη-
 τος. Ἀλλὰ τί ἠδύνατο νὰ περιμένῃ τις ἀπὸ δικαστήριον σχη-
 ματισθὲν ἐκ πάθους, καὶ διευθυνόμενον ἐκ τῆς πρὸς ἐκδίκησιν
 ἐπιθυμίας; Οἱ πλείστοι τῶν δικαστῶν του ἦσαν ἄνθρωποι τοῦ
 ὄχλου, ἄνευ φώτων καὶ ἄνευ ἀρχῶν. Οἱ μὲν ἐξέλαβον τὴν εὐ-
 θερότητά του ὡς ὕβριν, οἱ δὲ προσεβλήθησαν δι' οὗς προσῆψεν
 εἰς ἑαυτὸν ἐπκίνους. Ὁ Ἄλυτος καὶ ὁ Λύκων, δύο ἐκ τῶν πρω-
 τίστων ἀρχηγῶν τῆς δημαγωγίας, τοὺς ἐνεψύχωσαν διὰ τῶν
 φωνασκιῶν των, καὶ τοὺς διέφθειραν διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν των.
 Ἡ ὑπόληψις των ἀπεφάσισε περὶ τῆς τύχης τοῦ Σωκράτους
 καὶ 290 ψῆφοι ἐπὶ 500 ἀπεφάσισαν τὴν καταδίκην του.

Δὲν ὑπῆρχε ποσῶς περὶ τούτου ποινὴ προσδιωρισμένη ὑπὸ τοῦ
 νόμου, καὶ διὰ μιᾶς εἰδικῆς διατάξεως τῆς Ἀθηναϊκῆς νομοθε-

σίας ἔπρεπε μία νέα ἀπόφασις νὰ ἀποφανθῆ περὶ τῆς περὶ ἧς
 πρόκειται ποινῆς.

Ὁ Μέλιτος ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου. Ὁ Σω-
 κράτης ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῆς θανατικῆς ποινῆς, τῆς
 φυλακῆς, καὶ τῆς ἐξορίας. Ἔλαβε τὸν λόγον καὶ ἐδήλωσεν ὅτι
 ἤθελεν ὁμολογήσει ἑαυτὸν ἔνοχον, ἐὰν ἐπέβαλεν εἰς ἑαυτὸν ὁ
 ἴδιος τιμωρίαν τινά.

« Ἀθηναῖοι, εἶπε, διὰ νὰ μὴ σᾶς κρατῶ περισσότερο ἐν
 » ἀμφιβολίᾳ, ἐπειδὴ μὲ ὑποχρεοῦτε νὰ ἀποφασίσω ὁ ἴδιος ἐπὶ
 » τῆς τύχης μου, καταδικάζομαι, ἐπειδὴ διήλθον ὅλην τὴν
 » ζωὴν μου εἰς τὸ νὰ διδάσκω ὑμᾶς καὶ τὰ τέκνα σας. Ἐ-
 » πειδὴ παρήτησα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὴν φροντίδα ὅ-
 » λων τῶν οἰκιακῶν μου ὑποθέσεων, ὡς καὶ ἐκείνων τῶν τε
 » πολιτικῶν θέσεων καὶ τῶν ἀξιωματῶν, διὰ νὰ ἀφιερωθῶ
 » ὅλως διόλου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος μου ἐργαζόμε-
 » νος ἀκαταπαύστως ὅπως καταστήσω εὐτυχεῖς τοὺς συμπολί-
 » τας μου, καταδικάζομαι, λέγω, νὰ τρέφωμαι τὰς ἐπιλοί-
 » πους ἡμέρας τῆς ζωῆς μου εἰς τὸ Πρυτανεῖον μὲ ἐξοδα τῆς
 » δημοκρατίας.»

Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς ὀγδοήκοντα ἐκ τῶν δικαστῶν, οἵτι-
 νες κατ' ἀρχὰς εἶχον γνωμοδοτήσαι ὑπὲρ αὐτοῦ, προσετέθησαν
 εἰς τὴν γνώμην τοῦ κατηγοροῦ, ἡ ἀπόφασις τοῦ θανάτου ἐξε-
 δόθη καὶ ὁ Σωκράτης κατεδικάσθη νὰ πῆ τὸ κώνειον.

Ἦκουσε τὴν ἀπόφασιν ἄνευ συγκινήσεως.

« Ἀθηναῖοι, εἶπε, θέλω παραδοθῆ κατὰ διαταγὴν σας εἰς
 » τὸν θάνατον. Ἡ φύσις μὲ εἶχε καταδικάσει εἰς αὐτὸν πρὸ
 » ὑμῶν· ἀλλ' ἐκεῖνοι οἵτινες μὲ κατηγορήσαν θέλουν παραδοθῆ
 » εἰς τὸ ὄνειδος καὶ τὴν τύψιν τοῦ συνειδότος κατὰ διαταγὴν
 » τῆς ἀληθείας. Τίς ἐξ ὑμῶν θέλει ἀπολαύσει καλλιτέρας τύ-
 » χης; Μόνη ἡ θεότης δύναται νὰ τὸ ἤξεύρῃ. Εἶναι καιρὸς νὰ
 » ἀποσυρθῶμεν, ἐγὼ διὰ νὰ ἀποθάνω καὶ οἱ κατηγοροὶ μου
 » διὰ νὰ ζήσουν. »

Μετὰ τοὺς λόγους τούτους διηυθύνθη εἰς τὴν φυλακὴν, ὅπου
 ἔμεινε τριάκοντα ὅλας ἡμέρας· ἦτο ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν

οἱ Ἀθηναῖοι ἔστελλον εἰς τὴν Δῆλον πλοῖόν τι φορτωμένον διὰ προσφορῶν. Ὁ νόμος δὲν ἐπέτρεπε τότε τὴν ἐκτέλεσιν οὐδεμιᾶς ἀποφάσεως καταγινωσκούσης θάνατον. Ὁφείλον νὰ περιμένωσι τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος πλοίου. Εἰς τὸ διάστημα τοῦτο ὁ Σωκράτης ἐξηκολούθησεν ἐνδιεκτρίβων καὶ ἐνασχολούμενος περὶ τὴν σπουδὴν τῶν γραμμῶν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Συνέταξεν ὕμνους τινὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, μετέφρασεν εἰς στίχους μύθους τινὰς τοῦ Αἰσώπου. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν οἱ φίλοι του ἤρχοντο πρὸς ἐπίσκεψίν του, ἐφιλοσόφει μετ' αὐτῶν καὶ συνδιελέγετο διὰ τῆς αὐτῆς πραότητος τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν εἶχον πάντοτε θυμάσει ἐν αὐτῷ. Τέλος τὸ πλοῖον ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Δήλου. Ὁ Κρίτων, εἰς τῶν μαθητῶν του, ἔμαθε πρῶτος τὴν ὀλεθρίαν ταύτην εἴδησιν. Ἐσπευσε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν φυλακὴν περὶ ὄρθρον βαθὺν καὶ τὸν παρεκάλεσεν ἐνθέρμως νὰ ὑπεκφύγῃ τὸν θάνατον. Ὁ φύλαξ, τῷ εἶπεν, εἶναι ἡγορασμένος, αἱ θύραι εἰσὶν ἀνοικταί. Εἶχε προετοιμάσει ἀσφαλὲς καταφύγιον ἔξω τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Σωκράτης δὲν ἐδύνατο νὰ καταδικασθῆ ν' ἀποθάνῃ ἀδίκως. Ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγαθότης του ἀπήτουν νὰ σώσῃ ἀπὸ ἐν ἔγκλημα τοὺς συμπολίτας του. Ὁ ἴδιος λαὸς ἐπεθύμει τὴν ἀναχώρησίν του. Τέλος, ἂν αὐτοὶ οἱ λόγοι δὲν ἦσαν ἀρκούντως ἰσχυροὶ, εἶχε γυναῖκα, τέκνα, δὲν ἔπρεπε νὰ λησμονήσῃ ὅτι ἦτο πατήρ, διὰ νὰ ἐνθυμητῆται μόνον ὅτι ἦτο φιλόσοφος. Ὁ Σωκράτης τὸν ἤκουσε μετὰ προσοχῆς, καὶ ἐνῶ τῷ ἐδήλωσε τὴν εὐγνωμοσύνην του τῷ εἶπε:

« Μὲ ὑποχρεοῖτε, ὦ Κρίτων, ν' ἀποφύγω τὸν θάνατον, ἀποφύγων τὴν αὐστηρότητα τῶν νόμων. Ἀλλὰ δύνασθε πρῶτον νὰ μοὶ ὑποδείξητέ ἓνα τρόπον ἔξω τῆς Ἀττικῆς ὅπου ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ ἦναι ὑποκείμενος εἰς τὸν θάνατον; Ἐπεθύμουν ἀναμφιβόλως νὰ δυνηθῆτε νὰ μὲ πείσητε ὅτι ὀφείλω νὰ ἐξέλθω ἀπὸ αὐτὸν τὸν τρόπον· ἀλλὰ ἔχω ἀνάγκην νὰ πεισθῶ περὶ τούτου. Δὲν πρέπει ν' ἀφοσιωθῶμεν εἰς τὴν γνώμην μόνον τοῦ λαοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν ἀπόφασιν ἐκείνου μόνον, ὅστις δικάζει τὸ δίκαιον ἀπὸ τὸ ἀδίκον, τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου ὄντος ὅπερ δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ ἡ ἀλήθεια· ὅλαί αἱ

» σκέψεις ἃς μοὶ ὑποβάλετε δὲν δύνανται νὰ ἔχουν τὴν παραμικρὰν ἐπ' ἐμοὶ ἐπιρροήν, ἐκτὸς ἂν μοὶ ἀπεδείκνυον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μοὶ προτείνουν εἶναι δίκαιον καὶ συγχωρημένον. Δὲν ὑπάρχει ἀνεγνωρισμένη μεταξὺ ἡμῶν ἡ ἀρχή, ὅτι πᾶσα ἀδικία εἶναι ἄτιμος καὶ ὀλεθρία εἰς τὸν πράττοντα αὐτήν, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἤθελεν εἶσθαι πρὸς τοῦτο ἡ γνώμη τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁποιοιδήποτε ὄφελος ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἐξαχθῆ ἐκ ταύτης; Δὲν ἐθέσαμεν σταθερῶς ἐπὶ αὐτῆς τῆς ἀμεταβλήτου βάσεως ὅλας τὰς σκέψεις μας; Ὁ γὰρ γείνωμεν σήμερον ὡς τὰ παιδιά τῶν ὁποίων ἡ ἀστασία καὶ ἡ φυσικὴ εὐκινησία τὰ φέρει ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ μίαν εἰς ἄλλην θέλησιν; Ἄς ἦμεθα ἄνδρες, ὦ Κρίτων, ἃς ἐνθυμηθῶμεν τὰς ἀρχὰς μας, καὶ ἃς προσπαθήσωμεν νὰ τὰς θέσωμεν εἰς ἐνέργειαν· ἃς μὴ λησμονήσωμεν πᾶν ὅτι εἶπομεν τοσάκις, ὅτι δὲν ὑπάρχει πρόφασις ἧτις δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἄτιμον πράξιν· ὅτι πρέπει τις νὰ ἦναι δίκαιος, καὶ πρὸς ἐκείνους ἀκόμη οἵτινες δὲν εἶναι, καὶ ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δὲν πρέπει τις ν' ἀποδίδῃ κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ τέλος ἀφοῦ ἄπαξ ὑπεχρεώσαμεν τὸν λόγον μας νὰ μὴ ὑπάρχη αἰτία, ἧτις νὰ δύναται νὰ μᾶς κάμῃ νὰ μὴ τὸν κρατήσωμεν. Ἦδη σὲ ἐρωτῶ, ὦ Κρίτων, ἂν τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἤθελον εἶσθαι ἕτοιμος νὰ ἐξέλθω ἐντεῦθεν οἱ νόμοι καὶ ἡ δημοκρατία παρίσταντο ἐνώπιόν μου καὶ μὲ ἠρώτων, τί ἤθελες δυνηθῆ νὰ ἀποκριθῆ εἰς τὰς ἀκολουθούσας ἐρωτήσεις: Ποῖον σχέδιον ἐσχημάτισας, ὦ Σώκρατες; Συλλογίζεσαι ὅτι ὑπεκφεύγεις τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι ὅμοιον τῷ ἀνατρέπειν τοὺς νόμους καὶ καταστρέφειν τὴν δημοκρατίαν; Νομίζεις ὅτι ἐν κράτος δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὅταν ἡ δικαιοσύνη ἦναι ἄνευ ἰσχύος· ὅταν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πολῖται προσπαθοῦν νὰ τὴν καταπατήσουν καὶ νὰ τὴν ἐξαφανίσουν; Ἀλλὰ θέλεις μοὶ εἰπεῖ ὅτι, οἱ νόμοι εἶναι ἄδικοι, καὶ ὅτι μὲ κατεδίκασαν ἄνευ αἰτίας. Ἐλησμόνησας ὅτι γενόμενος πολίτης ὑπετάγην εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς δημοκρατίας; Δύνασθε νὰ παρκαπονεθῆτε κατ' αὐτῆς, καὶ νὰ περάσητε εἰς

» ἄλλα κλίματα καὶ νὰ ἀποκατασταθῆτε ἐκεῖ. Ἀλλὰ μία δια-
 » μονή 70 ἐτῶν ἐν τῇ πόλει μας ἀποδεικνύει ἀρκετὰ ὅτι οἱ
 » νόμοι καὶ οἱ κανόνες τῆς δὲν σὰς δυσηρέστησαν ποτὲ, καὶ
 » ὅτι τοὺς παρεδέχθητε ἐλευθέρως καὶ ἐν γνώσει. Εἰς τὴν πα-
 » τρίδα ὀφείλετε πᾶν ὅ,τι ἤσθε, πᾶν ὅ,τι ἔχητε. Νομίζετε ὅτι
 » εἶσθε κύριος νὰ διαρρήξῃτε τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ἐσυμ-
 » φωνήσατε μετ' αὐτῆς, καὶ τὰς ὁποίας ἐσφραγίσκατε διὰ τῶν
 » ὄρκων σας; Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελε σκεφθῆ νὰ σὰς
 » καταστρέψῃ, ἤθέλετε δυνηθῆ νὰ τῇ ἀποδώσῃτε κακὸν ἀντὶ
 » κκακοῦ; Ἠθέλετε ἔχει αὐτὸ τὸ δικαίωμα πρὸς ἐκείνους οἱτι-
 » νες σὰς ἔδωκαν τὸ φῶς; Ἡ πατρὶς εἶναι πλέον μεγάλη, καὶ
 » πλέον ἀξία σεβασμοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνώπιον τῶν ἀν-
 » θρώπων ἀπὸ τὸν πατέρα, τὴν μητέρα καὶ τοὺς συγγενεῖς. Ἡ
 » πατρὶς ἀπαιτεῖ τὴν ὑποταγὴν ὄλων, πρέπει νὰ ὑποχωρῶμεν
 » εἰς τὰς ὀρμὰς τῆς, καὶ νὰ τὴν φειδώμεθα μετὰ γλυκύτητος
 » ὅταν ἦναι εἰς τὴν πλέον μεγάλην ὀρμὴν τῆς. Ἐν ἐνὶ λόγῳ
 » πρέπει, ἢ νὰ τὴν καταπραΰνωμεν καὶ τὴν ἐπαναγάγωμεν διὰ
 » φρονίμων συμβουλῶν καὶ ταπεινῶν παραινέσεων, ἢ νὰ ὑπα-
 » κούωμεν εἰς τὰς θελήσεις τῆς καὶ νὰ ὑποφέρωμεν ἄνευ γογ-
 » γυσμῶν, πᾶν ὅ,τι ἤθελε διατάξει. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ τέκνα σας,
 » οἱ φίλοι σας θέλουν λάβει φροντίδα, καὶ ἡ Πρόνοια δὲν θέλει
 » τὰ ἐγκαταλείψει. Πείσθητε εἰς τὰς συμβουλὰς μου, λησμο-
 » νήσατε τὰς συμπαθείας σας καὶ τὰ συμφέροντά σας, καὶ ἔ-
 » χετε ὑπ' ὄψιν σας μόνον τὴν δικαιοσύνην.
 » Ἰδοὺ, ὦ Κρείτων, τί ἤθελον μοὶ εἰπεῖ οἱ νόμοι. Τὴν στιγμήν
 » ταύτην μοὶ φαίνεται νὰ τοὺς ἀκούω, ἢ ἰσχυρὰ φωνή των ἀ-
 » σχολεῖ ὄλους τοὺς γογγυσμούς μου καὶ ἀντηχεῖ ἐν τῇ καρ-
 » δίᾳ μου. Μεῖνε λοιπὸν ἡσυχος, ὦ φίλε μου, καὶ ἄφησέ με ν'
 » ἀκολουθήσω τὴν ὁδὸν τὴν ὁποίαν οἱ θεοὶ μοὶ ἐχάραξαν.»

Μετὰ τὴν συνομιλίαν ταύτην εἶδε τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέ-
 κνα του, τοὺς ἐνηγκαλίσθη τρυφερῶς, καὶ τοὺς παρεκάλεσε ν'
 ἀπομακρυνθῶσιν.

Ἡ ὥρα τοῦ θανάτου του ἐπλησίαζε. Ποτὲ δὲν ἐδείχθη εἰς
 τοὺς μαθητάς του μὲ περισσοτέραν ὑπομονὴν καὶ σταθερότητα.

Ἐλάλησε μὲ αὐτοὺς περὶ τῶν χρεῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀ-
 θανάσιος τῆς ψυχῆς. Ὁ θαυμαστὸς οὗτος διάλογος διετηρήθη
 καθ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα: Φίλοι μου, τοῖς εἶπε, πε-
 ραίνων τὸν λόγον του: «Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἦναι ἀθάνατος, πρέπει νὰ
 » τὴν καλλιεργῶμεν, ὄχι μόνον δι' αὐτὸ τὸ βραχὺ διάστημα
 » τοῦ καιροῦ τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ζωὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν και-
 » ρὸν ὅστις τὴν παρακολουθεῖ διὰ τῆς αἰωνιότητος. Ἐὰν ὁ θά-
 » νατος ἦτο ὁ ἐξολοθρευμὸς καὶ ἡ διάλυσις τοῦ παντός, ἤθε-
 » λεν εἶσθαι μέγα ὄφελος διὰ τοὺς κακοὺς τὸ νὰ ἐλευθερω-
 » θῶσιν ἅπαξ διὰ παντός ἀπὸ τὸ κτῆμά των, ἀπὸ τὴν ψυχὴν
 » των, ἢ ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα μὲ τὰ ὁποῖα ἦσαν μισασμένοι
 » ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος, τὸ μόνον μέσον,
 » διὰ νὰ γλυκύνῃ τὰς ὀδύνας τῆς καὶ νὰ προετοιμάσῃ τὴν εὐ-
 » τυλίαν τῆς, εἶναι τὸ νὰ ἀποκατασταθῆ ἐνάρετος καὶ φρόνι-
 » μος. Διότι αὐτὴ δὲν φέρει μαζύ της, παρὰ τὰς καλὰς ἢ κα-
 » κὰς πράξεις, παρὰ τὰς ἀρετὰς ἢ τὰ ἐλαττώματά της. Ὅταν
 » οἱ νεκροὶ φθάσουν εἰς ἀντάμωσιν τῶν ψυχῶν ὅπου ὁ ὑπουργὸς
 » τοῦ Θεοῦ τοὺς φέρει, τότε δικάζονται. Ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐζήσαν
 » χωρὶς νὰ ἦναι ποσῶς ἐγκληματίαι, οὔτε ὄλως διόλου ἐνάρετοι,
 » στέλλονται εἰς τόπον ὅπου ὑποφέρουν ποινὰς ἀναλόγους μὲ
 » τὰ σφάλματά των, ἕως ὅτου, ἐκκαθαρισθέντες, λαμβάνουν
 » τὴν ἀμοιβὴν τῶν καλῶν πράξεων ὅσας ἔκαμαν εἰς τὴν ζωὴν
 » των· ἀλλ' ἐκεῖνοι οἵτινες διεκρίθησαν, ὡς πράξαντες μεγάλα
 » ἐγκλήματα, ἱεροσυλίας, φόνους, τὸ πεπρωμένον ὅπερ προε-
 » δρεύει εἰς τὴν ἀπόφασίν των, τοὺς κρημνίζει εἰς τὸν Τάρτα-
 » ρον ὅπου ὀφείλουν νὰ μένουν αἰωνίως. Τέλος ἐκεῖνοι οἵτινες
 » ἐπέρασαν τὴν ζωὴν των εἰς ἀγνότητα καὶ εἰδικὴν ἀρετὴν,
 » ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τὸ γήϊνον καὶ χονδρὸν περιτύλιγμα, ὁ-
 » περ τοὺς ἐκράτει, ὡς ἐὰν ἦσαν εἰς φυλακὴν, φέρονται ὑψηλὰ
 » εἰς τὰς καθαρὰς καὶ οὐρανίους μονὰς, ὅπου κατοικοῦν. Ζῶ-
 » σιν ἄνευ σώματος καθ' ὅλην τὴν αἰωνιότητα, καὶ χαίρον-
 » ται ἠδονὰς καὶ χαρὰς, τὰς ὁποίας ἡ ἀδυναμία τῶν σκέψεων
 » μας δὲν μοὶ ἐπιτρέπει νὰ σὰς ἐξηγήσω. Τοιουτοτρόπως πᾶς
 » ὅστις ἐφρόντισε νὰ στολίσῃ τὴν ψυχὴν του μὲ στολισμοὺς

» οἱ ὁποῖοι τῇ ἀνήκουν, πρέπει νὰ ἦναι πλήρης ἐμπιστοσύνης,
 » καὶ ἡσυχίας τὴν ὥραν τοῦ θανάτου του· θέλετε μ' ἀκολου-
 » θήσει ὅταν ἔλθῃ ὁ ἰδικός σας· ὁ ἰδικός μου πλησιάζει, ἤδη
 « ἀκούω τὴν φωνὴν του προσκαλοῦσάν με καὶ τὴν ἀκολουθῶ.

Τὴν στιγμήν καθ' ἣν ἐτελείωσε τὴν ὁμιλίαν ταύτην ὁ ἐπι-
 φορτισμένος τὸ δηλητήριο φύλαξ εἰσήλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν
 του καὶ τῷ ἔδωκε τὸ ἀπαίσιον ποτήριον, στρέφων τὴν κεφαλὴν
 ὅπως χύσῃ δάκρυα· ὁ Σωκράτης ἐδέχθη τὸ ποτήριον διὰ στα-
 θερᾶς χειρὸς, καὶ φέρων πρὸς τὸν οὐρανὸν τὰ εὐλαβῆ καὶ ἡσυχά
 βλέμματά του, Ἀθάνατοι Θεοὶ ἀνέκραξε, θέλω ἀφήσει τὴν γήι-
 νον ταύτην διαμονὴν, εὐαρεστηθῆτε ν' ἀποκαταστήσητε εὐτυχῆς
 τὸ τελευταῖον ταξείδιόν μου. Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην πα-
 ράκλησιν, εἰσιώπησεν ἐπὶ στιγμᾶς τινος, καὶ ἀκολουθῶς ἔπιεν
 δλόκληρον τὸ ποτήριον δι' ἀξιοθαυμάστου ἡσυχίας.

Ἐν τῇ τρομερᾷ ταύτῃ στιγμῇ ἡ φρίκη ἐπάγωσεν ὅλους τοὺς
 μαθητάς του, οἵτινες ἕως τότε εἶχον παραβιάσει τὸν ἑαυτὸν
 των ὅπως κρατήσωσι τὰ δάκρυά των, ἀλλ' ὅταν εἶχεν ἐντὸς
 τοῦ κόλπου του τὸ δλέθριον ποτὸν δὲν ἦσαν πλέον κύριοι τῆς
 λύπης των· ἐξεβράγχισαν εἰς θρήνους καὶ ἡ φυλακὴ ἀντήχησεν
 ἀπὸ τὰς λυπηρὰς φωνὰς των.

Ὁ Σωκράτης τοῖς ἔκαμεν ἐπιπλήξεις τινὰς διὰ τῆς συνήθους
 γλυκύτητός του, καὶ ἐπεριπάτησεν ὀλίγον ὅπως βοηθήσῃ τὴν
 ἐνέργειαν τοῦ δηλητηρίου. Ὅταν ἠσθάνθη νὰ ἀδυνατοῦν αἱ κνή-
 μαί του, ἐκάθησεν ἐπὶ τῆς κλίνης του, ἐθεώρησε τοὺς φίλους
 του καὶ ἐξέπνευσε!

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ πλέον δικαίου καὶ τοῦ πλέον
 ἐνχρέτου τῶν Ἑλλήνων. Ἐφάνετο ὅτι ἡ φύσις τὸν εἶχε πλά-
 σει διὰ τὴν τιμὴν καὶ τὴν κατηγορίαν τῆς ἀνθρωπότητος.
 Δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ἡ πολυθεΐα δὲν ἐδημιούργησεν ἄλλοτε
 ποτε ὄν μεγαλειότερον καὶ τελειότερον εἴτε ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ
 ὑψηλοῦ τῆς διδασχῆς του ἐπὶ τῶν κανόνων τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν
 ἀρχῶν τῆς θρησκείας, εἴτε ὑπ' ἐκείνην τοῦ ὕψους τῶν ἰδεῶν
 του ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ κόσμου, τοῦ συν-
 δυασμοῦ τῆς προνοίας καὶ τῆς ἀορίστου δυνάμεως, τοῦ ἀνω-

τάτου ὄντος, εἴτε ἐὰν ἤθελεν ἐμβαθύνῃ τις εἰς τὰ μαθήματά
 του ἐπὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς· ἐπὶ τῶν προσδιορισμένων εἰς
 τοὺς ἀγαθοὺς ἀμοιβῶν καὶ ἐπὶ τῶν φυλαττομένων εἰς τοὺς κα-
 καὺς τιμωριῶν, θχυμαζει πῶς τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν ἐγκτα-
 λειφθὲν εἰς τὰς ἰδίας του δυνάμεις ἠδυνήθη νὰ παραγάγῃ τόσα
 φῶτα καὶ τόσην σοφίαν.

Γεννηθεὶς εἰς αἰῶνα καὶ παρὰ λαῶ, παρ' ᾧ ἡ ἠθικὴ ἦτο ἄνευ
 δυνάμεως, καὶ ἡ θρησκεία ἄνευ ἀρετῆς, ὅτε αἱ ἀρχαὶ τοῦ
 λογικοῦ ἦσαν σκοτειναὶ καὶ ἄγνωστοι, ὅπου οἱ νόμοι καὶ ἡ ἐ-
 ξουσία ἦσαν ἐγκαταλελειμμένοι εἰς τὴν ραδιουργίαν καὶ εἰς
 τὴν τὸλμην, συνέλαβε τὸ τολμηρὸν καὶ ἐπικίνδυνον σχέδιον
 νὰ μετασχηματίσῃ τὴν πκτρίδα του, νὰ καταπνίξῃ τὰ σφάλ-
 ματα, νὰ ἐξαφανίσῃ τὰς προλήψεις, νὰ ἐκμηδενίσῃ τὰ ἐλατ-
 τώματα ἅτινα ἐπιφέρουσι τὴν δυστυχίαν καὶ τὸ ὄνειδος τῆς
 ἀνθρωπότητος.

Εἶδον ἀπλοῦν ἰδιώτην, ἄνευ ὑπολήψεως καὶ ἄνευ εὐγε-
 νοῦς γεννήσεως, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης δυνάμεως, εἰμὴ ἐκείνης,
 τῆς σοφίας, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης φιλοδοξίας ἐκτὸς τῆς ἐπιθυ-
 μίας τοῦ νὰ ἀποκατασταθῇ χρήσιμος ἐπιφορτιζόμενος τὴν ἐπί-
 πονον φροντίδα τοῦ διδάσκειν καὶ καταρτίζειν τοὺς ἀνθρώπους,
 θυσιάζων τὴν ἀνάπαυσίν του, καὶ ἀφιερῶν ὅλον τὸ διάστημα
 τῆς ζωῆς του εἰς τὸ ἔνδοξον τοῦτο ἔργον.

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ αἰῶνός του παρεγνώρισαν τὴν ἀξίαν του,
 ἀλλ' οἱ μεταγενέστεροι τὸν ἐξεδίκησαν διὰ τῆς ἀπόφασεώς των,
 καὶ διὰ τῆς ἀγνείας τῆς ζωῆς του καὶ τῆς δόξης τοῦ θανάτου
 του ἀπέκτησε τὴν ὑπόληψιν, καὶ ἐφείλκυσε τὸ σέβας ὅλων τῶν
 αἰώνων.

Ἐν τασούτῳ, ὁ καιρὸς, ὅστις ὀρίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸν
 βαθμὸν τὸν ὁποῖον ἀξιζουσιν, ὁ καιρὸς, ὅστις διασκεδαίζει τὰς
 προλήψεις καὶ ἐξαλείφει τὰς ἐνθυμήσεις τῶν ὕβρεων, ὁ καιρὸς,
 ὅστις ἐκδικεῖ τὴν ἀρετὴν ἀπὸ τὰς ὕβρεις τοῦ ἐλαττώματος, ἠνέ-
 φξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ἀθηναίων. Ἡ Ἀκαδημία, τὸ Λύκειον,
 αἱ δημόσιαι ἀρχαί, αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, ὅλοι ἐν γενεῇ αἱ Ἀθηναί-
 ὄμιλουν περὶ τοῦ Σωκράτους· ὅλοι ἐμνηστικᾶκου κατὰ τῆς ἀ-

ποφίσσεως ἥτις τὸν κατεδίκασε. Παγκόσμιον πένθος ἔλαβε χώ-
 ρον, τὰ δημόσια σχολεῖα ἐκλείσθησαν καὶ τὰ γυμνάσια διε-
 κόπησαν, καὶ ἡ ἰδία πόλις, ἥτις προηγουμένως εἶχεν ἐπευφημή-
 σει εἰς τὰς συκοφαντίας τῶν κατηγορῶν τοῦ Σωκράτους, τοῖς
 ἐζήτησε λόγον τοῦ αἵματός του.

Ὁ Μέλιτος κατεδικάσθη εἰς θάνατον, οἱ συνένοχοι τοῦ ἐγ-
 κλήματός του ἐξωρίθησαν, καὶ ὁ λαὸς, μεταβαίνων ἀπὸ τὴν
 ὑπερβολὴν τῆς ἀχαριστίας εἰς τὴν τῆς εὐγνωμοσύνης, ἀνήγειρε
 τῷ Σωκράτει ἀνδριάντα καὶ τῷ ἀφιέρωσε θυσιαστήριον.

Εἶδομεν τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν, αὐτὸν τὸν εὐπιστον, ἄστατον,
 καὶ ὑποπτον λαὸν, νὰ ρίπτηται ἀποτόμως ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ
 μίσους εἰς τὴν τοῦ ἔρωτος καὶ εἰς τὰς ταχείας μεταβολὰς τῶν
 ἰδιοτροπιῶν του, νὰ θυσιάζῃ εἰς τοὺς νερτέρους τοῦ Σωκρά-
 τος (ψυχὰς νεκρῶν) ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ἡ εὐνοιά του εἶχεν
 ὑψώσει εἰς τὰ μεγαλείτερα ὑπουργήματα τοῦ κράτους, καὶ τοὺς
 ὁποίους ἐθεώρει ὡς τὰ μόνα ὑποστηρίγματα τῆς κυβερνήσεως,
 καὶ κυρίους ἀσυγκρίτους τῶν δικαιωμάτων τοῦ τε λαοῦ καὶ
 τῆς δημοκρατίας.

Κλείοντός τινος τὰ ὄμματα ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τόσο περιφήμου
 συμβεβηκότος εἰς τὰ χρονικά τῆς φιλοσοφίας, ὁ νοῦς φέρεται
 φυσικῶς εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἐκεῖνους καιροὺς τῆς Γαλλικῆς ἐπα-
 νασάσεως, καθ' ἣν φανατικοὶ κομπασταὶ διέθετον κατὰ τὰ πά-
 θη των τὰς θελήσεις τοῦ λαοῦ, καὶ ἔκαμνον νὰ τρέμωσιν ὑπὸ
 τῶν αἵματηρῶν ψηφισμάτων των ὅλους τοὺς ἐνδόξους διὰ τὰ
 προτερήματα, τὰ φῶτα, καὶ τὰς ἀρετὰς των ἀνδρας.

Ἀπὸ τὸ σχολεῖον τοῦ Σωκράτους ἐξῆλθεν εἰς ἄνθρωπος, ὅστις
 ἔσχε τὴν αὐτὴν μὲν φήμην, μείζονα δ' ἐκεῖνου εὐτυχίαν.

Ὁ Πλάτων, ὅστις, διὰ τὸ ὑπιστον καὶ ἔξοχον τῆς μαθήσεώς
 του, ἐπωνομάσθη θεῖος, ἐγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 428 ἔτος πρὸ
 Χριστοῦ. Ἐνησχολήθη κατὰ τὴν νεότητά αὐτοῦ περὶ τὴν σπου-
 δὴν τῶν ὠραίων τεχνῶν, καὶ ἔκαμε γιγαντιαίας προόδους εἰς
 τὴν ζωγραφικὴν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν. Ἐπειδὴ εἶχεν
 ἔξοχον φαντασίαν, ἐγυμνάσθη εἰς τὸ ἐπικὸν εἶδος, ἀλλὰ συγ-
 κρίνας ἡμέραν τινὰ τοὺς σίχους του μὲ τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμή-

ρου ἔκρινεν αὐτοὺς πολὺ κατωτέρους ἀπὸ τὰ περίφημα ταῦτα
 συγγράμματα καὶ τοὺς ἔκχυσε.

Ἐν μάθημα τοῦ Σωκράτους, τὸ ὁποῖον ἤκουσε, συνέτεινε νὰ
 τὸν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν ποίησιν. Ἐδόθη καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὴν
 σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, καὶ διεκρίθη εἰς αὐτὴν διὰ τῶν πλέον
 λαμπρῶν ἐπιτυχιῶν.

Ἀφοῦ προσέφερεν ὅλην του τὴν κατάστασιν τοῦ ὅπως ἀναβληθῆ
 ἡ κατὰ δίκην τοῦ Σωκράτους, καὶ εἶδεν ὅτι ἔλαι αἱ προσπάθειαι
 του ἀπέβησαν φροῦδι καὶ ἀνωφελεῖς, ἀπεφάσισε ν' ἀναχωρήσῃ
 ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Αἴγυ-
 πτον πρὸς αὔξησιν τῶν γνώσεών του, ἔνθα διέμεινεν ἀρκετὰ ἔ-
 τη, καὶ ἀκολούθως ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν πατρίδα του.

Ἐξω τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν ἦτο περίφημόν τι γυμνάσιον,
 ἄπερ ὠνόμαζον Ἀκαδημίαν, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀκαδημίου, ὅστις
 ἦτο ὁ κάτοχος αὐτοῦ. Ὁ τόπος οὗτος ἦν κατάφυτος καὶ πλή-
 ρης δημοσίων μνημείων· ἔβλεπέ τις τοὺς τάφους τοῦ Θρασυ-
 βούλου, τοῦ Περικλέους, καὶ τῶν κατὰ τὴν μάχην τοῦ Μαρα-
 θῶνος ἐνδόξως πεσόντων ἡρώων, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀνδριάν-
 τας ἀνεγερθέντας πρὸς τιμὴν ἐκεῖνων οἵτινες εὐηργέτησαν τὴν
 πατρίδα, πρὸς δὲ καὶ θυσιαστήρια ἀφιερωμένα εἰς τὴν Ἀθηνᾶν,
 εἰς τὸν Ἑρμῆν, εἰς τὰς Μούσας καὶ εἰς τὰς Χάριτας. Ἐν τῷ
 τόπῳ τούτῳ, ἐν τῷ μέσῳ τῶν Θεῶν καὶ τῶν ψυχῶν τῶν μεγά-
 λων ἀνδρῶν, ὁ Πλάτων ἐσύστησε τὴν σχολὴν του. Εἶχεν οὐχὶ
 εὐαριθμοὺς μαθητὰς καὶ ἀκρατὰς· ὁ Ξενοκράτης καὶ ὁ Ἀριστο-
 τέλης ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ ἀκούσωσι τῶν μαθημάτων του. Ὁ
 Ζεῦξίππος ἐμόρφωσε τὸν Ἰπερίδην, Λυκοῦργον, καὶ Ἰσοκράτην.

Τὴν διδασχὴν τῆς φιλοσοφίας συνώδευσαν τὰ θέλγητρα καὶ
 τὸ μεγαλεῖον τῆς εὐγλωττίας του.

Οὐδὲν δύναται τις νὰ φαντασθῆ εὐγενέστερον καὶ σαφέστε-
 ρον ἀπὸ τὸ ὕφος του. Ὁ Κικέρων ἔλεγεν ὅτι, ἂν ποτε ὁ Ζεὺς
 ἤθελε νὰ λαλήσῃ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀνθρώπων, ἤθελε δανεισθῆ
 τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος.

Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἔζησεν ὀγδοήκοντα ἔτη. Μετὰ τὸν θάνα-
 τὸν του τῷ ἀνήγειραν θυσιαστήρια. Ἐθήκαν τὸ ἄγαλμά του

καὶ τὸν τάφον τοῦ ἐντὸς τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ εἰκὼν τοῦ ἐχαράχθη ἐπὶ τῶν νομισμάτων, καὶ ἡ ἡμέρα τῆς γεννήσεώς του ἐπανηγυρίσθη ἐπὶ πολὺ ὡς ἡμέρα ἑορτῆς. Ὅλα τὰ συγγράμματά του δὲν ἀφορῶσιν εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν τὸν ἄνθρωπον εὐτυχέστερον καὶ σοφώτερον.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος, οἱ μαθηταὶ τοῦ διηρέθησαν εἰς δύο αἰρέσεις, οἱ μὲν ὑπὸ τὴν παιδαγωγίαν τοῦ Ζευξίππου καὶ τοῦ Ξενοκράτους ἠσχολήθησαν νὰ διδάσκωσιν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔλαβον τὸ ὄνομα, οἱ δὲ ἔθεσαν τὸ σχολεῖον τῶν εἰς τὸ Λύκειον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ὠνομάσθησαν Περιπατητικοί.

Ὁ Ζευξίππος, ἀνεψιὸς τοῦ Πλάτωνος, δὲν ἐπέζησε πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ θεοῦ του. Ἦτο ἄνθρωπος εὐθυμος, φίλος τῶν ἡδονῶν, ἐλεύθερος, σοφὸς ἀλλὰ ἄσωτος. Αἱ ἀσθένειαι τοῦ του δὲν τῷ ἐπέτρεψαν νὰ διατηρήσῃ τὸ σχολεῖον τοῦ Πλάτωνος πλέον τῶν ὀκτῶ ἐτῶν. Τὸ παρεχώρησεν ἀκολούθως εἰς τὸν Ξενοκράτην, ἄνθρωπον αὐστηρὸν, μελαγχολικὸν καὶ σώφρονα, ἀλλὰ χρηστότητος καὶ ἀρετῆς ὑπεράνω παντὸς ἐπαίνου. Ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 82 ἐτῶν. Τὸν διεδέχθησαν ὁ Πολέμων, ὁ Κράτης καὶ ὁ Κράτων, οἵτινες ἐδίδαξαν ἀλληλοδιαδόχως μὲ μεγάλην φήμην, ἀλλ' οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ὠμοίκασε τῷ ἴδρυτῇ τοῦ Λυκείου ἐκτὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ ὁποίου ἡ δόξα περιῆλθε διαφόρους τόπους τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης.

Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐγεννήθη εἰς Στάγειρα, μικρὰν πόλιν τῆς Μακεδονίας, 354 ἔτη πρὸ Χριστοῦ.

Ὁ πατήρ του Νικόμαχος, ἰατρὸς καὶ φίλος τοῦ Ἀμύντα, πατρὸς τοῦ Φιλίππου βασιλέως τῆς Μακεδονίας, τῷ ἀφῆκε σημαντικὴν κατάστασιν. Ἔσχεν ὡς παιδαγωγὸν τὸν Προξένην, ἄνθρωπον περίφημον, ὅστις τῷ ἐδίδαξε τὰς ἀρχὰς ὅλων τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν· δεκαεπταετῆς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Πλάτων ἔχαιρε τὴν μεγαλειτέραν εὐκλειαν, καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του, καὶ ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας ἀνέπτυξε τὰς ἀξιοθαυμάστους ἐκείνας διαθέσεις, αἵτινες ἐπρόκειτο νὰ τὸν καταστήσωσιν ἓνα τῶν μεγαλειτέρων ἀν-

δρῶν τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ ἴδιος Πλάτων τὸν ἐπωνόμασε *πειθῆμα* ἢ *διάνοιαν* ἢ παρουσία του ἐνεθάρρουνεν ὅλον τὸ σχολεῖον, ἦτο, διὰ νὰ εἶπω οὕτω, ἡ ζωὴ, καὶ ὅταν ἐμπόδιόν τι ἀπρόβλεπτον τὸν ἐκώλυε νὰ παρευρίσκηται εἰς τὸ σχολεῖον, διέκοπτον τὰ μαθήματα καὶ ἔλεγον ὅτι ὁ φιλόσοφος τῆς ἀληθείας ἦτο ἀπών.

Ἐἴκοσιν ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἦτο μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος, ἔζη βίον μονήρη, μὴ διατηρῶν μετ' οὐδενὸς σχέσεις. Ὁ χαρακτήρ του καὶ ἡ κρᾶσις του, τὸν εἴλκυσαν πολὺ πρὸς τὴν μελέτην, καὶ δύναται τις νὰ εἶπῃ ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος ὅστις ἔκαμε τὰς πλέον βαθεῖας ἐρεῦνας ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, καὶ ἔθηκε μετὰ θετικωτέρας βεβαιότητος τὰς ἀρχὰς τῆς ἀληθείας.

Ἀνέγνω ὅλα τὰ μέχρι τότε δημοσιευθέντα συγγράμματα τῶν φιλοσόφων. Τὸ πρὸς τὰ βιβλία πάθος του ἦτο ὑπερβολικόν. Ἐπλήρωσε σημαντικὴν ποσότητα διὰ τὰ βιβλία τοῦ Ζευξίππου. Ἡ ἔξοχος καὶ εὐρεῖα παιδεία του διαλύμπει εἰς ὅλα τὰ συγγράμματά του. Ἀφήρπασεν ἀπὸ τὴν λήθην μέγαν ἀριθμὸν γνωμῶν τῶν ἀρχαίων, τὰς ὁποίας ἐξέθηκε μετὰ πολλῆς τῆς κρίσεως καὶ σαφηνείας.

Ἐνιοὶ τῶν συγγραφέων ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἔγεινεν ὁ ἀντίπαλος τοῦ διδασκάλου τοῦ Πλάτωνος, καὶ ὅτι ἐτόλμησε νὰ τῷ διαφιλονεικῆσῃ τὴν Ἀκαδημίαν, ὅπως διδάσκῃ αὐτὸς εἰς τὴν θέσιν του. Αἱ κατηγορίαι αὗται διεψεύσθησαν ἐκ τῶν πλέον ἀξίων πίστεως ἱστοριογράφων καὶ διὰ τῶν μνημείων τῆς εὐγνωμοσύνης του.

Ἦγειρε πρὸς τιμὴν τοῦ Πλάτωνος θυσιαστήριον, ἐξεφώνησεν ἐπικήδειον λόγον πρὸς τιμὴν του καὶ συνέθεσε στίχους διὰ νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὰ ἀγάλματα τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός. Ἡ φήμη του κατέστη τόσον μεγάλη, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξηπλώθη, ὥστε ὁ Φίλιππος, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἐζήτησε μετὰ φιλοτιμίας καὶ σπουδῆς νὰ δώσῃ αὐτὸν ὡς παιδαγωγὸν εἰς τὸν υἱὸν του· « ἀποδίδω χάριτας πρὸς τοὺς Θεοὺς, ἔγραψε πρὸς » τὸν Ἀριστοτέλη, διότι μοὶ ἔδωκαν ἓνα υἱὸν εἰς ἐποχὴν ἐν » ἣ δύναται νὰ ἔγῃ σὲ διδάσκαλον ».

Ὁ Ἀριστοτέλης ἔμεινεν ἐπὶ πολλὸν χρόνον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Μακεδονίας· ἐφρόντισε περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ μαθητοῦ του, ὅσον δύναται τις νὰ προσδοκᾷ ἀπὸ ἀνθρωπὸν ἐνάρετον καὶ πεφωτισμένον, ἀλλ' ὅτε εἶδεν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε νὰ πολεμήσῃ τοὺς Πέρσας, ἀπεσύρθη καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας.

Ἀναμφιβόλως, τὸ πνεῦμα τῆς κατακτῆσεως καὶ ὁ ἔρωσ τῶν μαχῶν εἶναι ὀλίγον σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι, ὁ Ἀλέξανδρος ὠφελήθη ὀλίγον ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ διδασκάλου του· ἀλλ' ἂν κατὰ τὸ διάστημα τῶν θριάμβων του ἀνέπτυξε τόσας ὑψηλὰς ιδιότητας, ἐὰν ἔδειξε τόσην γενναιότητα πρὸς τοὺς νικηθέντας ἐχθρούς του, ἐὰν ἔκτισε πόλεις πλουτίσας αὐτὰς μὲ τέχνας καὶ βιομηχανίαν, δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι αἱ διδασκαλῖαι τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἦσαν ποσῶς ξέναι εἰς τὴν ἀξίαν τῶν μεγάλων αὐτοῦ πράξεων.

Μάλιστα ὁ Ἀριστοτέλης ἐφάνη εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὰ μαθήματά του· τῷ ἔδωκαν τὸ Λύκειον διὰ νὰ ἰδρῦσῃ νέον σχολεῖον φιλοσοφίας. Τὸ σχολεῖον τοῦτο ἦτο τοποθετημένον εἰς τόπον εὐάρεστον, δενδρόφυτον καὶ ἐστολισμένον ἀπὸ πυκνὰς ὁδοῦς. Ἐκεῖ ἔδιδεν ὁ Ἀριστοτέλης τὰ μαθήματά του, ὥστε ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δένδρων. Ὅτε περιπατῶν περικυκλωμένος ἀπὸ τοὺς μαθητάς του τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν Περιπατητικούς, ἀνέπτυξεν ὅλας του τὰς γνώσεις· ἀντίπαλος δὲ τοῦ Ξενοκράτους, ἐπεχειρίσθη νὰ ἐξαλείψῃ τὴν δόξαν τοῦ φιλοσόφου τούτου. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀμίλλης τὸν ὑπεχρέωσε ν' ἀνοίξῃ νέας ὁδοὺς φήμης. Συνέθεσε βιβλία, φυσικῆς, ἠθικῆς, φυσικῆς, καὶ νομοθεσίας.

Ἀξία τόσον μεγάλη καὶ τόσον ἠχηρὰ παρῴξυνε τὸν φθόνον. Ἱερεὺς τις τῆς θεᾶς Δήμητρος τὸν κατηγοροῦσε δι' ἀσέβειαν καὶ τὸν προσεκάλεσεν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου. Ἦτο εὐκόλον εἰς τὸν Ἀριστοτέλην νὰ συγχύσῃ τὸν κατήγορόν του, ἀλλὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Σωκράτους ἦτο ἀκόμη πολὺ πρόσφατον. Δὲν ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν φροντίδα τῆς δικαιολογίας του εἰς τὰ φῶτα καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην ἑνὸς λαοῦ κούφου

καὶ ὑπόπτου. Ἀπεσύρθη εἰς Χαλκίδα ὅπως ἐμποδίσῃ, ἔλεγε, τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ νέαν κατὰ τῆς φιλοσοφίας ἀδικίαν. Ἀπέθανεν εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν, ἐπικαλούμενος τὸ ἀνώτατον ὄν πρὸς τὸ ὁποῖον μετέβαινε νὰ ἐνωθῇ. Τὸ σῶμά του μετεφέρθη εἰς τὰ Στάγειρα καὶ ἀνήγειραν ἐπὶ τοῦ τάφου του θυσιαστήριον καὶ ἄγαλμα, μνημεῖα ἀθάνατα τῆς βεβαιότητος εὐγνωμοσύνης καὶ ὑπολήψεως τῶν συμπολιτῶν του. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους διαφέρει τῆς τοῦ Πλάτωνος ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἀρχὰς, ἀλλ' ὅχι ὀλιγωτέρην πομπὴν καὶ λαμπρότητα περιέχει αὐτή. Ὁ Πλάτων ἐξάπτει τὴν καρδίαν διὰ τῆς πλουσιότητος τῶν φράσεών του καὶ τοῦ ὕψους τῶν σκέψεών του· θέτει σχεδὸν πάντοτε τὸν ἀνθρωπὸν εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο εἶναι εἶδος εἰς προετοιμασίαις διὰ μίαν ζωὴν πλέον καθαρὰν καὶ πλέον ἐντελεῖ.

Πλησίον τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος εἶδομεν νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀνθρωπὸς ἴδιος ὡς αὐτός· ἀπέκτησε μέγα ὄνομα, ἀλλὰ διὰ πολὺ διαφορετικῶν μέσων· αὐτὸς εἶναι ὁ περίφημος Διογένης ὁ Κυνικός. Οἱ Κυνικοὶ ἦσαν εἰδός τι φιλοσόφων, οἵτινες διεκρίνοντο ἔνεκεν ὑπερβολικῆς καταφρονήσεως τῆς εὐπρεπείας, καὶ δι' ἀπολύτου ἀνεξαρτησίας ὅλων τῶν χρεῶν τῆς κοινωνίας. Περιπάτου ἐνδεδυμένοι ῥάκη, ἐτρέφοντο διὰ τῶν πλέον κοινῶν φαγητῶν, περιεφρόνουν τὰ πλούτη καὶ τὰς ἡδονὰς, ἔκαμνον τὴν δόξαν των καὶ τὴν εὐημερίαν των δι' ἐλευθερίας ὀλοκλήρου καὶ ἄνευ ὀρίων· ξένοι εἰς ὅλας τὰς τιμὰς, ἐμίσουν τὸν τίτλον τοῦ πολίτου, καὶ προετίμων τὸν τοῦ κοσμοπολίτου. Ἐθεώρουν ὅλας τὰς τέχνας ὡς ἀνωφελεῖς καὶ ἐπικινδύνους, ἐξάνισταντο καθ' ὅλων ἐν γένει τῶν σπουδῶν καὶ ἀπήτουν ὅτι ὁ σοφὸς δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ μάθῃ τίποτε, διότι ἡ ἀρετὴ εἶναι ὑπεράνω ὅλων τῶν καλῶν.

Ὁ Διογένης ἦτο ὁ πλέον περίφημος μεταξὺ αὐτῶν· εὗρεν ὁ πρῶτος ὅτι εἰς πῖθος ἤρκει διὰ νὰ κατοικήσῃ εἰς ἀνθρωπὸς, καὶ ὅτι ὁ σοφὸς δὲν ἔχει ἀνάγκην εἰμῆ ἑνὸς δισακκίου καὶ μιᾶς βακτηρίας. Γνωρίζομεν τὸ πρωτότυπον τῶν λόγων του καὶ τὸ ἄλλας τῶν ἀστεϊσμῶν του· ὁ Πλάτων ἔλεγεν εὐφυστα-

τα περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο ὁ Σωκράτης εἰς παραφροσύνην. Πλέον βάρυς καὶ ἐπίσης ἀπαθὴς ὡς ἐκεῖνος ἦτο ὁ Ζήνων, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ δώσῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν τε εὐπρέπειαν καὶ μετριοφροσύνην, αἵτινες κάμνουν τὸν πλέον ὠραῖον στολισμὸν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Ἀπὸ τοῦς κόλπους τῆς διαφθορᾶς τῆς Ἑλλάδος εἶδομεν ν' ἀνεγερθῆ, ὑπὸ τὴν παιδαγωγίαν του, κλασίς τις ἀνθρώπων ὑψηλοτέρας διχωγῆς, οἷτινες ἐφαίνοντο ὅτι ἤθελον ν' ἀντισταθῶσι διὰ τῆς ἰσχύος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν γενικὴν ἀξίαν τῶν ἀρχῶν του, εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν, καὶ εἰς τὴν ἀσωτείαν ὄλων τῶν ἐλαττωμάτων.

Ὁ Ζήνων ἀπέκτησεν ἀθάνατον δόξαν· οἱ Ἀθηναῖοι συνέλαβον διὰ τὰς ἀρετάς του τόσῃν ὑψηλὴν ὑπόληψιν, ὥστε τῷ ἔδωκαν εἰς παρακαταθήκην τὰς κλείς τῆς πόλεως των. Τῷ ἀνήγειραν ἀνδριάντα καὶ τῷ ἐδώρησαν ἓνα χρυσοῦν στέφανον. Ὁ Ἀντίγονος, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκάμῃ ἀπὸ τοῦ νὰ θαυμάζῃ τὴν σοφίαν του. Ποτὲ δὲν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας χωρὶς νὰ ὑπάγῃ νὰ ἀκούσῃ τὰ μαθήματά του, ἐπροσπάθησε δὲ παντοίοις τρόποις νὰ τὸν προσελκύσῃ εἰς τὴν αὐλήν του. Τί ἤθελε κάμει εἰς αὐτοὺς τοὺς τόπους τῆς διαφθορᾶς ἀνθρώπου ψυχῆς τόσον αὐστηρᾶς καὶ τόσον ἐλευθέρως; Μετὰ τὸν θάνατόν του, τὸν ἐνεταφίασαν εἰς τὸν Κερχμεικόν. Ὁ Κλεάνθης διεδέχθη τὸν Ζήνονα. Ἦτο πνεύματος φυσικῶς ἀργοῦ καὶ βαρέος, ἀλλ' ἐναρμόσου, ὑπομονητικοῦ καὶ γενναίου. Ἐσπερημένος ἀπὸ τὰ καλὰ τῆς τύχης, ὑπεβλήθη εἰς τὰ πλέον ἐπίπονα καὶ σκληρὰ ἔργα, διὰ νὰ πορίζηται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Τὴν ἡμίσειαν νύκτα ἦντλει ὕδωρ δι' ἓνα κηπουρὸν, τὴν ἡμέραν ἐμελέτα τὰ μαθήματα τοῦ Ζήνωνος. Ὑπὸ τὰ ἴχνη τοῦ ἱκανοῦ αὐτοῦ διδασκάλου ἀνεπτύχθησαν τὰ προτερήματά του διὰ θαυμασίας ταχύτητος· ἀποκατέστη δ' ἐντὸς ὀλίγου ἐν ἓκ τῶν πλέον ὠραίων πνευμάτων τῶν Ἀθηναίων.

Τὸν Κλεάνθηνα διεδέχθησαν ὁ Χρύσιππος, ὁ Διογένης, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Παναίτιος.

Ὁ Χρύσιππος ἔλαβεν ἀνδριάντας εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ Διογένης, καὶ ὁ Παναίτιος ἦσαν οἱ πρῶτοι αἵτινες ἐδίδαξαν εἰς τοὺς Ῥω-

μαίους τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τοὺς ἐξέπληξαν διὰ τῶν γνώσεόν των. Ἄλλ' ὁ πλέον περιφημὸς ὅστις ὑπερέβη ὅλους αὐτοὺς εἶς τε τὴν ἀρετὴν καὶ ἀξίαν ἦτο ὁ Ἐπίκτητος.

Ὁ ἀνθρώπος οὗτος, ὅστις ὑπὸ τὰ σίδηρα τῆς δουλείας ἔφε-
 ρεν εἰς τὸν πλέον ὑψηλὸν βαθμὸν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ψυχῆς
 καὶ τὸ ὕψος τοῦ λογικοῦ, ἐγεννήθη εἰς τὴν Φρυγίαν, καὶ ἐπω-
 λήθη εἰς ἓνα ἐκ τῶν μεγάλων τοῦ Νέρωνος, ἀγνοεῖται δὲ πῶς
 ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ διὰ ποίου τρόπου ἐπέτυχε τὴν ἀνε-
 ξαρτησίαν του.

Ἡ ἱστορία δὲν ἐνησχολήθη νὰ διαφημίσῃ τὰ ἀξιώματά του,
 καὶ νὰ μᾶς διαβεβαιώσῃ τὰ καθέκαστα τῆς ζωῆς του. Γνωρί-
 ζομεν μόνον ὅτι ἔζησεν εἰς Ῥώμην, μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὁ
 Δομέτιος ἐδίωξε τοὺς φιλοσόφους, διότι οἱ τύραννοι ὄλων τῶν
 ἐποχῶν, αὐτοκράτορες ἢ ἐπαναστάται, ἐφοβήθησαν πάντοτε τὸ
 ὄμμα καὶ τὰ συγγράμματα τῶν σοφῶν.

Ὁ Ἐπίκτητος ἀπεσύρθη εἰς Ἡπειρον, ὅπου ἔζησε πολὺν και-
 ρὸν πτωχὸς, ἐνάρετος καὶ σεβαστὸς παρὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν
 θέλῃ τις νὰ γνωρίσῃ μέχρι τίνος βαθμοῦ ἡ σπουδὴ τῆς σοφίας
 δύναται νὰ ὑψώσῃ τὴν ψυχὴν ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυ-
 ναμιῶν πρέπει ν' ἀναγνώσῃ τὸν Ἐπίκτητον. Ἐκεῖ θέλει ἰδεῖ
 τὴν ἠθικὴν εἰς τὸν πλέον ὑψηλὸν βαθμὸν τῆς τελειότητος ὅπου
 ποτὲ ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ τὸ μεγαλεῖον ἐν τῇ σμικρότητι, τὰ
 πλούτη καὶ ἡ ἀρετὴ ἐν τῇ πτωχείᾳ, καὶ ἡ εὐχαρίστησις ἐν
 τῷ μέσῳ τῆς δυστυχίας καὶ λύπης. Ἐκεῖ θέλει ἰδεῖ τις ἀκό-
 μη τὰς πλέον μεγάλας περὶ τῆς θεότητος ἰδέας προφερομένας
 διὰ τῆς δυνάμεως καὶ ἀξιοπρεπειᾶς ἐκείνης ἥτις ἀρμόζει εἰς τὸ
 ὑπέρτατον ὄν. Καὶ ἡ αἴρεσις τῶν Στωϊκῶν ἔλαβε τὴν δόξαν νὰ
 προάξῃ τὸν Ἐπίκτητον· ἔλαβε προσέτι τὸ εὐτύχημα νὰ ἰδρύσῃ
 τὴν φιλοσοφίαν εἰς Ῥώμην καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους
 τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν.

Ὁ Παναίτιος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὅστις τοῖς προσέφερε τὴν
 ὑπηρεσίαν ταύτην. Ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐγεννήθη εἰς Ῥόδον, καὶ
 ἐσπούδασεν ὑπὸ τοὺς πλέον ἱκανοὺς διδασκάλους τῆς Σχολῆς
 τοῦ Ζήνωνος· τὸ ὄνομά του δὲν ἤργησε ν' ἀντηχήσῃ μέχρις αὐ-

τοῦ τοῦ κέντρου τοῦ κόσμου. Μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, ἡ πρὸς τὰ γράμματα ἐπιθυμία εἰσῆχθη ἐν Ἰταλίᾳ. Ἡ Ρώμη, οὕσα ζηλότυπος τῶν Ἀθηνῶν, ἐπροσπάθει νὰ τῆς ἀρπάσῃ τὸ σκῆπτρον τῶν τεχνῶν, καθὼς τῆς εἶχεν ἀρπάσει τὸ τῆς δυνάμεως. Ἡ ἀφιξίς τοῦ Παναιτίου προὔξεν ἕνα εἶδος ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ρώμην. Οἱ πλέον διακεκριμένοι νέοι ἐπροθυμοποιήθησαν ν' ἀκούσωσι τὰ μαθήματά του. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, πᾶν ὅ,τι ἡ Ρώμη εἶχεν ἔνδοξον ἀφέθη μετὰ γενναίας συνερίσεως εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας· ἡ πλέον ἀνθηρὰ νεολαία μετέβη ἀκολούθως εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως σπουδάσῃ παρὰ τοῖς ἐκεῖ φιλοσόφοις, μεταφέρουσα ἀκολούθως εἰς Ἰταλίαν τὰς γνώσεις ἃς εἶχεν ἀποκτήσει.

Ἦθελον ἀκολουθήσει ἐν συνόψει τὴν βιογραφίαν καὶ τῶν ἀρχαίων τῆς Ῥώμης σοφῶν, οἷον τοῦ Κάτωνος, Βρούτου, Σενέκα, Μάρκου Αὐρηλίου καὶ λοιπῶν· ἀλλ' ὅπως μὴ παρεκτραπῶ ὅλως διόλου ἀπὸ τὸ κείμενόν μου, περιορίζομαι μόνον νὰ ἀναφέρω τὸν Κικέρωνα, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πολυθεισμοῦ, ὠμίλησε τόσον εὐγενῶς καὶ εὐστόχως περὶ θρησκείας. Πρέπει ν' ἀναγνώσῃ τις τὸ σύγγραμμά του ἐπὶ τῆς Φύσεως τῶν Θεῶν διὰ νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ἦτο βαθέως πεπεισμένος περὶ τῆς ἀληθείας τῶν τεινόντων πρὸς εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος διδασμάτων. « Ὅταν ὁ ἄνθρωπος (λέγει εἰς τὰς πραγματείας του περὶ τῆς Φύσεως τῶν Θεῶν) ὑψώσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ θεωρήσῃ τὸ λαμπρὸν θέαμα τὸ ὅποιον ἡ φύσις ἐκθέτει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς του, πρῶτος στοχασμὸς του ὅστις ὑψοῦται ἐν τῇ καρδίᾳ του εἶναι ὅτι ὑπάρχει ἐν ἀνώτατον Ὄν, τοῦ ὁποίου ἡ ὑψηλὴ διάνοια διοικεῖ τὸ πᾶν. Ἐὰν ὑπάρχῃ τις, ὅστις δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης, δὲν ἤξεύρω διατί δὲν ἤθελεν ἀμφιβάλλει ἐπίσης περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ φωτός· διότι τὸ ἐν δὲν εἶναι πλέον φεινότερον τοῦ ἄλλου. »

Ἴδου λοιπὸν οἱ φιλόσοφοι τοὺς ὁποίους ἔφερα ὡς παράδειγμα, διὰ νὰ ἀποδείξω ποίας φιλοσοφίας εἶμαι ὀπαδός· διέτρεξα μέχρις ὥρας τὴν ἱστορίαν τῆς ἀγίας φιλοσοφίας, Σὰς περιέγραψα ἐν συνόψει τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς ἀρχαιότητος, αἵτινες

διεκρίθησαν περισσότερο διὰ τῆς σοφίας των. Ἢδη θέλω ἀναφέρει κατ' ὄνομα ἐν συντόμῳ ἐκείνους οἵτινες προσεπάθησαν νὰ μεταβάλωσι τὸ λογικὸν καὶ τὴν ἠθικὴν, οἵτινες ἤλλαξαν τὰς ἰδέας τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ ἔδωκαν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς τὸ παράδειγμα ν' ἀμφιβάλλωσι περὶ τῶν πλέον ἀναμφισβητήτων ἀληθειῶν.

Οἱ φιλόσοφοι οὗτοί εἰσιν, ὁ Δικγόρας, ὁ Χρύσιππος, Διογένης ὁ Κυνικός, ὁ Δημόχαρς ὁ Ἐπίκουρος, ὁ Ἀρίστιππος, καὶ τινες ἄλλοι, τῶν ὁποίων τὴν βιογραφίαν καὶ τὰ ἀξιώματα παραλείπω νὰ γράψω ἐν ἐκτάσει ἐνταῦθα· ἀ) διότι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ διαφθείρω τὴν νεολαίαν δι' ἀξιωματῶν τῶν ὁποίων μόνη ἡ ἀνάγνωσις δύναται νὰ θεωρηθῇ μέγα ἀμάρτημα καὶ νὰ προξενήσῃ φρίκην καὶ ἀποστροφὴν, καὶ β) διότι ἤθελον παρεκτραπῆ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ τῆς ὁποίας ἤρχισα πραγματευόμενος περὶ θρησκείας καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ὠφελειῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ Θρησκείας ἐν γενεῖ.

Ὁ ἄνθρωπος, τὸ ὄρατιον αὐτὸ καὶ εὐγενὲς πλάσμα, τεθὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὅπως ἀρχὴ ἐπὶ πάντων τῶν περισοιχούντων αὐτὸ δημιουργημάτων διὰ μόνης τῆς ὑπεροχῆς τοῦ λογικοῦ του, φέρει σὺν τῇ γεννήσει του ἀρχὰς εὐθύτητος καὶ θρησκείας. Ὁ Πλάστης τῆς φύσεως, προορίζων αὐτὸν νὰ ζῆ κοινωνικῶς, τῷ ἔδωκε πιστοὺς ὀδηγοὺς καὶ κραταιοὺς αἰρετοκριτὰς, ἱκανοὺς νὰ τὸν φωτίζωσιν εἰς τὸ στάδιον τῆς ζωῆς του, καὶ νὰ μετριάζωσι τὴν πηγὴν τῶν τε παθῶν καὶ χρεῶν του.

Οἱ ὀδηγοὶ οὗτοί εἰσιν ἡ συνείδησις, ἥτις καταδεικνύει ἡμῖν τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν, καὶ ἡ θρησκεία αὐτὸ τὸ ἐνδόμυχον αἴσθημα, ὅπερ γνωστοποιεῖ ἡμῖν τὴν ἀδυναμίαν καὶ μηδαιμνότητα ἡμῶν, καὶ μᾶς πείθει δεικνύον ἡμῖν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ ὅπως ζητήσωμεν εἰς τοὺς Οὐρανούς τὸν Κύριον καὶ προσάτην τῆς γῆς.

Καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας, πανταχοῦ ἔνθα κατὰ τὰς ἰσο-
ρικὰς πληροφορίας καὶ γνώσεις ὑπῆρξαν γένη ἀνθρώπων θνητὰ,
ἐν ἐνότητι βιοῦντα, καὶ ἔθνος τι μικρὸν ἢ μέγα ἀποτελοῦντα,
ἀπαντῶμεν εἰσαγομένους τὰς ἰδέας τῆς Θεότητος, δημοσίαν
λατρείαν, καὶ νόμους ἐνισχυομένους διὰ τῶν θρησκευτικῶν αἰ-
σθημάτων.

Εἰς τὰς εὐτυχίας καὶ δυστυχίας των συναθροίζονται οἱ ἄν-
θρωποι διὰ τὸ νὰ δοξάσωσι δὲ μὲν ἀπὸ τὴν χράν των τὸν Θεόν,
δὲ δὲ νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειάν του διὰ τῶν θερμῶν παρα-
κλήσεων καὶ ἁγνῶν αὐτῶν θυσιῶν.

Πάντες οἱ σοφοί, οἱ νομοθέται πάντες, ἐπεκαλέσθησαν, ἐζή-
τησαν, ἐτίμησαν τὴν θρησκείαν, πάντες τὴν ἐθεώρησαν ὡς τὴν
σερωτέραν, καὶ ἰσχυροτέραν βάσιν, καὶ ὡς τὸν μᾶλλον ἀδιάρ-
ρηκτον καὶ ἀκράδαντον δεσμὸν τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος.
Καὶ τίς ἐκ τῶν πεφωτισμένων ἀνδρῶν ἤθελε τολμήσει, ἔστω
καὶ πρὸς στιγμὴν, ν' ἀρνηθῆ τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν; Πᾶν
βλέμμα κατὰ τύχην περίξ ἡμῶν ριπτόμενον προσηλοῦται ἐφ'
ἐνὸς τῶν ἀνκριθμῶν αὐτῆς εὐεργετημάτων!

Αὕτη εἶναι ἡ τὴν διάνοιαν ἡμῶν πρὸς πᾶν Θεῖον, Ὑψηλὸν,
καὶ Ὑπερφυῆς ἀνυψοῦσα, τὴν ὑπαρξίν ἡμῶν αὐξάνουσα καὶ
πιστῶς προστατεύουσα, καὶ τοὺς συλλογισμοὺς καὶ διαλογι-
σμοὺς ἡμῶν καθωραϊζουσα, καὶ ἐπὶ τὸ ἠθικώτερον καὶ ἁγνό-
τερον διαρρυθμίζουσα καὶ καθοδηγοῦσα.

Δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πλέον ὅσον κατὰ τύχην ἐπὶ
τῆς γῆς ἐρριμμένος, ἵνα διέλθῃ ἐν θλίψεσι καὶ κόποις βραχύ τι
καὶ ἐπίπονον στάδιον, ἄπαγε! εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Παντοδυνάμου,
πλασθεὶς ὅπως ζήσῃ ποτὲ μετ' ἐκείνου, καὶ ἀπολαύσῃ ὑπὸ τὸ
θέαμα τῆς παρουσίας, εὐδαιμονίαν ἄφατόν τε καὶ ἄμετρον, συ-
νάμα δὲ καὶ ἀτελεύτητον.

Ἡ ζωὴ του δὲν εἶναι πλέον πνεύματος ἐμφύσημα ἐφήμερον
καὶ φθαρτὸν, εἶναι ἀκτίς καθαρά τῆς θεότητος καὶ αἰώνια, ὡς
ἡ πηγὴ ἐξ ἧς ἀπορρέει.

Αἱ ὑψηλαὶ ἰδέαι, τὰ φιλόανθρωπα καὶ εὐγενῆ αἰσθήματα,
αἱ γεννητικαὶ διαθέσεις, εἰσὶ καρποὶ καὶ δῶρα τῆς θρησκείας.

Δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν ζωὴν ἐποχὴ ἢ περίστασις, δὲν ὑπάρχει εἰς
τὴν κοινωνίαν τάξις κοινωνικὴ, δὲν ὑπάρχει ἐπάγγελμα ἐπὶ τῶν
ὁποίων αὕτη νὰ μὴ ἐξασκῆ τὴν πλέον μεγάλην ἐπιβροήν, καὶ
νὰ μὴ διαχέῃ τὸ γλυκύτερον καὶ ὠφελιμώτερον τῶν βαλσάμων.

Ἐν τῇ νεότητι ἡμῶν, ἐν αὐτῇ τῇ ἡλικίᾳ καθ' ἣν ζῶμεν μό-
νον διὰ τῶν αἰσθήσεων, καθ' ἣν τὰ ταραχοποιὰ πάθη δεσπό-
ζουσι καὶ ὑπερτεροῦσιν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, ἡ θρησκεία καθί-
σταται κυρία τῆς φαντασίας καὶ τῆς εὐαισθησίας ἡμῶν, κυρι-
εῖται τὰς κλίσεις ἡμῶν καὶ διὰ τῶν τρυφερῶν συγκινήσεων τῆς
ἠθικῆς καὶ τῆς εὐσεβείας, βοηθεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ διερχώμεθα
ἄνευ κινδύνου τὸ θυελλῶδες αὐτὸ πέλαγος τῆς ἀνθρωπίνου
ζωῆς.

Ἐν τῇ ὀρίμῳ ἡλικίᾳ, αὕτη προσφωνεῖ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀν-
θρώπου, καὶ ἂν μὲν ἦναι πλούσιος τῷ λέγει ὅτι ἡ εὐτυχία δὲν
συνίσταται εἰς τὸν πλοῦτον καὶ εἰς τὰ πρόσκαιρα καὶ φθαρτὰ
ἀγαθὰ τοῦ αἰῶνος τούτου· ὅτι ἡ ἄστατος καὶ τυφλὴ, καὶ μα-
ταία εἰς τὰ δῶρά της τύχη εἶναι πολλάκις ἀφορμὴ καταστροφῆς
καὶ πτώσεως· ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔδωκε τὰ πλοῦτη εἰς τὰς χεῖρας
ἀνθρώπων τινῶν, εἰμὴ ὡς παρακαταθήκην περὶ τῆς ὁποίας ἐν
καιρῷ τῷ δέοντι θέλει τοῖς ἀπαιτήσῃ ἀκριβῆ λογαριασμόν. Ἀλλὰ
τί λέγω; ἡ θρησκεία κατέρχεται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα μεσολαβή-
σῃ παρὰ τῷ πλουσίῳ ὑπὲρ τοῦ πτωχοῦ· ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ
πλουσίου, ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ὅν τινα μόνον ἀνήκει
ἡ δικαιοσύνη τῶν δώρων τῆς φύσεως, μέρος τοῦ πλοῦτου του διὰ
τοὺς δυστυχεῖς ἀδελφούς του, καὶ διὰ τινος ὑψηλῆς ἰδέας ἀν-
ταλλαγῆς τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν ἀντ' ἐκείνων τῆς γῆς, ἐπιτυγ-
χάνει παρὰ τῷ πλουσίῳ ὅτι ὁ νόμος δὲν ἠδύνατο οὔτε κἂν
νὰ προτείνῃ αὐτῷ.

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἦναι φιλόδοξος, ἡ θρησκεία τῷ λέγει, ὅτι
ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ ἀνθρωπίνου χρέους καὶ ἡ ἀρετὴ δύνανται
μόνον νὰ ὀδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς τὴν δόξαν, ὅτι τὰ ἀξιώματα
καὶ οἱ βαθμοὶ, καὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ ματαίου τούτου κόσμου
εἰσὶ σκιαὶ, ἐκλείπουσαι ὡς τὰ ἑαρινὰ ἄνθη καὶ τὰ τῆς νυ-
κτὸς ὄνειρον, καὶ γίνονται ἄφικτοι ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου τοῦ

Θεοῦ, ἡ δὲ ἀνθρώπινος ζωὴ δὲν εἶναι εἰμὴ στιγμὴ τις, ἥτις ἀφανίζεται καὶ ἀναμιγνύεται εἰς τὴν ἄπειρον αἰωνιότητα· ὅτι οἱ πολῦτιμοι ἀνδριάντες καὶ αἱ μακροσκελεῖς ἐπιγραφαὶ εἰσὶ μάταιαι πηγαί, ἕπως ἀπαθανατίσωσι τοὺς θνητοὺς, ὅτι αὐταὶ θάττον ἢ βράδιον ἀποβαίνουσι τὸ πρίγνιον τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀστασίας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, πᾶν δὲ τὸ γεγραμμένον ἐπὶ τοῦ μαρμάρου καὶ τοῦ χαλκοῦ ἐξαλείφεται καὶ καταστρέφεται· ἐνῶ τὸναντίον αἱ ἐνάρετοι πράξεις καὶ αἱ ἀγαθοεργαίαι διαμένουσι καὶ ἐγκαταλείπουσι μετ' αὐτὰς ἀθάνατον καὶ αἰωνίαν τὴν μνήμην.

Καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ κατακτηταί, οὐ μόνον δὲν δύνανται νὰ ἀμελήσωσιν ἢ ὑπεκφύγωσιν, ἀλλ' ἔχουσι μάλιστα ἀπόλυτον καὶ ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην τῶν ἐνθαρρυντικῶν καὶ σωτηριωδῶν μαθημάτων καὶ διδαχῶν αὐτῆς.

Ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς ἐπουράνιος βασιλεὺς τοῖς ἐπιβάλλει τὴν θρησκείαν, ἐκεῖνος ἀφ' οὗ τὰ πάντα πηγάζουσι καὶ ἀπορρέουσιν, ἀφ' οὗ ἐξαρτῶνται πάντα τὰ κράτη, καὶ εἰς ἓν μόνον ἀνήκει ἡ δόξα, τὸ μεγαλεῖον, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία, ἐκεῖνος, λέγω, ὁ μόνος ἄρχων καὶ κρατῶν τῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων, καὶ δίδων αὐτοῖς κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, ὅτε μὲν μεγάλα καὶ διδακτικά, ὅτε δὲ φρικώδη καὶ τρομερὰ μαθήματα, εἴτε ἀνυψῶν τοὺς θρόνους των, ἢ ἐξευτελιζῶν αὐτοὺς, ἢ χορηγῶν αὐτοῖς τὴν παντοδυναμίαν του, ἢ τέλος ἀποσύρων αὐτὴν, καὶ ἀφίνων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτῶν ἀδυναμίαν, τοὺς διδάσκει διὰ τρόπου κυριαρχικοῦ καὶ ἀξίου αὐτοῦ ὁποῖα εἰσὶ τὰ χρέη των, καθιστῶν αὐτοὺς ἀντιπροσώπους του, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῇ γῆ, καὶ δίδων αὐτοῖς τὴν ἐξουσίαν τοὺς διατάττει νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὴν, ὡς αὐτὸς ὁ ἴδιος, πρὸς τὸ καλὸν τῶν λαῶν, ἀφαιρῶν δ' αὐτὴν ἀπ' αὐτῶν, τοὺς κάμνει νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι τὸ μεγαλεῖόν των ἦτο ξένον καὶ πρόσκαιρον, καὶ ὅτι, ἂν καὶ κάθηνται ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὑπόκεινται εἰς σπουδαίας ὑποχρεώσεις, καὶ εἰς τὴν ἄμεσον ἀνωτάτην ἐξουσίαν του, οὐχὶ οἱ βαθμοὶ, οἱ τίτλοι, ἡ ἐξουσία, καὶ τὰ παραπλήσια τούτοις, τὰ καθιστῶντα τοὺς βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας κρα-

ταιοὺς, ἰσχυροὺς, καὶ προσφιλεῖς τοῖς λαοῖς, οὐδὲ τὰ ἐνδοξα προτερήματα, δηλαδὴ ἡ ἀνδρία, ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος καὶ ἡ τέχνη τοῦ διοικεῖν, τὰ ὑπὸ τοῦ κόσμου θαυμαζόμενα, ἀλλ' ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἀρετὴ.

Ἡ τύχη καὶ ἡ τόλμη δὲν δύνανται νὰ καταστήσωσιν ἥρωας, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ μόνη δύναται ν' ἀναδείξῃ μεγάλου ἀνδρα.

Εὐχερέστερόν ἐστι νὰ θριαμβεύσῃ τις εἰς τὰς μάχας, ἢ νὰ νικήσῃ ἑαυτὸν· πολλῶ δ' εὐχερέστερον νὰ κατακτήσῃ τις ἐπαρχίας καὶ δαμάσῃ λαοὺς, παρὰ νὰ δαμάσῃ τὸ ἐλάχιστον τῶν παθῶν του.

Αἱ μάχαι, τῶν ὁποίων προεδρεύουσιν ἡ σταθερότης, τὸ μεγαλεῖον τοῦ θάρρους καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἐπιστήμη εἶναι τῷ ὄντι πράξεις σπάνιαι, ἃς δύναται τις ὅμως ν' ἀπαριθμήσῃ εὐκόλως εἰς τὸ διάστημα μακρᾶς ζωῆς. Ὅταν δὲ δὲν πρέπει νὰ ἦναι τις μέγας εἰμὴ ἐπὶ σιγμᾶς τινος, ἡ φύσις συναθροίζει ὅλας τῆς τὰς δυνάμεις, καὶ ἡ φιλοδοξία δι' ὀλίγον καιρὸν δύναται ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἀρετὴν, εἰς τρόπον ὥστε, ὁ μὲν ἥρωας στιγμιαίαν μόνον τῆς ζωῆς του κάμνει θυσίαν, ὁ δ' ἐνάρετος προσφέρει αὐτὴν ὀλοκαύτωμα τῇ ἀρετῇ.

Ἄν τις ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐτυχῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐκείνων οὐδ' ἡ φύσις ἐνέπλησε μὲ τὰ δῶρά της, ρίψῃ ἐν μόνον βλέμμα ἐπὶ τῶν τάξεων τῶν ἥττον εὐπορούντων, καὶ ἐπὶ τῶν διατελούντων ἐν τῇ ἐσχάτῃ τάξει τῆς κοινωνίας, θέλει ἰδεῖ τὰ ἄπειρα καλὰ, ἅτινα μεθ' ἑαυτῆς κομίζει ἡ θρησκεία εἰς τὰς περιθάψεις καὶ ἀνακουφίσεις καὶ παρηγορίας, ἃς χορηγεῖ δαψιλῶς ὑπὸ τὴν πενιχρὰν καλύβην τοῦ πτωχοῦ.

Αὕτη εἶναι ἐκεῖνη ἥτις μετριάζει τὸ βᾶρος καὶ ἀνακουφίζει τοὺς πόνους τῶν ἐργασιῶν του, ἥτις τῷ παρέχει ἀρωγὴν καὶ ἐνισχύει αὐτὸν νὰ ὑποφέρῃ τὸ ἐπίπονον, ἐπίμοχθον καὶ βαρὺ φορτίον τῆς ἐνδεΐας, καὶ ἥτις τὸν ἐνθαρρύνει νὰ διατρέχῃ ἄνευ γογγυσμῶν στάδιον ἐπίπονον, καὶ πασῶν τῶν ἀκανθῶν τῆς ζωῆς πλήρες.

Ἰπ' αὐτὴν τὴν σκοτεινὴν στέγην, ἡ θρησκεία τῷ φέρει παρηγορίας καὶ ἐλπίδας, τὰς ὁποίας οὐδέποτε ἀνθρώπινος φιλοσο-

φία ἤθελε δυνηθῆ νὰ τῷ παράσχη, καὶ τῷ δεικνύει τὸν αὐτομα-
γὸν τῆς φύσεως ἐπιβάλλοντα αὐτῷ κόπους τινάς καὶ δυστυχίας
προσκαίρους, διὰ νὰ τῷ ἀσφαλίσῃ ἐν τῇ αἰωνιότητι χαρὰς ἀ-
θανάτους, ἀπεριόριστον δὲ καὶ ἀτελεύτητον εὐδαιμονίαν !

Ἡ θρησκεία ἐμπνέει τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα, τὸ θάρρος ἐν
ταῖς δυστυχίαις, καὶ τὴν καρτερίαν ἐν ταῖς μόχθοις καὶ ταῖς
ταλαιπωρίαις τῆς ζωῆς.

Διατί πρὸ χρόνων εἶδομεν τόσας αὐτοχειριάσεις ; διότι ἡ
χεὶρ τῆς θρησκείας εἶχε πύσει νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν ἀτυχῆ ἐν τῇ
ἀπελπισίᾳ. Διὰ τῆς βοηθείας τῆς θρησκείας ἡ ψυχὴ σταματᾷ,
οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τῶν χειλέων τῆς ἀβύσσου, δὲν ἀφορᾷ εἰς τὰ
ὑπερβάλλοντα κακὰ ἅτινα τὴν ἐπιβαρύνουσιν, εἰμὴ εἰς δοκιμὴν
τινα πρόσκαιρον εἰς ἣν ἡ θεία Πρόνοια τὴν ὑποβάλλει, καὶ ἀφ'
ἧς θέλει ἐξέλθει ἐντὸς ὀλίγου θριαμβεύουσα.

Ὡ ! πόσον τὰ πάντα εἶναι οὐτιδανὰ καὶ μικρὰ, ἀπέναντι τῶν
ὑψηλῶν αὐτῶν ἰδεῶν, αἵτινες δίδουσι νέαν τάσιν εἰς τὴν ὑπαρ-
ξιν ἡμῶν, καὶ αἵτινες ἀποσπῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ γήϊνου κο-
νιορτοῦ φαίνονται ὅτι ἐνοῦσι τὴν ψυχὴν ἡμῶν τῷ ἀπεράντῳ
καὶ τὴν βραχυτάτην καὶ μονοήμερον, ἵνα ἐκφρασθῶ οὕτω,
διάρκειαν ἡμῶν τῷ ἀτελευτήτῳ τῆς αἰωνιότητος !

Τί ἤθελε συμβῆ ἂν ὁ σωτήριος δεσμὸς τῶν θρησκευτικῶν ἰ-
δεῶν ἤθελέ ποτε διαρρηγῆ ἂν ἡ ἐνέργεια τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ
ἐλαττηρίου ἤθελέ ποτε ἐξχρηνισθῆ; Ἦθελον πκρευθῆς κλονισθῆ
ἐξ αὐτῶν τῶν θεμελίων ὅλα τὰ μέρη τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδο-
μήματος, ἡ δὲ χεὶρ τῶν νόμων ματαιῶς ἤθελε προσπαθῆσαι
νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὰ εἰς τὴν πτώσιν των.

Οἱ νόμοι, ἀναμφιβόλως, εἰσὶ μέσον ἰσχυρὸν ὅπως τιμωρή-
σωσι καὶ κρατήσωσιν ἐν ὑπακοῇ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἡ δύνα-
μὴ των δὲν δύναται νὰ ἐκταθῆ εἰμὴ ἐπὶ τῶν δημοσίων καὶ
ἐξωτερικῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ αἰσθήματα, αἱ φαντα-
σίαι, οἱ διαλογισμοὶ, τὰ πάθη, αἱ κλίσεις, αἱ συμπάθειαι, καὶ
τὰ παραπλήσια κρύπτονται ὑπὸ τῆς ἐπαγρουπνήσεως τῶν νό-
μων, τὰ δὲ κρύφια παραπτώματα καὶ ἐγκλήματα πόρρω ἀπέ-
χουσι τῆς ἐξουσίας καὶ ἐξαρτήσεως αὐτῶν. Ἡ θρησκεία λαλεῖ

εἰς τὴν συνειδήσειν, πολλῶ δ' ἰσχυροτέρα τῆς ἀνθρωπίνου δυνά-
μεως, ἣτις προσκαλεῖ τὸν ἀνθρωπον μόνον ἐνώπιον τῶν ὁμοίων
του, τὸν προσκαλεῖ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῆς ἰδίης του
συνειδήσεως, ἣτις τὸν καταμηνύει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τοῦ Κυ-
ρίου καὶ Δεσπότη τοῦ σύμπαντος.

Πόσον λοιπὸν ἄφρονες καὶ σκληροὶ εἰσιν οἱ θέλοντες ν' ἀντι-
κταστήσωσιν, ἀντὶ τῶν διδασκῶν τῆς θρησκείας, πολιτικά καὶ
ὅλως ἀνθρώπινα ἀξιώματα, οἵτινες κολακεύονται ὅτι δύναται
νὰ διοικήσωσι τοὺς ἀνθρώπους διὰ μόνου τοῦ τρόμου, καὶ οἵτι-
νες προτιμῶσιν, ἀντὶ τῶν σωτηρίων ἐμπνεύσεων τῆς θρησκευτι-
κῆς ἠθικῆς, τὰς αἰώνιους τιμωρίας. Ἡ θρησκεία ἄλλως ὑπερέχει
τῶν πολιτικῶν νόμων, καθ' ὅσον οἱ νόμοι δὲν πνέουσιν εἰμὴ ἐκ-
δίκησιν ἐνῶ ἡ θρησκεία δεικνύει ἡμῖν ἐν τῇ ἀπλῇ μόνον, ἀλλ'
εἰλικρινεῖ καὶ ἀληθεῖ, καὶ ἐνδομύχῳ μετανοία, δεικνύει, λέγω,
ἀμοιβὰς καὶ εὐτυχίας· οἱ νόμοι ἐνεργοῦσι τῷ τρόμῳ, ἡ δὲ θρη-
σκεία τῷ σεβασμῷ καὶ τῇ ἀγάπῃ.

Τοιουτοτρόπως, ἡ θρησκεία βοηθεῖ πάντοτε τοὺς πολιτικούς
νόμους· τοιουτοτρόπως, ἐκτείνει καὶ πολλαπλασιάζει τὰς εὐερ-
γεσίας τῆς εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις καὶ τοὺς βαθμοὺς,
εἰς ὅλας τὰς ἡλικίας, καὶ εἰς ὅλους τοὺς τόπους, διὰ τῆς πολ-
πλασιασείσεως δὲ τῶν συμβουλῶν τῆς, διὰ τῆς γλυκύτητος τῶν
πρηγοριῶν τῆς μετριάξει, ἐλαττόνει, καὶ ἐξκλείπει τὰς λύπας,
ἐξ ὧν βρίθει ὁ ἀνθρώπινος βίος.

Ὅποια φοικώδης καὶ τρομερὰ Δημοκρατία, ἂν ποτε ἠδύνατο
νὰ ὑπάρξῃ τοιαύτη, ἤθελεν εἶσθαι ἡ συγκειμένη ἐξ ἀσεβῶν· αἱ
ταραχαὶ, αἱ δυστυχίαι, οἱ φόνοι, οἱ πολιτικοὶ δικηλακτισμοὶ
καὶ διχόνοιαι ἤθελον ριφθῆ ἐκεῖ τχύτοχρόνως· ἡ εὐπίθεια, ἡ
τάξις, καὶ πᾶν τὸ εὐήμεροῦν τοὺς λαοὺς ἤθελεν ἀπολεσθῆ ἀπὸ
ὅλα τὰ μέρη· ὁ υἱὸς ἤθελεν ἀνθίστασθαι τῷ πατρὶ, ἡ σύζυγος
τῷ συζύγῳ, καὶ ὁ ὑπήκοος τῇ ἐξουσίᾳ· ἡ κοινωνία δὲν ἤθε-
λεν εἶσθαι εἰμὴ σκηνὴ ταραχῶν, καὶ συγχύσεως, τρομερὸν τι
καὶ ἀποτρόπαιον χάος. Καὶ τίνες σκέψεις ἤθελον πείσει καὶ
ἀναγκάσει τὸν ἄθεον, περιορίσει καὶ κρατήσῃ αὐτὸν ἐντὸς τῶν
ὁρίων τῶν ἡμεῶν τοῦ ἀνθρώπου ; Ὅποιος ἀρετὰς πρέπει τις νὰ

ἐλπίζει καὶ προσδοκᾷ ἀπὸ ἀνθρώπου ἄνευ θρησκείας, ὅστις ἤθελε θεωρεῖ τὰ πάντα, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ φοικωδέστερα ἐγκλήματα καὶ κακουργήματα, ὡς κλίσεις τῆς φύσεως, τὴν συνείδησιν ὡς δικαστὴν ἀνωφελῆ, καὶ τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν ὡς ἐγκληματικὴν ἀρπαγὴν ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου; Ὡς κακὸς πολίτης δὲν ἤθελε βλέπει εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν εἰμὴ σωρὸν τινα πλασμάτων, ἅτινα ἡ τύχη συνήθροισε, καὶ τὰ ὅποια τὸ συμφέρον ἠδύνατο ν' ἀποχωρήσῃ φίλος ἄπιστος δὲν ἤθελε θεωρεῖ τοὺς ἀνθρώπους, εἰμὴ ὡς καρποὺς τυχαίας ἐνώσεως, μεθ' ἧς συνδέεται δι' ἐφημέρων μόνον δεσμῶν ἀκληρὸς δεσπότης ἤθελε θεωρεῖ ὅτι, ὁ νόμος καὶ τὸ δίκαιον συνίστανται εἰς τὴν δύναμιν, καὶ τέλος αἱ εὐγενέστεραι, φιλάνθρωπότεραι καὶ εὐλαβέστεραι πράξεις, ὡς καὶ τὰ μᾶλλον στυγερά ἐγκλήματα, ἤθελον εἶσθαι ἐξ ἴσου τὰ αὐτὰ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ διότι μηδαμινότης τις διαρκῆς καὶ αἰώνιος ἔμελλεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐξομοιώσῃ τὸν δίκαιον μὲ τὸν ἀσεβῆ, καὶ νὰ συγχύσῃ διὰ παντὸς ἀμφοτέρους εἰς τὴν φρίκην τοῦ τάφου.

Πόσον διάφοροι εἶναι αἱ διδασκαλίαι τῆς θρησκείας; Αὕτη ἐπιμόνως ὑπερασπίζεται τὸ σύστημα τῶν γραῶν ἡμῶν ἐναντίον τῶν προσβολῶν τοῦ ὀρθοῦ λόγου τῶν φαντασιοπληξιῶν, τῶν σκέψεων καὶ μηχανορραφημάτων τοῦ πνεύματος καὶ διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ ἀρεταὶ εἰσιν ὑπόκλισις ὀφειλομένη εἰς τὴν θέλησιν τοῦ βασιλεύοντος ἐπὶ τῆς φύσεως ὄντος.

Ἡ θρησκεία διὰ τῆς κατ' ἰδέαν ἀοράτου καὶ αὐλοῦ, οὕτως εἰπεῖν, ἐνεργείας τῆς ἐφ' ἡμῶν, διὰ τῶν ψυχωφελῶν μαθημάτων καὶ σωτηριωδῶν ἐμπνεύσεων αὐτῆς συμπράττει καὶ συντελεῖ ἐν ταύτῳ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὰς ἀνθρωπίνους βιωτικὰς ἡμῶν ἀνάγκας διὰ πραγματικῶν, ὄρατῶν καὶ λίαν ἐπισιοθητῶν ἐξωτερικῶν εὐεργετημάτων. Καὶ ὄντως τίς ποτε ἀμοιρῶν θρησκευτικῶν ἐμπνεύσεων καὶ διδασκαλιῶν, ὑπ' αὐτῶν δὲ προτρεπόμενος, καὶ ἐν ἀνάγκῃ βιαζόμενος ἤθελε καὶ σκεφθῆ ζῶν νὰ ἐπιχειρήσῃ, ἢ, τὸ ὄνομα τῷ πλάστῃ αὐτοῦ παρδίδων, νὰ διατάξῃ τὴν κατασκευὴν καὶ ἀνέγερσιν νοσοκο-

μείου; τίς πτωχοκομείου; τίς σχολείων, ἔνθα ἐμφυτεύονται εἰς τὰς ἀγνάς καὶ ἀπαλὰς τῶν παιδῶν καρδίας αἱ τῆς θρησκείας σωτήριαι διδασκαλίαι, καὶ καταδείκνυνται αὐτῆς αἱ ὠφέλειαι καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀπορρέοντα ἀγαθὰ; τίς ναῶν, ἔνθα δοξάζεται, ὑμνεῖται, καὶ εὐλογεῖται ὁ τοῦ σύμπαντος δεσπότης καὶ κύριος; Τίς ἐν ἐνὶ λόγῳ φιλάνθρωπικῶν καταστημάτων; Οὐδεὶς οὐδέποτε βεβαίως! Ὅποσα ὅμως νοσοκομεῖν, ὅποσα πτωχοκομεῖν, ὅποσα σχολεῖν, καὶ ὅποσοι ναοὶ, ὅποσα τέλος φιλάνθρωπικὰ καταστήματα ὠκοδομήθησαν, ὅποσα δὲ καὶ ἀνεγείρονται χάριν τῶν σωτηρίων διδασκῶν τῆς θρησκείας καὶ τῶν ἀγνῶν αὐτῆς ἐμπνεύσεων, τὰς ὁποίας ἐμβάλλει ὁ πρὸς τὴν θρησκείαν σεβασμὸς ἐν ταῖς καρδίαις τῶν εὐσεβῶν καὶ ἐναρέτων θνητῶν!

Τοιουτοτρόπως οὐδὲν διαφεύγει τὴν εὐεργετικωτάτην ἐνεργεῖν τῆς θρησκείας καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εἰς τὸν οὐρανόν, αὐτὴ ἐνασχολεῖται ἀκαταπύστως διὰ τὴν εὐτυχίαν ἡμῶν.

Φίλη ὄλων τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, ὄλων τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἡ ἐλπίς τοῦ δυστυχοῦς τὸν ὁποῖον περηγορεῖ, τὸ στήριγμα τοῦ ἀδυνατοῦ τὸν ὁποῖον ὑποστηρίζει, τὸ καταφύγιον τοῦ πτωχοῦ τὸν ὁποῖον ἀνακουφίζει, τὸ ἄσυλον τῆς χήρας, καὶ τῶν ὄρφανῶν, τὰ ὅποια ὑπερασπίζει καὶ προστατεύει.

Ἡ θρησκεία εἰσχωρεῖ εἰς τὰ μᾶλλον σκότεινά καταγώγια, καταβαίνει μετὰ τῆς δυστυχίας εἰς τὰς ὑπογείους εἰρκτάς, ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς λαίμητρου μετὰ τοῦ ἐγκληματίου, πανταχοῦ δ' ἐφευρίσκει τὸν τρόπον καὶ τὸ μέσον, ὅπως βοηθήσῃ τοὺς πάσχοντας καὶ περηγορήσῃ τοὺς δυστυχεῖς.

Ἡ θρησκεία εἶναι ἡ κοινὴ μήτηρ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ θάνατος δὲν ἐπιτυγχάνει, οὐδὲ δύναται νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν μητρικὴν στοργὴν τῆς αὕτης ἀκολουθεῖ ἡμᾶς μέχρι τῶν ποδῶν τοῦ Παντοδυνάμου Δικαστοῦ, ἵνα μᾶς ὑπερασπισθῇ διὰ τῶν παρακλήσεων καὶ τῶν θουσιῶν τῆς, εὐχαριστεῖται νὰ εὐλογῇ καὶ τιμᾷ τὴν ψυχρὰν καὶ ἄψυχον ἡμῶν κόνιν, ἐγγυᾶται ὅτι θέλει διασώσει αὐτὴν ἀπὸ τῶν ὕβρεων τῶν κακῶν, τὴν θεωρεῖ ὡς πολύτιμον παρακταθήκην τὴν ὁποῖαν ὁ Παντοδύναμος τῆ ἐμπιστεύεται μέχρι τῆς ἡμέρας κατὰ τὴν ὁποῖαν θέλει

εὐδοκήσει νὰ ἐμψυχώσῃ καὶ καταστήσῃ συγκοινωνόν καὶ συμμέτοχον τῆς ὑποσχεθείσης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεανθρώπου καὶ ὠριζμένης διὰ τὰς ψυχὰς τῶν δικαίων εὐτυχίας.

Τοιοιουτρόπως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν ἀγίας καὶ εὐεργετικῆς θρησκείας, καὶ ὑπὸ τὴν κοιτίδα ἐν ἣ ἀναπαύεται κατὰ τὴν βρεφικὴν του ἡλικίαν, καὶ μέχρι τοῦ τάφου ἐνθααὶ ἀσθένειαι καὶ τὸ γῆρας τὸν καταβιβάζουσι.

Δυνάμεθα λοιπὸν, ἐν ὀνόματι τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐν ὀνόματι τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν ὀνόματι τῆς φιλοσοφίας, ἐκείνης, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων, τελειοποιούσα τὴν σοφίαν των, δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν σέβας καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν θρησκείαν.

Ἀκούσατε τοὺς σοφοὺς τῆς ἀρχαιότητος, τὸν Σωκράτην, τὸν Πλάτωνα, τὸν Κικέρωνα, τὸν Μάρκον Αὐρήλιον ἅπαντες θεωροῦσι τὴν θρησκείαν, ὡς τὴν εὐεργέτιδα τοῦ ἀνθρώπινου γένους, τὴν ἀνεξάντλητον πηγὴν τῶν ἀρετῶν, τὴν μητέρα τῶν καλῶν πράξεων. Πλὴν τί λέγω; Μεταξὺ τῶν νεωτέρων, μεταξὺ ἐκείνων μάλιστα οἵτινες κυχῶνται ὅτι ἀποθανατίζουσι τοὺς σοφιστὰς τῶν ἡμερῶν μας, πόσους δὲν εὐρίσκει τις οἵτινες ἀνεγνώρισαν, ἠσθάνθησαν, ὑψώσαν τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας, καὶ ἐθεώρησαν αὐτὰς πάντοτε, ὡς τὸν μᾶλλον ἰσχυρὸν καὶ ἀκράδαντον δεσμὸν τῆς κοινωνίας;

Ἴδου τί λέγει ὁ Μοντεσκιέ (Montesquieu): «Τὸ νὰ ἰσχυρὸν ἴσχυται τις ὅτι ἡ θρησκεία δὲν εἶναι αἰτία καταστολῆς, διότι δὲν καταστέλλει πάντοτε, εἶναι ὡς νὰ λέγῃ ὅτι οἱ νόμοι δὲν εἶναι καὶ αὐτοὶ ἐν μέσον καταστολῆς.

» Ἐκεῖνος ὅστις φοβεῖται τὴν θρησκείαν, καὶ ὅστις τὴν μισεῖ, ὁμοιάζει μὲ τὰ ἄγρια θηρία, ἅτινα δάκνουσι τὴν ἄλυσσον, ἣτις τὰ ἐμποδίζει νὰ ριφθῶσιν ἐπὶ τῶν διαβατῶν.

» Ἐκεῖνος ὅστις ποσῶς δὲν ἔχει θρησκείαν, ὁμοιάζει μὲ ἐκεῖνον τὸ τρομερὸν ζῶον, τὸ ὁποῖον τότε μόνον αἰσθάνεται τὴν ἐλευθερίαν, ὡς αἰὶν κατασχίζει καὶ κατατρώγει.

» Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι πρὸ πάντων ἐχθρὰ τοῦ δεσποτισμοῦ.

» Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἐκείνη ἣτις ἐμπόδισε νὰ στερεωθῇ ὁ δεσποτισμὸς εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, καὶ ἔφερεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀφρικῆς τὰ ἦθη καὶ τοὺς νόμους τῆς Εὐρώπης.

» Ἄς λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰς ἀκταπαύστους αἱματοχυσίας τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς ἐξολοθρεύσεις τῶν λαῶν καὶ τὰς κατεδαφίσεις τῶν πόλεων παρὰ τῶν Τιμούρ καὶ Δζεγγίς Χαν (Timour, Gengis-Khan), οἵτινες ἠρήμωσαν τὴν Ἀσίαν, καὶ θέλομεν ἰδεῖ τί ὀφείλομεν εἰς τὴν θρησκείαν.»

Ὅταν οἱ ὀθωμανοὶ πρίγκηπες εἶχον εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἐξουσίαν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἡ θρησκεία παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ἀποκαθίστα αὐτοὺς ὀλιγώτερον δειλοῦς, καὶ κατὰ συνέπειαν ὀλιγώτερον σκληροῦς.

Ἀξιοθαύμαστον πρᾶγμα! ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, ἣτις δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ ἄλλον σκοπὸν εἰμὴ τὴν εἰδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν συντελεῖ ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ παρούσῃ εὐδαιμονίαν ἡμῶν.

Μόνη ἡ θρησκεία δύναται νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἔχουσι πλησίον των, ἕνα δικαστὴν πάντοτε παρόντα, ὅστις τοὺς παρατηρεῖ, ὅστις ἐμβαθύνει εἰς τὰς σκέψεις καὶ τοὺς δικλογισμοὺς αὐτῶν καὶ καταβαίνει εἰς τὰς ἀβύσσους τῶν καρδιῶν των.

Ὁ Πλάτων, εἶπεν, ὅτι οὐδὲν ἔγκλημα πρέπει νὰ μένη ἀτιμώρητον, ἢ ἄλλως θέλετε ἰδεῖ τοὺς πολίτας νὰ ἐξοικιωθῶσιν ὀλίγον κατ' ὀλίγον μὲ τὸ κακόν, καὶ νὰ παραβιάσωσι τέλος ἀναφανδὸν τοὺς νόμους τοὺς μᾶλλον οὐσιώδεις καὶ μᾶλλον ἱεροῦς.

Ἀλλὰ πῶς θέλει τιμωρεῖσθαι ἕκαστον ἔγκλημα; Πῶς οἱ πολῖται, οἵτινες γινώσκουσιν ἅπαντα τὰ δεινὰ τῆς ἀνθρώπινου σοφίας, θέλουσι καταπεισθῆ ὅτι ὁ πταιστής δὲν διαφεύγει ποτὲ τὴν τιμωρίαν ἐὰν ἀγνοῇ ὅτι ὑπάρχει ὑπὸ τὴν γαῖρα καὶ τὰ ὄμματα ἀνωτάτου τινὸς ὄντος, ὅπερ διοικεῖ τὸν κόσμον, καὶ οὐ τις ἢ δικαιοσύνη ἀνταμείβει τὴν ἀρετὴν καὶ παιδεύει τὴν κακίαν;

Ἐὰν ἡ διδασκαλία αὕτη παρουσιάξῃ πηγὴν νέων ἡδονῶν διὰ

τὸν ἀγαθὸν ἄνθρωπον, εἴαν ἡ ψυχὴ του ἐνησχολημένη τερπνό-
 τατα περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν χρεῶν καὶ καθηκόντων του ἐκ-
 πληροῖ ταῦτα μετὰ ζήλου, καὶ προσδοκῶσα ἀμοιβὴν τερπνοτέ-
 ραν ἀκόμη, χεῖρη τρόπον τινὰ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ διὰ τὴν ἐν
 τῇ μελλούσῃ εὐδαιμονίᾳ του, ἃς ὁμολογήσωμεν ὅτι αὕτη ἐμ-
 πνέει τρόμον πρὸς τοὺς κακοὺς, ὅτι ἡ τοὺς ἀναχαιτίζει ἀπὸ τοῦ
 νὰ πράττωσι τὸ κακὸν, ἢ τοὺς ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μετάνοιαν διὰ
 τῆς φωνῆς τῶν ἐλέγχων. Ἔστωσαν λοιπὸν βέβαιοι οἱ πολῖται,
 ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Κύριος παντὸς πράγματος, ὅτι ἡ πρόνοιά του
 προεδρεύει τοῦ παντός, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ πηγὴ ὄλων τῶν ἀγα-
 θῶν ἡμῶν, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς κρατεῖ ἀκριβῆ λογαριασμὸν τῶν ἐν
 τῷ κόσμῳ τούτῳ πράξεών μας.

Ἴδου ὁ πρῶτος ὁ πλέον οὐσιώδης καὶ ὁ πλέον ἀναγκαῖος ὄλων
 τῶν νόμων, διότι ἂν δὲν ὑπάρχη Θεός, δὲν ὑπάρχει καὶ ἠθικὴ . .

Εἶναι ἀδύνατον νὰ προσφέρῃ τις εἰς τὸν ἄνθρωπον ἰκανὰ αἰ-
 τια ὅπως τὸν ὑποχρεώσῃ νὰ ὑπακούσῃ μᾶλλον εἰς τὸν ὀρθὸν
 λόγον παρὰ εἰς τὰ πάθη του, καὶ δὲν θέλει εἶσθαι δίκαιος, εἰμὴ
 καθ' ὅσον ἐμπορεῖ νὰ ὑπεκφύγῃ τὴν ἐπαγρύπνησιν τῶν νόμων
 καὶ τῶν ἀρχῶν.

Ὁ Φαβρίκιος εἶχε δίκαιον νὰ πιστεύῃ ὅτι οἱ φιλόσοφοι οἷτι-
 νες ἐκμηδενίζουσι τὸν νομοθέτην καὶ ἀνώτατον δικαστὴν τοῦ
 παντός, ἐκμηδενίζουσι ταῦτοχρόνως τὴν ὀρθὴν κρίσιν ἡμῶν, καὶ
 ἀφίνουσι στάδιον ἐλεύθερον εἰς τὰ πάθη ἡμῶν.

Μόλις ὁ ἄνθρωπος τυφλωθῆ, ὥστε νὰ μὴ διακρίνῃ πλέον τὸ
 καλὸν ἀπὸ τὸ κακὸν, μόλις στερηθῆ τοῦ ἐνδομύχου αἰσθημα-
 τος τῆς συνειδήσεώς του, ποῦ θέλει εὐρεῖ πλέον ὁδὸν τινὰ;
 Ποῖος νομοθέτης, ποῖος νόμος, ποῖα κυβερνήσις θέλουσι προσ-
 φέρει εἰς τὸν πολίτην ἰκανὰ αἰτία, ὅπως ὑποχρεώσωσιν αὐτὸν ν'
 ἀγαπᾷ σταθερῶς τὰ χρεῖα του; Ἀφοῦ δύναται τις νὰ ἀπατήσῃ
 τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχάς, τίς θέλει εἶσθαι ὁ ἐγγυητὴς τῆς
 δημοσίας εὐθύτητος; Μακρὰν τοῦ νὰ ᾧσιν ἠνωμένοι διὰ τῶν
 δεσμῶν τῆς ἐμπιστοσύνης, οἱ πολῖται θέλουν περιφρονεῖ οἱ μὲν
 τοὺς δὲ, καὶ τρόπον τινὰ, δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἡ κοινωνία πλέον
 εἰμὴ ληστῶν ἄθροισμα.

Αἱ κυβερνήσεις ἐφείλουσιν ἀναμφιβόλως εἰς τὸν χριστιανι-
 σμὸν τὴν σταθερὰν ἐξουσίαν των, καὶ τὰς ὀλιγώτερον συχνὰς
 ἐπαναστάσεις. Τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων.

Συγκρίνοντας τὰς κυβερνήσεις ταύτας πρὸς τὰς ἀρχαίας, βλέ-
 πομεν ὅτι ἡ καλῶς ἐγνωσμένη θρησκεία ἔδωκε περισσοτέραν
 γλυκύτητα εἰς τὰ χριστιανικὰ ἔθνη. Ἡ διαφθορὰ αὕτη δὲν εἶναι
 ἀποτέλεσμα τῶν γραμμάτων, διότι ὅπου ταῦτα ἤκαμαν, ἡ
 ἀνθρωπότης οὐδόλως ἐσεβάσθη περισσότερο, αἱ δὲ σκληρότητες
 τῶν Ἀθηναίων, τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης,
 τῶν Κινέζων ἀποδεικνύουσι τοῦτο σαφέστατα.

Ἴδου λοιπὸν ὁποῖων καὶ ὁπόσων καλῶν καὶ ἐναρέτων ἔργων
 παραγωγὸν ὑπῆρξεν αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον.

Μάθε, ὦ θνητὲ, ὅτι τὰ ἀληθῆ τῆς θρησκείας ἔργα εἶναι ἀνε-
 ξάρτητα τῶν νομοθεσιῶν τῶν ἀνθρώπων, ὅτι δικαία καρδία εἶναι
 ὁ ἀληθὴς ναὸς τῆς θεότητος, καὶ ὅτι εἰς πάντα τόπον καὶ εἰς
 πᾶσαν φυλὴν τὸ νὰ ἀγαπᾷ τις τὸν Θεὸν πρὸ παντὸς ἄλλου, καὶ
 τὸν πλησίον του ὡς ἑαυτὸν, εἰσὶν ἡ περίληψις τοῦ Νόμου, ὅτι
 δὲν ὑπάρχει θρησκεία ἥτις ἀπαλλάττει τῶν χρεῶν τῆς ἠθικῆς,
 καὶ ὅτι ἄνευ τῆς πίστεως οὐδεμίς ὑπάρχει ἀληθὴς ἀρετή.

Ἀπόφρευς ἐκείνου; οἷτινες, ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ ἐξηγή-
 σωσι τὴν φύσιν, ἐνσπεύρουσιν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων
 διδασκαλίαις ἀφορήτους ἐκατοντάκις, μετὰ μείζονος θετικότητος
 προσβάλλοντες τὴν πρόφασιν ὅτι αὐτοὶ μόνοι, αὐτοὶ κατέχουσι
 τὴν ἀληθῆ πίσιν καὶ μᾶς ἐπιβάλλουσι ἀγερώχως τὰς ἀποτρο-
 πικούς καὶ ἐπιβούλους δοξασίας των, ἀπαιτοῦσι δὲ νὰ μᾶς δι-
 δωσι τὰς ιδέας των, τὰς ἀποτόμους ἀψευδεῖς ἀρχὰς τῶν πραγ-
 μάτων, τὰ ἀκατανόητα συστήματα ἅτινα ἐπλάσαν διὰ τῆς
 φαντασίας των. Τέλος ἀνατρέποντες, ἐξαφνίζοντες, ἐξαπκ-
 τῶντες πᾶν ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι σέβωνται, ἀφαιροῦσιν ἀπὸ τῶν
 ἰσχυρῶν καὶ πλουσίων τὸν μόνον χαλινὸν τῶν παθῶν των· ἐκ-
 ριζοῦσιν ἐκ βάρους τῶν καρδιῶν των τὸν ἔλεγχον τοῦ ἐγκλή-
 ματος, τὴν ἐλπίδα τῆς ἀρετῆς, καὶ μετ' ἀναιδεῖας κυχῶνται
 ἀκόμη ὅτι εἰσὶν οἱ εὐεργέται τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Ἔσα, ἄνθρωπε, εἰλικρινὴς καὶ ἀληθὴς ἄνευ φιλοδοξίας. Μὴ

ὀμίλει ποτὲ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἰμὴ κατὰ τὴν συνείδησίν σου, μείνον πάντοτε σταθερὸς εἰς τὴν δύσκολον, ἀλλὰ τρισύλβιον καὶ ἀνθέων μυροβόλων πλήρη ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, λέγε πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀληθές, πράττε πᾶν ὅ,τι εἶναι καλὸν καὶ θεάρεστον, ἐκεῖνο ὅπερ ἐνδιαφέρει εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἢ ἐκπλήρωσις τῶν χρεῶν του ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τὸ ἴδιον ἡμῶν συμφέρον ἀπχτᾶ ἡμᾶς, μόνη ἐλπίς τοῦ δικαίου εἶναι ἐκείνη ἣτις δὲν ἀπατᾶ. Ἴδου τί ἐδίδασκεν ὁ Ρουσό, ὁπότε γράφων, εἰς τὸν Αἰμύλιόν του περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀνατροφῆς, συνεκινεῖτο ἐκ τοῦ ὕψους τῆς θρησκείας καὶ τῆς σοφίας τῶν διδασκῶν αὐτῆς: « Ἄφοῦ ἡ » ἀρχή, ἡ ἔχουσα εἰς χεῖρας ὄλτην τὴν δύναμιν, ἔχει τὸ δικαίω- » μα νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐξουσίας, δικαίῳ τῷ λόγῳ, ὁ λαὸς » ὅστις πληρῶνει πάντα τὰ λάθη τῶν ἀρχηγῶν του, ὤφειλε » νὰ ἔχη περισσότερον δικαίωμα νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐξαρτή- » σεως.

» Ἀλλ' αἱ τρομεραὶ διχόνοιαι, αἱ ἄπειροι ἀκταστασίαι αὐ- » ἤθελε συνεπάγει ἀναγκαίως ἡ ἐπικίνδυνος αὕτη ἐξουσία, » δεικνύουσιν ἐναργέστατα ὅτι αἱ κυβερνήσεις εἶχον ἀπόλυ- » ταν ἀνάγκην βάσεως, στερεωτέρας τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ » ὅτι ἦτο ἐπάναγκες εἰς τὴν δημόσιον ἡσυχίαν νὰ μεσολα- » θῆσῃ ἡ θεία θέλησις διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὴν κυρίαρχον » ἐξουσίαν ἰσρὸν τινὰ καὶ ἀπαραβίαστον χαρακτῆρα, ὅστις » νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ὑπηκόων τὸ ὀλέθριον δικαίωμα τοῦ » διαθέτειν.

» Ἐὰν ἡ θρησκεία δὲν ἤθελε κάμει, εἰμὴ τοῦτο τὸ καλὸν μᾶ- » νον εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι νομίζω ἀρκετὸν ὅπως λατρεύω- » σιν αὐτὴν πάντες, καὶ τὴν παραδέχωνται καὶ μὲ τὰς κατα- » χρήσεις της αὐτὰς, διότι φεῖδεται πλείοτερον τοῦ αἵματος, » ὅπερ ὁ φανατισμὸς ἤθελε κάμει νὰ ρεύσῃ. »

Τοιαύτη λοιπὸν εἶναι ἡ δύναμις τῆς θρησκείας· αὕτη δαμάζει τὰ πνεύματα τὰ μᾶλλον ἐξημμένα, αὕτη κάμπτει ὑπὸ τὸν ζυγὸν τὰς πλέον ὑπεροπτικὰς καὶ ἀδαμάστους ψυχὰς, καὶ θριαμβεύει καθ' ὅλων τῶν ἀντιστάσεων.

Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι φιλόσοφοι (εἰδωλολάτραι) ἐθαύμασαν τὴν ἡθι-

κὴν τῆς εὐαγγελικῆς θρησκείας· ὑπεχρεώθησαν νὰ δοξάσωσι τὴν σοφίαν τῶν διδασκαλιῶν της, τὴν ἀγνότητά τῶν συμβουλῶν της, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ὕψος τῶν ἀξιωματίων της· ἐξεπλάγησαν εὐρόντες εἰς τὰ μαθήματα τοῦ ἰδρυτοῦ της, φιλοσοφίαν ὑψηλοτέραν τῆς εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἠδυνάτουσαν νὰ ἐννοήσωσι πῶς ὁ υἱὸς τῆς Ἀσιπαρθένου Μα- ρίας ἐγνώρισε καλλίτερον τὰς κλίσεις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν διδάσκαλον τοῦ Θεοῦ Πλάτωνος.

Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἐσχηματίσθη φιλοσοφικὴ τις συνωμοσία, σκοπὸν ἔχουσα, ὑπὸ τὴν προσωπίδα τῆς πραγματικῆς φιλοσοφίας, νὰ ἀνατρέψῃ τὰ ἐν χρήσει δόγματα καὶ τὰς ὠφελιμωτέρας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἀληθείας.

Δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει ποσῶς νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν συ- νωμοσίαν ταύτην εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς λεπτομερείας, εἰς ὅλους αὐτῆς τοὺς ἐλιγμούς, καὶ ὅλας τὰς εἰς κλάδους ὑποδιαίρεσεις της, οὐδὲ νὰ ὑποδείξωμεν ἅπαντας τοὺς συνενόχους αὐτῆς.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν. Τὸ καθ' ἡμᾶς θέλομεν ἀρκεσθῆναι νὰ δηλώσωμεν τοὺς ἀρχηγούς της συνωμοσίας ταύτης, καὶ νὰ ἀπαριθμήσωμεν ἐν περιλήψει τὰ ὀλέθρια κακὰ, τὰς δυσ- στυχίας καὶ τὰ τραύματα ἅτινα ἐπέφερε κατὰ τῆς κοινωνίας ἡ ἐσφραμμένη αὕτη φιλοσοφία, ὅπως δώσωμεν τῷ ἀνογνώστῃ μεί- ζονα ἰδέαν τῆς ὠφελείας καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1700 Μ. Χ. ἐγεννήθη ἄνθρωπός τις οὐτινος τὸ πνεῦμα, τὰ προτερήματα, ἡ φιλοδοξία ἐπέπρωτο νὰ λάβωσι νέαν ἐπιρροήν ἐπὶ τῆς τύχης τῆς Γαλλίας· ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο ὁ Βολταῖρος.

Περιβληθεὶς ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς κατὰ τὴν γέννησίν του μὲ ἀνήσυχον καὶ τολμηρὰν φαντασίαν, δὲν ἠθέλησε ν' ἀκολου- θῆσῃ τὴν πρὸς τὴν δόξαν ἄγρουσαν εὐθεῖαν καὶ τακτικὴν ὁδὸν, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ διαχράξῃ ὁ ἴδιος ἀγνώστους πρὸς τὴν φήμην διευθύνσεις. Ὁ Ρακίνας καὶ Κορνήλιος ἐφημίσθησαν εἰς τὴν δραμα- τικὴν τέχνην. Ὁ Μασσαλὸς εἰς τὴν σατυρικὴν καὶ τὴν διδακτι-

κην ποίησιν· ὁ Πασχάλης εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν μαθηματικὴν, ὁ Βρυγγέρος καὶ ὁ Φενελὼν εἰς τὴν ἠθικὴν, ὁ Μαλεμβράγγιος, καὶ ὁ Ἀριὼν εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ὁ Ρεάς καὶ ὁ Βερτώ εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ Βολταῖρος ἐσκόπει καὶ ἐπεθύμει νὰ καταστῆ ἀνώτερος τούτων, νὰ ἀποκτήσῃ ὄνομα περιφημότερον τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ.

Ἀπὸ τῆς μᾶλλον τρυφερᾶς νεότητός του ἐδήλωσε πνεῦμα ἀνεξάρτητον· ἡ μεγάλη δὲ αὐτοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν ἀποστροφὴ, δι' ἣν οἱ διδάσκαλοί του ἐξεπλάγησαν, ἐνέπνευσε τὴν ἰδέαν εἰς Ἰησοῦτην, ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν διδασκάλων του, νὰ προείπη ὅτι θέλει εἶσθαι ὁ πρῶτος ὑψώσων τὴν τῆς ἀσεβείας σημαίαν.

Ἐδικαίωσε πληρέστατα τὴν πρόρρησιν ταύτην· ἡ ματαιότης της του, τὸ ἐνεργητικώτερον τῶν παθῶν του, ἐπεισεν αὐτὸν ὅτι ἠδύνατο νὰ καλυφθῆ ὑπὸ δόξης ἀγνώστου ἕως τότε, προσβάλλων τὰς πρὸ τῶν αἰώνων σεβαστὰς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχάς, καὶ γινόμενος ἐχθρὸς θρησκείας, ἦν ἐνηγκαλίσθη ὅλη ἡ Εὐρώπη. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ἐργαζόμενος ἐν τῷ σκότει νὰ ὑποσκάψῃ μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸ ἀρχαῖον καὶ στερεὸν οἰκοδόμημα τῆς θρησκείας, καὶ νὰ ἀποκτήσῃ διὰ παντός τρόπου μυστικούς συνεργάτας, ἱκανοὺς νὰ τὸν βοηθήσωσι διὰ τῆς ἰσχύος των.

Ἡ ἀτομικὴ ὑπόληψις προσείλκυσε παρ' αὐτῷ σημαντικὸν πλῆθος ὁπαδῶν, δηλαδὴ ὄλους ἐκείνους οὐστίνας ἢ ἐπιδημίαι τοῦ νεωτερισμοῦ, τῆς ἀνυποταξίας καὶ τῆς ἀκολασίας συνήθουζον ὑπὸ τῆς σημαίας τῆς νέας φιλοσοφίας. Ἐθεώρησεν ἐν τῷ σχολείῳ του τὸν Δελαμβέρτον ὡς ἄνθρωπον πρὸς ὃν ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῆ τοὺς ἰδιαιτέρους σκοπούς του, τῷ ἐνεπιστεύθη τὰ καθέκαστα, καὶ τὸν ὠνόμασε πράκτορά του. Τὸν Δελαμβέρτον ἐχαρακτήριζον ὡς πνεῦμα λίαν ὀξύνουον, ψυχρὸν, φρόνιμον, ἐπιτήδειον· ἦτο ἀληθὴς φιλοσοφικὴ πρραγωγὴ.

Ὁ πατήρ του ἦτο ἄγνωστος, ἡ μήτηρ του ἦτο μοναχὴ, ἡ Κυρία Δε-Φενεῖν ἀρκετὰ ἐγνωσμένη ἐν Παρισίοις, ἥτις ἐγκαταλείψασα τὸ μοναστήριόν της ἐφημίσθη διὰ τῶν συνήθων σχέσεών της μετὰ τῶν ὁραίων πνευμάτων τῆς ἡμέρας τὰ ὁποῖα

ὠνόμαζε ζῳάτης, ἐπιστεύετο δὲ κοινῶς ὅτι ἐν ἐξ αὐτῶν τῶν ζῳῶν εἶχε δώσει τὸ φῶς πρὸς τὸν Δελαμβέρτον.

Ὅπως δὴποτε καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ Δελαμβέρτος ἀνατροφεὶς κατὰ πρῶτον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννης Λερόντης, διότι εἶχεν ἐκτεθῆ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρὶν ἢ εἶλαβε τὸ ὄνομα, ἔλαβε καλὴν ἀνατροφὴν καὶ ἀπέκτησεν ἐκτεταμένους γνώσεις.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο πολὺ κατάλληλος διὰ τὸ μέρος τοῦ δράματος ὅπερ ὁ Βολταῖρος τῷ εἶχεν ἐμπιστευτικῶς ἀναθέσει. Ἦτο ὑποκριτὴς, προσεκτικὸς, καὶ ἐσπούδαζε τὴν θέσιν πρὶν κτυπήσει. Ἐφοβεῖτο τὸ ἀβέβχιον τῶν μαχῶν, καὶ ἀπέφευγε τὸν φανερόν πόλεμον, ἐπιδεξιῶς ἐλάμβανε τὸν ὑλικὸν καιρὸν, καὶ ἐκρίπτετο ἀφοῦ ἔρριπτε τὸ βέλος του.

Πολλάκις κατέβαινον ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν βαθμίδαν τῆς φιλοσοφίας εἰς τὰ καφενεῖα, συνοδευόμενος πρὸς τοῦ φίλου του Διδερότου. Ἐκεῖ δὲ διὰ νὰ διαδώσῃ ἐπιδεξιῶς τὴν διδασκαλίαν του ἐφιλονεῖκει περὶ θρησκείας μετὰ τοῦ Διδερότου, περὶ τινῶν ζητημάτων προπαρασκευασθέντων καὶ συμφωνηθέντων ἰδιαιτέρως μεταξὺ των.

Ὁ Διδερότος εἶχε τὸ μέρος τῆς προσβολῆς, ἐπίπετε μεθ' ὁρμῆς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ του τὸν ἐστενοχώρει διὰ διαφόρων ἐπιχειρημάτων ἅτινα εἶχε προετοιμάσει προηγουμένως, τὸν ἠρέθιζε, καὶ τὸν ἐκοπίαζε τοιουτρόπως ἀκατάπκυστως.

Ὁ Δελαμβέρτος ἀνελάμβανε τὴν ὑπεράσπισιν, ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε νὰ ὑποσκελίσῃ, χωρὶς νὰ θορυβηθῆ, τὴν προσβολὴν τοῦ ἐνχυτίου του, ἀπῆλθε δι' ἐξειδικιασμένης τινὸς τέχνης εἰς τὰς δυσκολίας αἵτινες τῷ ἐπροτείνοντο, περιστέλλεν ἐντέχνως πᾶν ὅ,τι καταπειστικὸν ἠδύνατο νὰ προτείνῃ τῷ ἀνταγωνιστῇ του, καὶ τέλος ὡμολόγει ἑαυτὸν ἠττημένον μετὰ τὴν ἀπλόττητα ἀντιθρύπου καλῆς πίστεως, καὶ τὴν ὑπουλον ὑποκρισίαν καὶ ἐπιτηδειότητά ὑποκριτοῦ.

Αἱ ἀλλόκοτοι, πρωτοφανεῖς καὶ ἀήθεις αὐταὶ λογομαχίαι, διασκέδαζον τινὰς ἐκ τῶν πονηρῶν, καὶ οἱ πλείοτεροι τῶν νέων τὰς ἐπεθύμουν, ὡς ὠφελίμους θεατρικὰς παραστάσεις, ἀπὸ τῶν ὁραίων αἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ γονεῖς τῶν τούς εἶχον δεδεδεσμευμένους.

Ἡ ἀστυνομία λαβοῦσα γνῶσιν τούτου, ἐμπόδισε παρευθῶς τὸ σκάνδαλον, καθότι αἱ σκευωρίαὶ αὗται, τὰ καταχθόνια ταῦτα ἐφευρήματα ἠδύναντο νὰ κάμωσι προσηλύτους τινὰς ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἀμαθῶν. Ἄλλ' εἶχον ἀνάγκην ἄλλων καταφυγίων, καὶ ἄλλων ἐλατηρίων ἰσχυροτέρων διὰ νὰ ἐπιταχύνωσι τὰς προόδους τῆς ἐπιχειρήσεώς των. Ὁ Βολταῖρος εὔρε τὰ μέσα ταῦτα παρὰ τῷ Φρειδερίκῳ τῷ Βασιλεῖ τῆς Πρωσσίας.

Ὁ τίτλος τοῦ φιλοσόφου ἠρέθιζε πολὺ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ ἡγεμόνος τούτου. Πρῶτος ἤρχισεν ἀνταποκρίσεις μὲ τὸν Βολταῖρον, τὸν ἀρχηγὸν τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης αἰρέσεως, καὶ κατὰ τὸ 1738, ὅτε ἦτο ἀκόμη βασιλικὸς πρίγκιψ τῷ ἀπνύθουε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν: « Ἐγκατέλειψαν εἰς τὸν » μέγαν Κορνήλιον, γέροντα μωρολόγον καὶ φλύχρον, τὸ ἀνό- » σιον καὶ ἀνωφελὲς ἔργον τοῦ στιχουργεῖν τὴν μίμησιν τοῦ » Χριστοῦ, καὶ μὴ ἐξκντλεῖν εἰμὴ ἐκ τῶν ἰδίων πηγῶν σου πᾶν » ὅ,τι προτίθεσαι νὰ μᾶς εἴπῃς.

» Δύναταί τις νὰ δαιλήσῃ περὶ μύθων, ἀλλὰ μόνον ὡς μύθων, » καὶ νομίζω ὅτι ἤθελεν εἶσθαι καλὸν νὰ τηρήσῃ τις βαθεῖαν » σιωπὴν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς χριστιανικοὺς μύθους, κανονι- » σθέντας παρὰ τῆς ἀρχαιότητος καὶ παρὰ τῆς εὐπιστίας. »

Αἱ διχθέσεις αὗται τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ὄφειλον ἀναμφισβητήτως νὰ φανῶσι λίαν πολῦτιμοι τῷ Βολταίρῳ· ὅθεν κατέβαλε μεγίστην φροντίδα ὅπως δυνηθῆ νὰ τηρήσῃ μετ' αὐτοῦ τακτικὴν καὶ συνεχῆ ἀνταπόκρισιν, κολακεύων αὐτὸν διὰ τὰ προτερήματά του καὶ τὴν βαθεῖαν φιλοσοφίαν του, καὶ ἀπευθύνων αὐτῷ διάφορα συγγράμματα κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ὅπως τὸν προπροσκευάσῃ διὰ τῶν μέσων τούτων οὕτως, ὥστε διὰ τῆς ἰσχύος του νὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν. Ἀθλία κατάστασις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος! Ἄφρων ἡγεμὼν, νὰ καταστρέφῃ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν τὸ εὐδοκώτερον καὶ ἀσφαλέστερον ἔρεισμα τῆς ἐξουσίας του.

Ἐν τοσοῦτῳ, τὸ μέγα τῆς φιλοσοφίας ἔργον δὲν ἠδύνατο νὰ προοδεύσῃ τόσῳ ταχέως ὅσῳ ὁ Βολταῖρος ἐπεθύμει, ὅτι καὶ

ὅποσα προσκόμματα ἔπρεπε νὰ νικήσῃ καὶ ὑπερπηδήσῃ ἰσχυρὸν κληρὸν, βασιλέα προσκεκολλημένον εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων του, ἀνθρώπους εἰθισμένους καὶ ἀνατεθραμμένους εἰς τὰς ἰδέας ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, καὶ τὰς ὁποίας ἐνίσχυσαν διὰ τῆς ἀνατροφῆς, καὶ περιπλέον πάντων εἰς τὴν δικλάμπουσαν δύναμιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἧτις μετὰ τὸν ἰδρυτὴν τῆς εἶχε θριαμβεύσει ἐναντίον ὄλων τῶν φοβερῶν ἐμποδίων καὶ καθ' ὄλων τῶν καταδιώξεων. Ἴδου ἐν συντόμῳ τὰ σπουδαῖα στοιχεῖα, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἔμελλον νὰ παλαίσωσιν αἱ νέαι αὗται φιλοσοφικαὶ ἀρχαί, ἰδου ὅσα ἔπρεπε νὰ ὑπερπηδήσωσι καὶ καθύπερτάξωσιν. Αἱ δυσκολίαι ὅμως αὗται δὲν ἐπτόησαν ποσῶς τὸν ἀρχηγὸν τῆς συνώμοσις, ὠκονόμησε λίαν εὐφυῶς τὰς περιστάσεις, ὑπεκρίθη μέγα ἐξωτερικὸν σέβας διὰ τὰς ἐκκλησίας, ἐκκλύφθη διὰ τοῦ προσωπείου τῆς ὑποκρισίας, καὶ ἐδάδισεν ἀδιστακτικῶς καὶ ἀποφασιστικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ μὲ προφύλαξιν, τὴν ὁποίαν μόνον τὸ κατὰ τῆς θρησκείας μῖσος ἠδύνατο νὰ τῷ ἐμπνεύσῃ. Τέλος κατὰ τὸ 1750 ὑπέικων εἰς τὰς συνεχεῖς προσκλήσεις τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας ἀνεχώρησε διὰ τὸ Βερολίνον ὅπως συνεννοηθῆ προσωπικῶς μετὰ τοῦ ρηθέντος ἡγεμόνος περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς θρησκείας.

Ἐνῷ ὁ Βολταῖρος ἦτο εἰς τὸ Βερολίνον, ἡ μερίς του ἠῤῥᾶνεν εἰς τοὺς Παρισίους. Ὁ Διδερότος κατέταττεν ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς νέας φιλοσοφίας πάντας τοὺς ἀπλήστους διὰ τὴν φήμην νέους, καὶ πάντα τὰ ταραχοποιὰ πνεύματα. Αἱ νέαι ἰδέαι διεχέοντο εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐμολύνθη ἡ Γαλλία. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις τῆς νέας φιλοσοφίας. Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ σχέδιά καὶ μηχανορραφήματά της, ὅποτε ὁ Βολταῖρος ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν αὐτὴν τῆς Πρωσσίας, ὅπως ἐπανακάμψῃ εἰς Παρισίους καὶ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς φαρτρίας τὴν ὁποίαν εἶχε σχηματίσει, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν σκοπὸν ὃν εἶχε συλλάβει καὶ ἐνεργήσῃ πρὸ πολλοῦ.

Σκοπὸς ὀλέθριος! ἀνωφελὲς ἀνοσιούργημα! οὐ τινοσ αἱ σκληραὶ συνέπειαι ἐπέπεσαν ἐπὶ τῆς γενεᾶς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ προὔξενησαν ἄπειρα ἐγκλήματα, καὶ ὅλας τὰς

δυστυχίας τῆς Γαλλικῆς ἐπικρατασίας, κατὰ τὴν ὁποίαν θέλομεν ἰδεῖ τὴν νέαν φιλοσοφίαν κλονίζουσαν διαδοχικῶς τὰς βάρσεις τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἐπιβάλλουσαν τὴν μιανὰν καὶ βδελυρὰν χεῖρά της ἐπὶ τῶν στηλῶν τῶν ναῶν καὶ ἐπὶ τῶν βάσεων τῶν βωμῶν, ἐκριζοῦσαν ἐκ τῶν βυθῶν τῶν ἀνθρωπίνων καρδιῶν τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἀρετῆς, προσκκολοῦσαν τοὺς λαοὺς εἰς ἐπανάστασιν, ἐξεγείρουσαν αὐτοὺς ἐναντίον πάσης ἐξουσίας, καὶ παρασκευάζουσαν τοιοῦτοτρόπως διὰ τῶν ὑπερβολῶν της ὅλα τὰ ἀπίσιμα κακουργήματα καὶ δεινὰ, ἅτινα διεχύθησαν ὡς χεῖμαρρὸς περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος.

Τοιαυτοτρόπως ἔνθερμοι φίλοι τῆς φιλοσοφίας, δσάκις αὕτη φαίνεται κεκοσμημένη διὰ τῶν ἀληθῶν αὐτῆς τίτλων τῆς Σοφίας καὶ τῆς Δικαιοσύνης, ἐχθροὶ ἀδιλλάκτοι πάντοτε τῶν σοφιστῶν, ὁπόταν ὑπὸ μορφῆς ἄλλοτρίους παρουσιάζονται ὡς διδάσκαλοι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὸ ὁποῖον ἀποπλανῶσιν, θέλομεν παράκολουθήσει αὐτοὺς ἄνευ φόβου καὶ μίσους.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφήν τοῦ Βολταίρου ἀπὸ τὴν Πρωσσίαν, οἱ ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας συνεφώνησαν νὰ ἐνεργῶσι μυστικῶς, δηλαδὴ νὰ περιβληθῶσι τὸν μανδύκν τοῦ μυστηρίου, νὰ πλήττωσι τὸν ἐχθρὸν, κρύπτοντες αὐτῷ τὸν βραχίονα ὅστις τὸν ἐπληξε, καὶ οὕτω νὰ καταστρέψωσι τὴν θρησκείαν, χωρὶς νὰ ἐγχαράξωσιν ἐπὶ τοῦ ἐγχειριδίου τὰ ὀνόματα ἅτινα τὴν ἐφόνευσαν.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ σχηματίσῃ τις ἰδέαν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις ἐχρησίμευσε τότε ὡς ἐλατήριον τῶν φιλοσοφικῶν κεφαλῶν. Ἡ ἀσέβεια ἱσταμένη ἐπὶ τοῦ ἀνατραπέντος σταυροῦ ἐξήμει μακρόθεν ἀπείρους βλασφημίας, καὶ κατεπάτει πᾶν ὅ,τι ὑπῆρχεν ἱερόν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

Δυστυχῶς ὅμως, τὰ τόσον φημιζόμενα φῶτα τῆς φιλοσοφίας δὲν ὠμοιάζον εἰμὴ τὰς φλόγας πυρκαϊᾶς, αἵτινες δὲν πλήττουσι τὴν ὄρκαίν, εἰμὴ ὅπως καταστήσωσι φεινοτέρην τὴν περ' αὐτῶν προξενουμένην φθορὰν καὶ ζημίαν. Ἡ γενεὰ γενομένη θύμα τῆς εὐπιστίας της κατηγορεῖσε τοὺς ἰδίους ἀν-

θρώπους τοὺς ὁποίους προηγουμένως ἐσέβετο καὶ ἐτίμα, τοὺς ἐθεώρησεν ὑπευθύνους δι' ὅλα τὰ κακὰ ἅπερ ὑπέστη, καὶ δι' ὅλα τὰ ἐγκλήματα ἅτινα διεπράχθησαν, καὶ οἱ φιλόσοφοι οὗτοι οἵτινες πρότερον ἦσαν τόσῳ φιλόδοξοι διὰ τοὺς θριάμβους των, ἐφέρθησαν ἐνώπιον τῆς κοινῆς γνώμης, ὡς φέρονται οἱ ἐγκληματῆται ἐνώπιον τῶν δικαστῶν των. Εἶχε πολὺ δίκαιον ὁ Ρουσσὸ ὅταν ἔλεγεν ὅτι ἡ Εὐρώπη θέλει αἰσθανθῆ ἐνωρὶς ἢ ἀργά, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ταλαιπωρειῶν της, τὸ ἀποτέλεσμα τῶν νέων διδασκαλιῶν, καὶ θέλει λάβει ὑπὸ τὴν αὐτὴν φρίκην καὶ τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς μαθητὰς, καὶ ὅλας ἐν γένει τὰς σκληρὰς ταύτας διδασκαλίας, αἵτινες ἀποκαθίστων τὸν αἰῶνα, καθ' ὃν αὐταὶ ἐβασίλευον, τόσον δυστυχῆ, ὅσον ἄξιον περιφρονήσεως. Καὶ τῷ ὄντι, ἦτο δυνατόν ποτε νὰ σεβασθῶσιν αἱ ἰδέαι φιλοσοφίας, ἣτις εἶχεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁπαδοὺς σμῆνος ἀνθρώπων ἀσώτων καὶ φαυλοβίων, περιφρονούντων τὴν θρησκείαν, πληθὺν δημοσίων κλεπτῶν, ἀπλήστων, φιληδόνων, οἵτινες ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν λήθης, καὶ τῆς περιφρονήσεως τῆς θρησκείας των, ἐνόμιζον ὅτι δὲν ὀφείλουν τίποτε, οὔτε εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, οὔτε εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐθεώρουν δὲ ἑαυτοὺς σοφοὺς, διότι πολλάκις τρέμοντες, ὡς ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τῆς συνειδήσεώς των, κατεπάτου τὴν εὐσημωσύνην, τὴν σεμνότητα καὶ τὰ χρηρὰ ἦθη!

Πολλοὶ μᾶς ἀντιτάσσουσιν εἰς ὅλα ταῦτα, ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταδικάζωμεν ἀδικηκρίτως ὅλους τοὺς αἰρεσιώτας τῆς νέας φιλοσοφίας. Πρέπει νὰ ἐλεεινολογῶμεν τὰ σφάλματα τοῦ πνεύματος, καὶ νὰ μὴ κατηγορῶμεν, εἰμὴ τὰς ἐγκληματικὰς προθέσεις. Ἡ φιλοσοφία, λέγουσιν ἡμῖν, δὲν ἔθεσεν ὑπὸ τὰς σημαίας της μόνον τοὺς ἀσώτους, τοὺς ραδιούργους, τοὺς φιλοδόξους, τοὺς κλέπτας τοῦ δημοσίου, καὶ ὅλους ἐν γένει τοὺς διεφθαρμένους ἀνθρώπους, ἀλλ' ἀπεπλάνησε καὶ τινὰς τιμίους καὶ καλοὺς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων τὸ λογικὸν δὲν ἦτο ἀρκετὰ στερεὸν, οὔτε ἀρκούντως πεφωτισμένον ὅπως ἀνθέξῃ εἰς τὸν χεῖμαρρὸν τῶν ιδεῶν τοῦ αἰῶνος, διαδοθεισῶν διὰ παντὸς εἰδους εὐγλωττίας καὶ πνεύματος. Ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ πᾶν βίαιον πάθος δὲν ἀποκατεστάθησαν ἄθρησκοι ἀπὸ μῆτος πρὸς τὴν

θησκείαν οὔτε ἐκ συστηματικῆς τάσεως πρὸς ἐπανάστασιν, ἀλλὰ ἐκ σαθρᾶς καὶ κακῆς διευθύνσεως τῶν ἰδεῶν των. Τοιοῦτοτρόπως δὲν τοὺς εἶδομεν νὰ παρίστανται μεταξὺ τῶν καταδικωτῶν τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἐξολοθρευτῶν τῶν θυσιαστηρίων· οἱ μὲν ὠπισθοχώρησαν ὑπὸ φρίκης εἰς τὰς πρώτας λάμψεις τῶν φλογῶν αἵτινες κατεβίβρωσκον τὰς οἰκίας τῶν ἀρχόντων, οἱ δὲ ἀπεμακρύθησαν παρευθὺς τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, ἅμα ἰδόντες τὴν καταιγίδα φθάσαν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Ἐλεεινολόγησαν ὡς καὶ ἡμεῖς τὰ κακὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐβδελύχθησαν τὰ ἐξ αὐτῆς προελθόντα ἐγκλήματα, καὶ δὲν παρετήρησαν εἰς τὰς ἀταξίας ταύτας, εἰμὴ τὴν κατάχρησιν ἣν οἱ ψευδεῖς φιλόσοφοι ἔκαμαν εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὑπερβάντες τὰ ἀξιώματά της, οἱ ἄνθρωποι οὔτοι προσπαθοῦντες νὰ δικαιώσουν τὴν μνήμην τοῦ Βολταίρου, τοῦ Δελαμβέρτου καὶ τῶν λοιπῶν, οὐδέποτε λέγουσιν, ἡ ἐπανάστασις διευθυνομένη πρὸς τῶν μεγάλων αὐτῶν ἀνδρῶν δὲν ἤθελε λάβει τὸν χαρακτῆρα τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς μοχθηρίας, αἱ ὁποῖαι τὴν κάμνουσι νὰ διακρίνηται ἀπὸ ὅλης ἐκείνης τῆς ἐπαναστάσεως, αἵτινες ἤλλαξαν τὴν ὄψιν τῶν βασιλείων. Ἐξ ἐναντίας ἡ ἐπανάστασις ἠδύνατο νὰ ἀπαρτίσῃ εἰς τὴν ἱστορίαν ἕνδοξον ἐποχὴν τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη γέμει σφαλμάτων καὶ κινδύνων ἅτινα προτιθέμεθα νὰ καταπολεμήσωμεν, διότι ἐκμηδενίζει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μᾶλλον τρομεροῦ καὶ μᾶλλον σωτηρίου μαθήματος ὅπερ ἡ θεία πρόνοια ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ταύτοχρόνως ἐνισχύει τοὺς λαοὺς ὅπως ἀρχίσωσιν ἐκ νέου τὴν ἐπανάστασιν, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ νὰ ὦσι συνετώτεροι ἢ πρότερον.

Ἄγνοοῦμεν ἐκεῖνο ὅπερ ἤθελον κταροθῶσει οἱ ἰδρυταὶ τῆς νέας φιλοσοφίας, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ ἐπανάστασις ἤθελεν ἐκραγῆ εἰς τὰς ἡμέρας των.

Ὅ,τι γινώσκομεν, εἶναι ὅτι οἱ ἐπαναστάται δὲν ἐφεῦρον τίποτε νέον, εἰμὴ πᾶν ὅ,τι εὔρον εἰς τὰ βιβλία τῶν φιλοσόφων, δηλαδὴ καὶ τὰ σχέδια τῆς ἀνατροπῆς ἅτινα ἐξετέλεσαν, καὶ τὴν ἀπολογία τῶν ἐγκλημάτων ἅτινα διέπραξαν. Δὲν εἶναι

ποσῶς οὔτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι προῦξένησαν τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' αἱ ἀρχαί, ἡ ἀσέβεια τῶν φιλοσόφων καὶ τὰ καταστρεπτικὰ ἀξιώματα ἅτινα ἀπέβρευσαν ἐκ ταύτης. Ἐνόσω τὰ ἀξιώματα ταῦτα ἐβασίλευον ὅ,τε φίλοι καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅλοι προσεβλήθησαν διὰ τῶν ἀκαταπαύστων τρικυμιῶν, καὶ ἡ ἐπανάστασις δὲν ἐσχμάτησεν εἰμὴ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν πρώτων ἀγίων ἰδεῶν, αἵτινες πάντοτε ἐστερέωσαν τὰ κράτη, ἀλλ' ἐν περιστατικὸν τοιοῦτον, οἷον ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, εἶναι ἀνάγκη νὰ θεωρηθῆ ὑπὸ γενικωτέρων ἐποψιν. Δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ εἴπη τις ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν ὀλικὴν μεταβολὴν τὴν συμβᾶσαν εἰς τὰς θρησκευτικὰς, ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς ἰδέας, ἕνεκα τῶν καταστρεπτικῶν ἀξιωμάτων τῶν φιλοσόφων. Πρέπει ν' ἀναζητήσῃ τις πόθεν προῆλθεν ἡ μεταβολὴ αὕτη, καὶ ὁποῖα περιστατικὰ συνέδραμον εἰς τὰς ἐκτάκτους προόδους τῆς θησκείας.

Τὰ ἀληθῆ αἴτια τῆς τρομερᾶς ταύτης πάλης, ἥτις ἠτοιμάζετο εἰς τοὺς κόλπους τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, καὶ ἥτις δὲν προσεδόκα εἰμὴ εὐκαιρίαν ὅπως ποιήσῃται γενικὴν ἔναρξιν, ὑπῆρξαν: α. τὰ πλοῦτη καὶ ἡ πολυτέλεια. Πᾶν ἔθνος φθάσαν ἄπαξ εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης καὶ τῆς εὐτυχίας του, ἀφίνεται παρευθὺς νὰ διαφθαρῆ ἀπὸ τὰ πλοῦτη καὶ τὴν πολυτέλειαν, ἅτινα συντρέχουν εἰς τὸ νὰ βασιλεύῃ ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ πρὸς τὰς ἡδονὰς κλίσις ἀντὶ τοῦ πρὸς τὸ δημόσιον καλὸν ἔρωτος· ἐκ τούτου γεννῶνται εἰς διεφθαρμένον ἔθνος νέαι ἰδέαι αἵτινες ἐπιβαρύνουσι τὴν διαφθορὰν καὶ φέρουν τὴν παντελεῆ καταστροφὴν τῶν κρατῶν, καὶ ὡς παράδειγμα φέρομεν τὴν Ἑλλάδα ἥτις, μετὰ τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἕνδοξον νίκην τῆς καταστᾶσα πλουσία, φιλήδονος καὶ σοφῆ, ἐδόθη εἰς τὸν Ἐπικουρισμὸν. Ἐκτοτε ἐσθέσθη εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων ὁ πρὸς τὴν πατρίδα αὐτῶν ἔρωτος· αἱ διάφοροι πόλεις πάντοτε ἀντίπαλοι καὶ ζηλότυποι πρὸς ἀλλήλας ἠφανίσθησαν ἀμοιβαίως, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἦλθον καὶ τοὺς ὑπεδούλωσαν.

Ὁ Πολύβιος, αὐτόπτης μάρτυς τῆς καταστάσεως ταύτης, τὴν ἀποδίδει εἰς τὴν ἐπιβροχὴν ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν ἠθῶν ἡ βδελυρὰ

διδασκαλία τοῦ Ἐπικούρου. Ἡ ἰδία αὐτῆ ἐπιδημία μετενεχθεῖσα εἰς τὴν Ῥώμην σὺν τῷ πλούτῳ καὶ τῇ Ἀσιατικῇ πολυτελείᾳ. Προῦξένησε καὶ ἐκεῖ τὰ αὐτὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Πλήθος φιληδόνων καὶ φιλοδόξων οἰτινες δὲν ἐπίττειον πλέον οὔτε εἰς τοὺς θεοὺς, οὔτε εἰς τὸν Ἄδην κατεκερμάτισαν τοὺς κόλπους τῆς πατρίδος των, καὶ ἐπνίξαν τὴν δημοκρατίαν εἰς τὸ αἶμα τῶν συμπολιτῶν των. Ὁ Μοντεσκιέ παρατήρησεν ὁ ἴδιος ὅτι ἡ αἴρεσις τοῦ Ἐπικούρου ἤτις εἰσῆχθη εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ τὰ τέλη τῆς δημοκρατίας συνέτεινε πολὺ εἰς τὸ νὰ διαφθεῖρη τὴν καρδίαν καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Ῥωμαίων. Τοιοῦτοτρόπως εἰδομεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ ἐλαττώματα, τὴν διαφθορὰν καὶ τὰ σφάλματα νὰ γεννηθῶσιν ἀπὸ τοὺς ἰδίους κόλπους τῆς δόξης καὶ τῆς εὐτυχίας. β'. Ἡ δυσαναλογία μεταξὺ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῶν μέσων τοῦ νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἱκανοποιήσῃ αὐτάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων προσκαλεῖται πραγματικῶς ἐκ τῆς φύσεως, καὶ ἐκείνων πολὺ πλέον τὰς ὁποίας ἡ φαντασία του τῷ παριστᾷ, ὡς δυνατάς.

Ἡ δυσαναλογία αὕτη ἔγεινεν αἰτία ὥστε αἱ μεγαλείτεραι καὶ σπουδαιότεραι βελτιώσεις τῆς φυσικῆς του καταστάσεως νὰ ἀποβῶσι δι' ἐκεῖνον πηγαὶ στενοχωρίας, δυσαρρεσκείας, καὶ κακῶν πλασθέντων δι' αὐτὸν τὸν ἴδιον, διότι αἱ μεταβολαὶ αἱ μᾶλλον εὐχάριστοι καὶ ὠφέλιμοι τοῦ σταδίου του τὸν κάμνουν νὰ αἰσθανθῇ μετὰ μείζονος ζωηρότητος πᾶν ὅ,τι τῷ ἔλειπεν εἰσέτι πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἀπλήρους ἐπιθυμίας του, καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν διανοητικῶν του δυνάμεων, ἀντὶ νὰ φέρῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰρήνην, ἐσύγχιζεν ἀπ' ἐναντίας τὴν ψυχὴν του, καὶ ἐφλόγιζε τὰ πάθη του. Ἰδοὺ τὰ κυριώτερα αἴτια τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης· εἰς ταῦτα δὲ πρόσθετες καὶ τὰς καταστροφικὰς ἀρχὰς τῶν φιλοσόφων αἰτινες ὤθησαν τὰ πνεύματα εἰς ἐπανάστασιν καὶ προῦξένησαν τόσα κακὰ εἰς τὴν κοινωνίαν.

Αἱ κυβερνήσεις λαμβάνουσαι ἐγκαίρως φρονίμους προφυλάξεις ἠδύναντο νὰ ἐμποδίσωσι τὸν ἀναβρασμὸν αὐτὸν, ἂν οὐχὶ νὰ γεννηθῇ, τοῦλάχιστον νὰ κάμῃ προόδους καὶ νὰ προξενήσῃ ὅσας προῦξένησε καταστροφὰς, ἀλλὰ δυστυχῶς πολὺ ἀργὰ ἐν-

νόησαν τὴν φάσιν του, ἐνόμισαν ὅτι κατώρθωσαν τὰ πᾶν διὰ τὴν ἀσφάλειάν των· προσπαθοῦντες νὰ εὐχαριστήσωσι τοὺς ὑπηκόους των ἀνοίγοντες πρὸς αὐτοὺς νέας πηγὰς βιομηχανίας καὶ φώτων. Δυστυχῶς αἱ φροντίδες αὗται, ἄλλως τε ἄξια ἐπαίνου καθ' ἑαυτάς, δὲν ἐνήργουν εἰμὴ πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ οὗτος ἦτο ἀκριβῶς ἡ διεύθυνσις τὴν ὁποίαν ἠκολούθει ἡ φυσικὴ κίνησις τοῦ αἰῶνος ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης ὠθήσεως. Ἐν μόνον πρόσφορον μέσον παρίστατο διὰ νὰ ἀποφύγῃσι τὰ κακὰ ταῦτα, τοῦτο δ' ἦτο ἡ θρησκευτικὴ ἀνατροφή καὶ ἡ ἠθικὴ, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ τὰ δύο παρεμελήθησαν παντελῶς. Ἡ ἀνατροφή καὶ ἡ ἠθικὴ αἰτινες ἤθελον καθόλου ἐναγκαλισθῆ τὸν ἀνθρωπὸν καὶ σχηματίσει τὴν καρδίαν του, ἠδύναντο μόνον νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν ἀρμονίαν εἰς τὰς ψυχὰς καὶ εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, καὶ νὰ θέσωσιν ὑπὸ ὑγιεῖς κανόνας καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνεργείας ἣτις ἦτο τόσον ἰσχυρῶς ἀνεπτυγμένη καὶ τὴν παγκόσμιον κλίσιν τοῦ εὐφραίνεσθαι, καὶ τὴν ἰδίαν ζέσιν τοῦ μαθηταίνεν καταστᾶσαν τόσον ἰσχυράν.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἄνευ τῆς βοηθείας τῆς θρησκείας οὐδὲν οὐδεμιᾶς πολιτείας πολίτευμα ἦτο ἱκανὸν νὰ φέρῃ τὰ εὐτυχεῖα τοῦτα ἀποτελέσματα. Οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι δὲν ἔχουσιν ἰσχὺν καὶ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν συνειδήσεων, καὶ διὰ τοῦτο ὤφειλον νὰ κανονίσωσι τὴν κίνησιν τῶν ψυχῶν καὶ νὰ καταπραΰνωσι τὴν μεγάλην σύγχυσίν των, ὤφειλον νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὴν συνείδησιν αἴσθημα συμπνοίας, εὐνοίας καὶ ἀγάπης πρὸς διατήρησιν τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ὤφειλον νὰ καθησυχάσωσι τὰς μυστικὰς δυσαρρεσκείας, ὤφειλον νὰ παρεμελήσωσι τὸ ἀτομικὸν συμφέρον χάριν τοῦ γενικοῦ, καὶ τέλος ὤφειλον νὰ περιορίσωσι τὰ πάθη ἐκτὸς τῶν τακτικῶν ὀρίων των. Τὰ ἀκόρεστα ἐκεῖνα πάθη, ἅτινα αὐξάνουσιν ἐνδελεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν καὶ τὰ ὁποῖα ἐρεθίζόμενα μέχρι βαθμοῦ τινος ἀποκαθίστανται πλέον ἰσχυρὰ ἀπὸ τοὺς νόμους, διαρρήγνυουσιν ὅλα τὰ περιφράγματα, καὶ ἤθελον θέσει τὸ πῦρ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς διὰ νὰ ἱκανοποιηθῶσιν. Οὐδεὶς ἄλλος εἰμὴ ἡ θρησκεία ἠδύνατο νὰ ὑποτάξῃ τοὺς

ἑσωτερικοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς οἵτινες ἠτοιμάζοντο νὰ καταστρέψωσιν ἐκ τῶν θεμέθλων τῆς αὐτῆν τὴν κοινωνίαν, διότι αὐτὴ βασιλεύει ἐπὶ τῶν καρδιῶν καὶ ἐπὶ τῶν συνειδήσεων· οὐδεὶς ἄλλος εἰμὴ ἡ θρησκεία ἠδύνατο νὰ μετριάσῃ τὰς κλίσεις τῶν ἀνθρώπων, καὶ νὰ κάμῃ νὰ ὑποφέρωσιν ἀπείρους στερήσεις, διότι αὐτὴ μόνη δίδει ἄλλην διεύθυνσιν εἰς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πληροῖ τὴν ψυχὴν του ἀπὸ ἐλπίδος προορισμοῦ πολὺ ἀνωτέρου.

Ἡ θρησκεία ἐνδυναμωθείσα διὰ τῶν φροντίδων στερεᾶς τινος καὶ γενικῆς ἀνατροφῆς, ἤθελε τεθῆ ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινωνίας διὰ νὰ συμφιλίωσῃ τὰς φατρίας, ἤθελε καθησυχάσει τὰ μίσση καὶ τὰς ζηλοτυπίας τῶν διαφόρων τάξεων, ἤθελε καταπραῦνει τὴν διαφορὰν τῶν βαθμῶν, μετριάζουσα τὴν φελοδοξίαν τῶν διακρίσεων, τοιοῦτοτρόπως δὲ συσφίγγουσα πανταχοῦ τοὺς δεσμοὺς τῆς ὁμονοίας καὶ πειθαρχίας, ἤθελεν ἀποδώσει εἰς ἕκαστον πᾶν ὅ,τι τῷ ὠφελετο, *τιμὴν, σέβας, ὑπακοήν, λατρείας φόρους, κτ.λ.* Ταῦτα εἰσὶ τὰ ἀξιώματά της, δὲν ἀναμιγνύεται δὲ ποσῶς εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῶν Κρατῶν, ἀλλὰ διατάττει τὴν ὑπακοήν εἰς τὰ καθεστῶτα· δὲν προσδιορίζει ποσῶς τὰς πολιτικὰς ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ τὰς καθιεροῖ διὰ τῆς ἐγκρίσεώς της.

Πᾶσα ἐξουσία ἣτις δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τῆς θείας δυνάμεως, δὲν εἶναι ἐξουσία, εἶναι βία, ἀδικία, κατάθλιψις, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ. Διὰ τῶν στρατῶν καὶ τῶν λαιμητόμων δύνανται νὰ κάμωσι τοὺς ἀνθρώπους νὰ τρέμουν δι' ὀλίγον καιρὸν, ἀλλ' οὐδόλως τοὺς ὑποτάσσουν· ὅλαι αἱ θελήσεις ἐπαναστατοῦσιν ἑσωτερικῶς, καὶ παρευθὺς ἡ ὑποτιθεμένη ἐξουσία βλέπει τὸ ξίφος νὰ πίπτῃ ἀπὸ τὰς χεῖράς της διὰ τῆς δυνάμεως τῆς κοινῆς γνώμης, ἣτις κερδίζει ἐπὶ τέλους τοὺς στρατοὺς, καθὼς καὶ τοὺς ιδιώτας. Ἡ βία πκρέρχεται, τὸ δίκαιον μόνον μένει.

Ποτὲ κράτος δὲν ἐσχηματίσθη χωρὶς ἡ θρησκεία νὰ μὴ τῷ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις. Τοῦτο μᾶς ἐδίδαξεν ἡ πεῖρα ὄλων τῶν αἰώνων.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἶναι ἄγνωστος ἡ ἀληθὴς ἱστορία τῶν πε-

ρισσοτέρων βασιλείων, ἀλλὰ πανταχοῦ ἔνθα ἡ θρησκεία μᾶς δεικνύει ἀνθρώπους συμβιούοντας καὶ ἀπαρτίζοντας ἐν ἔθνος, βλέπομεν ἑσπερωμένην τὴν δημοσίαν λατρείαν, τὴν ἐξουσίαν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ὄρκου, καὶ τοὺς νόμους τεθέντας ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν ἐνὸς Ἀνωτάτου ὄντος.

Τοῦτο εἶναι ἀρχὴ παγκόσμιος καὶ ἀμετάτρεπτος, ἣτις ποτὲ δὲν ὑπέστη τὴν παραμικρὰν ἐξάίρεσιν. Οὐδαμοῦ τῆς γῆς δὲν ὑπῆρξέ ποτε μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων κοινωνία τις διαρκῆς, ἣτις νὰ μὴ ἐστηρίζετο ἐπὶ θείας τινὸς βάσεως, ἀδιάφορον ὁποίας δῆποτε φύσεως καὶ ἀν ἦτο,, διότι δὲν ὑπάρχει ποσῶς θρησκευτικὸν σύστημα ὅλως διόλου σφαλρόν. Ὁ Πλούταρχος λέγει ὅτι, εὐκολώτερον εἶναι νὰ κτίσῃ τις πόλιν εἰς τὸν ἀέρα, παρὰ νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν ἄνευ θρησκείας.

Ἐκτὸς τούτου, παρατηροῦμεν ἐπίσης ἐκ τῆς ἱστορίας περιστατικόν τι τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι εἰμὴ συνέπεια τοῦ πρώτου, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐξασθένησις, ἢ ἡ διαφθορὰ τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν ὑπῆρξε πάντοτε τὸ ἀλάνθαστον σημεῖον τῆς πτώσεως ἐνὸς ἔθνους.

Ποία εἶναι ἡ ἀληθὴς αἰτία τῶν τόσων μεγάλων, γενναίων καὶ σταθερῶν ἀποτελεσμάτων της; Διατί ἡ θρησκεία προήδρευσε πάντοτε εἰς τὴν ἀποκχτάσασιν καὶ στερέωσιν τῶν ἀνωπίνων κοινωνιῶν; Πόθεν προέρχεται ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν τῆ ἀποδίδουσιν ὡς δικτηροῦσαν τὰς κυβερνήσεις; Πόθεν προέρχεται ὅτι εἰς ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν αἰώνων μεταξὺ πολλῶν καὶ διαφόρων ἔθνῶν καὶ ἡθῶν τόσων ἀντιθέτων δὲν ὑπῆρξέ ποτε ἐν μόνον παράδειγμα τὸ ὁποῖον νὰ δύναται τις νὰ ἀναφέρῃ ἐνὸς κράτους ὁποίου δῆποτε ἔχοντος τὴν ὑπαρξίν του δι' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας τῶν θρησκευτικῶν;

Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὡς τὴν ἀδρανῆ καὶ παθητικὴν ἐκείνην ὕλην, ἣτις ὑπὸ τὴν γείρα τοῦ ἐργάτου ὑπακούει τυφλῶς εἰς ὅλας τὰς ἐντυπώσεις καὶ τοὺς διαφόρους σχηματισμοὺς οὓς θέλει νὰ τῇ δώσῃ, εἶναι ὄν λογικὸν καὶ ἐλεύθερον, καὶ ὡς ἐλεύθερον δὲν ὑπάρχουσι νόμοι τοὺς ὁποίους νὰ μὴ δύναται νὰ χαλινώσῃ, δὲν ὑπάρχει πολίτευμα ὅπερ νὰ μὴ δύναται νὰ ἀνατρέψῃ·

ὡς λογικὸν δὲ, ὄχι μόνον δύναται ἀλλὰ καὶ ὑφείλει μάλιστα νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς πρὸς διατήρησιν τῆς κοινωνίας νόμους. Εἶναι ὁμοίως τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτοῦ ἴδιον, νὰ μὴ διοικῆται εἰμὴ διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, νὰ μὴ σέβηται, εἰμὴ πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀξιὸν σεβασμοῦ, καὶ νὰ μὴ ὑπακούῃ ἔκουσίως, εἰμὴ εἰς δύναμιν ἐξόχως τεθειμένην ὑπεράνω αὐτοῦ, δύναμιν τῆς ἐποίας οἱ τίτλοι καὶ τὰ δικαιώματα εἰσὶν ἀδιαφιλονείκητα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ λογικοῦ του.

Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ δύναμις αὕτη, σεβομένη ὁμοφώνως εἰς ὅλους τοὺς τόπους, διότι εἶναι ὁ ἀνώτατος πλάστης τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ πᾶν ἀνθρώπινον λογικὸν σιωπᾷ καὶ ὑπακούει, διότι αὐτὸς εἶναι τὸ κυρίαρχον λογικόν, τὸ παγκόσμιον φῶς, ὁ ἀμετάκλητος κανὼν πάσης ἀληθείας, καὶ πάσης δικαιοσύνης. Ἡ ἰδίᾳ φύσις ἀναφωνεῖ ἐπίσης πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν πλάστην των, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ὑπακούωσιν αὐτῷ ἄνευ ἀντιλογίας.

Τὸ αἶσθημα τοῦτο εἶναι τοσοῦτω βαθέως ἐγκεχυραγμένον εἰς τὸ ἐνδόμυχον τῶν ψυχῶν, ὥστε πᾶσα παράβασις εἰς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, συνεπάγεται τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀταξίαν. Τὰ πάθη ἐπισκοτιζοῦσι καὶ ἀμαυροῦσιν ἐνίοτε τὸ ἐσωτερικὸν φῶς, ὅπερ μᾶς κάμνει νὰ γνωρίζωμεν τὴν θείαν θέλησιν, ἀλλ' ἡ θέλησις αὕτη εἶναι ἰσχυρὰ καὶ παντοδύναμος, οὐδεμίᾳ δ' ἐν γένει ἐν τῇ φύσει διάνοια δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν εἰς αὐτὴν ὑποταγὴν της.

Ἐξ ἐναντίας, ἡ ἀνθρώπινος θέλησις εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἄσχυρος καὶ σφαλερά. Οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι οἵτινες δὲν βραδύονται ἐπὶ τῶν θείων νόμων εἶναι τόσῳ σεβαστοί, ὅσῳ ἡ διεφθαρμένη πηγὴ ἢ ἐξ ἧς ἀπορρέουν. Ὁ Κικέρων λέγει ὅτι, οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἐκ τῆς ἰδίας φύσεώς των ἴσοι καὶ ἀδελφοί. Ὁ ἰσχυρότερος ὁμοίως δύναται νὰ πιέσῃ τὸν ἀσθενέστερον, ἀλλ' οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ εἰς τὸν ὁμοίον του, εἶμαι ὁ κύριός σου, ὑπάκουσον.

Πᾶσα ἀνθρώπινος ἐξουσία, ἣτις δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς θείας δυνάμεως, δὲν εἶναι εἰμὴ ἐξουσία πρόσκαιρος εἰς τὴν ὁποίαν δύναται τις νὰ ὑποχωρήσῃ ἐξ ἀνάγκης, ἐκ φρονήσεως, ἢ ἐκ συμ-

φέροντος, ἀλλ' ὄχι ποτὲ ἐκ τοῦ πρὸς τὴν συνείδησιν χρέους. Κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἀρχὰς, ὁ ἀνθρώπος δὲν ἐξαρτᾶται εἰμὴ ἀπὸ τὸν Πλάστην του, ἀν καὶ ὑπακούῃ πάλιν εἰς ἀνθρώπους. Ἴδου ὁ λόγος ὅστις τὸν κάμνει νὰ θεωρῇ ἱερὸν καὶ ἀπαραβίβιστον ἐν τακτικὸν πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἄλλως δὲν ἤθελε φαίνεσθαι εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς του, εἰμὴ αὐθαιρεσία καὶ βίβη. Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς βᾶσις τῆς δημοσίας τάξεως, καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν κυβερνήσεων· πᾶν ὅ,τι βασιζέται εἰμὴ ἐπὶ τῆς δυνάμεως, ἢ ἐπὶ τοῦ συμφέροντος δὲν διαρκεῖ ἐπὶ πολὺ. Ὁ ἰσχυρότερος, λέγει ὁ Ρουσσώ, δὲν δύναται νὰ ἦναι ποτε τόσο ἰσχυρὸς, ὥστε νὰ ἔρχῃ πάντοτε ἀν δὲν μετατρέψῃ τὴν δύναμίν του εἰς τὸ δίκαιον, καὶ τὴν ὑπακοὴν εἰς τὸ καθῆκον.

Ἐὰν αἱ σωτήρια αὗται ἀρχαὶ τῆς θρησκείας ἐξέλιπον πρὸς στιγμὴν, ἐὰν ἡ θρησκεία ἔπαυε νὰ διαχέῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δυστυχῶν τὰς παρηγορίας καὶ τὰς ἐλπίδας της, τότε ἀλλοίμονον εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ὑπηκόους, ἀλλοίμονον εἰς τοὺς πλουσίους καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἀλλοίμονον εἰς πάντας.

Ποῖος πόλεμος ἤθελεν ἐκτραχῆ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ πολιτισμοῦ, μεταξὺ τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν, ἀν οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν εἶχον ἄλλην ἐλπίδα εὐτυχίας, εἰμὴ τὸ νὰ γίνωσι κύριοι τῆς περιουσίας τῶν πλουσίων; Ποῖα ταραχὰ, ποῖα καταστροφὰ ἤθελον καλύψει παρευθὺς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς!

Ἀποκρίθητε σεῖς οἱ σοφισταί, σεῖς οἱ ἀτιμάζοντες σήμερον τὰ θεῖα, καὶ περιφρονοῦντες τὴν θρησκείαν, νέοι.

Δύναται τις νὰ φαντασθῇ ἐν κράτος ἐν τῷ ὁποίῳ νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀνισότης εἰς τὰς περιουσίας καὶ εἰς τὰ ἐπαγγέλματα; Δύνασθε νὰ εὑρεθῆτε θεραπείαν τινὰ εἰς τὴν ἀρχικὴν ταύτην ἀνισότητα, τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ἔθετο μεταξὺ τῶν τέκνων της, διανέμουσα αὐτοῖς διαφοροτρόπως τὰς δυνάμεις τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, ἀφοῦ ἡ ἀνισότης αὕτη εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἡ βᾶσις τῶν κοινωνικῶν μας διακρίσεων; Δύνασθε νὰ ἐμποδίσθητε εἰς τὴν πλέον τακτικὴν κοινωνίαν τὸ νὰ μὴ χαίρωσιν ἄλλοι μὲν, ἄνευ ἔργου, ὅλων τῶν ἀναπαύσεων τῆς ζωῆς, ἄλλοι δὲ, καὶ αὐτοὶ εἰσὶν οἱ πλείστοι, νὰ μὴ ἀναγκάζωνται νὰ κερδίζωσι

διὰ τοῦ ἰδρώτος τοῦ προσώπου των τὰ ἀπολύτως πρὸς τὴν ζωὴν ἀναγκαῖα ;

Λοιπὸν τί ἀπαιτεῖτε διεγείροντες τὰ πάθη ἐναντίον τῆς ἀναγκαιᾶς ταύτης τάξεως τῶν πραγμάτων ; Τί ἀπαιτεῖτε ὀπλιζόντες τὸν βραχίονα τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν πλουσίων, λέγοντες αὐτῶ ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεὸς, καὶ ὅτι τὰ πάντα ἐγένοντο ἐκ τῆς φύσεως ; Τί ἤθελε συμβῆ ἔκ τῆς τρομερᾶς ταύτης πάλης τὴν ὁποίαν προετοιμάζετε εἰς τὸν κόσμον ;

Οἱ ἄνθρωποι γινόμενοι ἐχθροὶ ὁ εἰς κατὰ τοῦ ἄλλου, δὲν θέλουν σκέπτεσθαι, εἰμὴ πῶς νὰ ληστεύσωσιν ὁ εἰς τὸν ἄλλον, καὶ νὰ καταφαγωθῶσιν ἀμοιβαίως. Τὰ τέκνα θέλουν λάβει καὶ αὐτὰ τὰ ὄπλα διὰ νὰ λάβωσιν εἰς τὴν κατοχὴν των τὴν ἀρπαγεῖσαν κληρονομίαν των· καὶ ὁ ἄσβεστος αὗτος πόλεμος ἐνόσω ὑπάρχουν ἄτομα ὅπως ληστευθῶσι καὶ ὕδρεις ὅπως ἐκδικηθῶσι θέλει δικαιωθῆ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, μέχρις ὅτου μείνη εἰς μόνον ἄνθρωπος κύριος τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὅστις νὰ μὴ ἔχη πλέον νὰ παλαίῃ εἰμὴ ἐναντίον τῶν ἀγρίων θηρίων. Οἰκτρὰ καταστασις πραγμάτων ! Ἀπώλεια καὶ παντελὴς καταστροφή τοῦ τε κοινωνικοῦ οἰκυδομήματος καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐξ ὅλων τούτων ἀπεδείχθη, νομίζω, ἐναργέστατα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι κοινωνικὸς, εἰμὴ διότι ἔχει θρησκείαν, καὶ ὅτι ἄνευ αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσιν οὔτε νόμος, οὔτε κοινωνία, οὔτε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη, καὶ ἀνάγκη μεγίστη, νὰ φροντίζωμεν πολὺ περὶ τῆς ἠθικῆς προαγωγῆς καὶ διατηρήσεως τῆς θρησκείας μας, ὡς ἐν ἑκ τῶν πρωτίστων καθήκοντων μας· νὰ μορφώσωμεν τὸ ἱερατεῖόν μας τὸ ὁποῖον ἤδη δὲν σύγκειται, εἰμὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀμαθῶν, καὶ ν' ἀπομακρύνωμεν ἀφ' ἡμῶν τὴν πολυτέλειαν, τὸν πλοῦτον, καὶ τὴν τρυφὴν ἅτινα προὔξενησαν ἄπειρα κακά, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ῥώμην, Γαλλίαν καὶ πολλὰ ἄλλα ἔθνη, ἃν θέλωμεν τὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν μας.

Ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι ὀφείλουν νὰ μὴ λησμονώσιν ποτε ὅτι ἡ θρησκεία ἐνῶ εἶναι ἀρχὴ ἐξωτερικῆς τάξεως, ἐμπνέει εἰς τὴν πληθὺν τῶν ἀνθρώπων τὸν ἐσωτερικὸν κανόνα, τὸν ἠθικὸν ἐκεῖ-

νον χαλινόν, ὅστις εἶναι τοσοῦτον ἀναγκαῖος καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μάλλον ἐλευθέρως καὶ πεπυλιτισμένως κοινωνίας. Οὐδεμίαν ἄλλην ἐξουσία δὲν ἔχει τὴν ἰσχὺν τῆς θρησκείας ἥτις χαλινώνει τὰ πάθη καὶ πραῦνει καὶ ὑψώνει τὰς καρδίας. Ἡ ἱκανοποίησις τῆς ἀνθρωπίνης φιλαυτίας καὶ ἡ ὑψωσις τῶν αἰσθημάτων κατορθοῦται διὰ τῆς θρησκείας καὶ μόνον δι' αὐτῆς χωρὶς νὰ ταραττηται τὸ ἥρεμον καὶ μετρίοφρον τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Εὐτυχεῖς οἱ πιστεύοντες, εὐδαίμονες οἱ λατρεύοντες τὴν θρησκείαν ἐκείνην ἥτις παράγει τοιαῦτα θαύματα ! Εὐτυχεῖς διότι ζῶσιν ἐν εἰρήνῃ μὲ τὸν ἑαυτὸν των, αἰσθάνονται παρηγορίαν εἰς τὰς θλίψεις των, ἡδονὴν ἐν τῇ ἐλπίδι καὶ τῇ ἀγάπῃ τοῦ πλησίον των, περιφρονοῦσι δὲ τὴν ματαίαν δόξαν καὶ τὰ πρόσκαιρα ἀγαθὰ. Ἐχοντες ὅλην τὴν αὐτῶν τὴν πεποίθησιν εἰς τὸν Θεόν, περιμένουσιν ἀτρομήτως καὶ ἡσύχως τὸν θάνατον, ὅστις θέλει τοὺς ἐνώσει μετ' αὐτοῦ εἰς τοὺς κόλπους εὐδαίμονος αἰωνιότητος.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ.

	Σωμ.		Σώμ.
Ὁ Παναγιώτατος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κύριος Γρηγόριος.	40	Ὁ ἔξοχ. Χρηστάκης Ζωγράφος Βέης.	40
Ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων.	40	Ὁ ἐντιμ. Κύριος Γεώργιος Ζαρίφης.	40
Ὁ πρώην Οἰκουμ. Πατριάρχης Κ. Σωφρόνιος.	5	Ὁ εὐγ. Κ. Χ. Γ. Κωνσταντινίδης.	40
Ὁ Σεβασμ. Ἅγιος Χαλκηδόνος Κ. Γεράσιμος.	5	Ὁ πρώην ἡγεμὼν τῆς Σάμου Κ. Μ. Ἀρισάρχης Βέης.	5
Ὁ Σεβασμ. Ἅγιος Δέρκων Κύριος Νεόφυτος.	5	Ἡ αὐτοῦ Ἱψηλότης ὁ ἡγεμὼν τῆς Σάμου Πχυλάκης Μουτούρος.	5
Ὁ Σεβασμ. Ἅγιος Βιδύνης Κύριος Σωφρόνιος.	5	Ὁ ἔξ. Κωνστ. Νέγρης	5
Ὁ Σεβασμ. Ἅγιος Προύσσης Κύριος Κωνστάντιος.	5	Ὁ ἔξ. Α. Γολέσκος.	5
Ὁ Σεβασμ. Ἅγιος Κυζίκου Κύριος Νικόδημος.	5	Ὁ Κύριος Χ. Βρανᾶς	5
Ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Ὄρου Σινᾶ Κ. Κύριλλος.	5	Ὁ Κ. Ἀνδρέας Βαλλιάνος.	5
Ὁ Σεβασμιώτ. Ἅγιος Χίου Κύριος Γρηγόριος.	2	Ὁ Κ. Ἀντώνιος Ἰγγλέσης.	5
Ὁ Σεβασμ. Ἅγιος Στρωμνίτζης Κ. Ἱερόθεος.	2	Ὁ Κ. Ἀντώνιος Σβορώνος.	5
Ὁ Πανιερ. Ἅγιος Παμφύλου Κύριος Διονύσιος.	2	Νιχάτ Ἐφένδης.	5
Ὁ Πανοσιολογιώτατος Κύριος Κύριλλος Βαχιάδης.	2	Βασίλειος Νικολαΐδης.	5
Ὁ Πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτης Κ. Φίλιππος Τζουλάπης.	2	Γεώργιος Πιτζιπιός.	5
Ὁ ἔξοχ. Ἀριτεΐδης Βαλτατζῆς Βέης.	40	Νικόλαος Πεταλλάς.	5
		Ἀντώνιος Βλαστός.	5
		Νικόλαος Ζαρίφης.	5
		Δημήτριος Πασπαλῆς	2
		Ὁ ἔξ. Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρίδης.	2
		Κωνστ. Φωτιάδης.	2
		Κωνστ. Καραθεοδωρίδης.	2
		Ἰωάν. Καλλέργης.	2
		Δημήτριος Γενιδουნიᾶς.	2
		Κ. Καραπάνος.	2

Σώμ.		Σώμ.	
Β. Σαρακιώτης, Ίατρός.	2	Ίωάννης Βάλσχος.	2
Κωνσταντίνος Ηλιάσκος.	2	Άριστείδης Ν. Σαράφης.	2
Άλέξανδρος Ηλιάσκος.	2	Ζάνος Κωνσταντινίδης.	2
Δημήτριος Αντίπας.	3	Μιχαήλ Νικολάου.	2
Π. Ίγγλέσης.	2	Γ. Φωκᾶς, Ίατρός.	2
Γρηγόριος Κούππας.	2	Κωνσταντίνος Θεοδωρίδης.	2
Νικ. Σρατουδάκης.	2	Δανιήλ Παππᾶς.	2
Δημ. Δημητρακόπουλος.	2	Ίωάννης Χρυσός.	2
Φιλοπ. Δημητρακόπουλος.	2	Δ. Λ. Άμνηρᾶς.	2
Δ. Φ. Πόποβιτς.	2	Ίωάννης Γεωργαντόπουλος,	2
Ν. Καρράς.	2	Δικηγόρος.	2
Άμβρουζής Μαυρογορδάτος.	2	Π. Α. Θεοφύλακτος	2
Στέφανος Μαυροκορδάτος.	2	Γεώργιος Ζησιάδης.	2
Νικόλαος Μαλανδράκης.	2	Ίαάννης Παντζίρης.	2
Ν. Ι. Βαλσχαμάκης.	2	Γεώργιος Πετρίτζης.	2
Παντ. Ν. Πετροκόκκινος.	2	Μ. Δ. Σεμελάς.	2
Κ. Π. Κανάκης.	2	Κωνσταντίνος Παρσκειυᾶς.	2
Σ. Άσσάνης, Ίατρός.	2	Άλέξανδρος Γεωργιάδης.	2
Γεώργιος Κοζάνης.	2	Άλέξανδρος Μπογιατζής.	2
Γεώργιος Α. Έλλάσσογλους.	2	Άνδρέας Άρσένης	2
Ι. Σάιμ, Οδοντοΐατρός.	2	Ίάκωβος Φωκᾶς.	2
Ν. Π. Πρώιος.	2	Λουκᾶς Φωκᾶς.	2
Καΐσαρ Α. Φωκᾶς.	2	Ζανῆς Χρυσοβελώνης.	2
Σπυρίδων Σβορώνος.	2	Παναγῆς Κούπας.	2
Π. Καρδαμίτζης.	2	Γεώργιος Σεβαστόπουλος.	2
Α. Βάϊκοβιτς.	2	Γεώργιος Βαξεβάνογλους.	2
Θεοφάνης Αύγερινός.	2	Ίωάννης Καλάβριας.	2
Κωνσταντίνος Ζανός.	2	Μισέλ Καϊνατάν.	2
Γεώργιος Παντζίρης.	2	Κυριάκος Χρυσοσφαιρίδης.	2
Νικ. Παντζίρης Ίατρός.	2	Άντώνιος Ίωαννίδης.	2
Μανολάκης Εφένδης Δημη- τριάδης.	2	Ίωάννης Ίωαννίδης.	2
Νικόλαος Βορδιάνος.	2	Βαξεβάνογλους.	2
Δ. Σαβόπουλος.	2	Άγγελος Πατρώνης.	2
Χ. Ν. Μοσχόπουλος.	2	Δημήτριος Κωνσταντίνωφ.	2
Θεολόγος Γενιδουνας.	2	Παναγιώτης Διανός.	2
Σκαρλάτος Μαυροκορδάτος.	2	Σταυράκης Κυριακίδης.	2
Κ. Τραυλός.	2	Άράλλης Άντωνιάδης.	2
Π. Φώτης, Δικηγόρος.	2	Δ. Άραζής.	2
Γεώργιος Διαλεγμένος.	2	Θ. Χριστοφορίδης.	2
		Δ. Άντίπας.	2

Σώμ.		Σώμ.	
Γρηγόριος Δημητρίου.	4	Κίμων Δαπέρης.	4
Δημήτριος Παναγιωτίδης.	4	Π. Νιόντζας.	4
Μ. Άρϊκοβιτς.	4	Σ. Βλασόπουλος.	4
Άνθιμος Ίεροδ. Άδραμιτιανός.	4	Άλέξανδρος Σουρίγος.	4
Άρχιμ. Γεράσιμος εκ Χρυ- σοκεράμου	4	Κεπετζής.	4
Καλλίνικος Ίερομόναχος.	4	Δ. Μελαγχροινός.	4
Τιμ. Όνουφριάδης.	4	Μ. Δ. Βακτιβάν.	4
Πέτρος Νικολαΐδης.	4	Κωνστ. Θ. Ψωμιάδης.	4
Κωνσταντίνος Ίακωβίδης.	4	Κ. Σ. Κροκιδᾶς.	4
Γεώργιος Άργυριάδης.	4	Ξενοφών Ποτούς.	4
Δημήτριος Άθανασίου.	4	Πέτρος Βαρτότζης	4
Άνας. Ίερεύς Βουτσινᾶς.	4	Σπ. Ξανθόπουλος.	4
Σωτήριος Ίερεύς Σταμέλος.	4	Α. Θ. Ζυγομαλάς.	4
Γεώργιος Κορδοκούλης.	4	Π. Α. Πετρόπουλος	4
Δ. Κασσάπης.	4	Ν. Τριανταφύλλης	4
Πηνελόπη Μελαχρινού.	4	Άρχιμ. καὶ Ήγούμενος τοῦ Δουσίκου Κύριος Εὐγένιος.	4
Εὐλαβία Μακκᾶ.	4	Ι. Πανόπουλος.	4
Σμαράγδα Νεγρεπόντη.	4	Μ. Παπαλαμπρινούδης.	4
Μ. Διαλεγμένου.	4	Θ. Μαυροκορδάτος.	4
Μ. Φωκᾶ.	4	Κ. Χρησίδης.	4
Άσπ. Διαλεγμένου.	4	Μ. Χαδούμογλους.	4
Σμαράγδα Γεράλδη.	4	Δ. Μινακούλης.	4
Έλένη Φετάλλα.	4	Νικολόπουλος.	4
Αϊκατερίνη Χάρτα.	4	Γ. Μινακούλης.	4
Κωνσταντίνος Πυρνέας.	4	Πετ. Δημητρακόπουλος.	4
Β. Βασιλειάδης.	4	Κωνστ. Κανελλόπουλος.	4
Μ. Μαρούλης.	4	Γ. Κρησσᾶς.	4
Γ. Τρόκος.	4	Σ. Άγγελίδης.	4
Άρηγας Μερίκας	4	Ίωάννης Κωνσταντινίδης.	4
Κ. Ι. Πετρίτζης.	4	Ν. Δ. Άντωνακόπουλος.	4
Ι. Μαμελετζής.	4	Λουκᾶς Κ. Χαριτόπουλος.	4
Βασίλειος Μουρόπουλος.	4	Παναγ. Π. Δελβικανιώτης.	4
Κλεάνθης Τριανταφύλλης.	4	Γεώργ. Ι. Καρμακούνας.	4
Μ. Δ. Γλαράκης.	4	Κωνστ. Φωτιάδης.	4
Χρ. Μαυρίδωφ.	4	Κ. Πετρίδης.	4
Ν. Τ. Άποστολίδης.	4	Ίατρός Σαβέριος	4
Άλέξανδρος Παλολιγος.	4	Α. Κ. Ζαχάρωφ.	4
Δ. Μαυροκορδάτος.	4	Κ. Ρίζος.	4
Γεώργιος Καζκνόβας.	4	Ν. Α. Σεϊμίρης.	4

Σώμ.		Σώμ.
1	Άνδ. Ανδρουλής.	1
1	Άλεξ. Μαυρουδής.	1
1	Δημήτριος Γενιδουνιάς	1
1	Κ. Ανθόπουλος.	1
1	Κωνστ. Βαχαρίδης.	1
1	Πέτρος Σαββέριος.	1
1	Χαράλαμπος Στεφόπουλος.	1
1	Μάρκος Μαρσάν.	1
1	Θεοχ. Γρηγοριάδης.	1
1	Δημήτριος Πανζήρης.	1
1	Γεώργιος Πολυχρονιαδής.	1
1	Κωνσταντίνος Φραγκίδης.	1
1	Γεώργ. Κωνσταντινίδης.	1
1	Ήλιος Φωκᾶς.	1
1	Σπυρ. Φωκᾶς	1
1	Νικόλαος Σακελλάριος.	1
1	Άδελφοί Σταματιάδαι.	1
1	Δημήτριος Σκαναβής	1
1	Ν. Λιβάνης.	1
1	Ν. Αποστολίδης.	1
1	Νικόλαος Ίωάννου.	1
1	Παῦλος Φαλιέρος.	1
1	Γεώργιος Νεγρεπόντης	1
1	Κωνσταντίνος Λογάδης.	1
1	Σαββέριος Ίατρός.	1
1	Π. Μποστταντζόγλους.	1
1	Άχιλλεύς Κεσίσογλους.	1
1	Ήρακλῆς Χ. Λόγκα.	1
1	Φ. Χαλικιόπουλος.	1
1	Στέφανος Ε. Ράλλης.	1
1	Παῦλος Λουτράρης.	1
1	Δημήτριος Κιουπετζόγλους.	1
1	Ίωάννης Ζαδές.	1
1	Παῦλος Ι. Στεφάνοβικ Σκυ- λίτζη.	1
1	Δωσίθεος Ίεροδιάκονος.	1
1	Άγαθάγγελος Πυργιώτης.	1
1	Ε. Δ. Ξιφιλῖνος.	1
1	Θ. Σπυθᾶρος.	1
1	Μ. Β. Σουβατζόγλους.	1

Σώμ.		Σώμ.
1	Θ. Κ. Παρηγόρης	1
1	Ίωάννης Γ. Γιαννακοπάνης.	1
1	Γεώργιος Ξενοφιάδης.	1
1	Π. Δ. Ψωμιάδης.	1
1	Σάββας Βασιλειάδης.	1
1	Πλ. Ν. Παρασκευᾶς.	1
1	Κ. Ἄδ. Θεοφύλακτος.	1
1	Λ. Π. Σουλιάδης.	1
1	Θωμᾶς Η. Θωμαΐδης.	1
1	Σάββας Χ. Κούσηλ.	1
1	Ἐλευθέριος Δουμιγιόλ.	1
1	Π. Μπογιατζίδης.	1
1	Γ. Π. Τζουλιάδης.	1
1	Π. Φ. Βακαλόπουλος.	1
1	Παναγ. Α. Εὐφραιμίδης.	1
1	Γεώργ. Σουλιάδης.	1
1	Νικόλαος Σαμουρίδης	1
1	Άνδρ. Τριανταφυλλίδης.	1
1	Κ. Γρηγοριάδης.	1
1	Στέφανος Καλλέργης.	1
1	Ίωάννης Π. Μουσούρης.	1
1	Σπυρίδων Μουσούρης	1
1	Βασίλειος Τρωϊᾶνος.	1
1	Γεράσιμος Μπέτζης.	1
1	Κωνσταντίνος Σπάρταλης.	1
1	Λεωνίδα. Α. Νικολαΐδης.	1
1	Ν. Αποστολίδης Βαγεναύ- γλου.	1
1	Βασίλειος Καλλιπολίτης.	1
1	Γεώργιος Καλλιπολίτης.	1
1	Κλεάνθης Φώτιος.	1
3	Δημήτριος Σεμελής.	3
2	Λάμπρος Τρυγιάνος.	2
2	Κλέανθος Παπάζογλους.	2
2	Γιάγκος Μακρύκιογλους.	2
2	Π. Καρδαμίτζης.	2
1	Α. Ανδρεάδης, Δικηγόρος.	1
1	Ἐπαμινώνδας Βλασόπουλος.	1
1	Γεώργιος Θωμαΐδης.	1
1	Ζερβούλης Ζερβούλη Κου- ραπέμ-Χανίς.	1
2	Βασίλειος Χρηστίδης.	2

